PAGE(S) MISSING
NOT AVAILABLE

1 TO 27

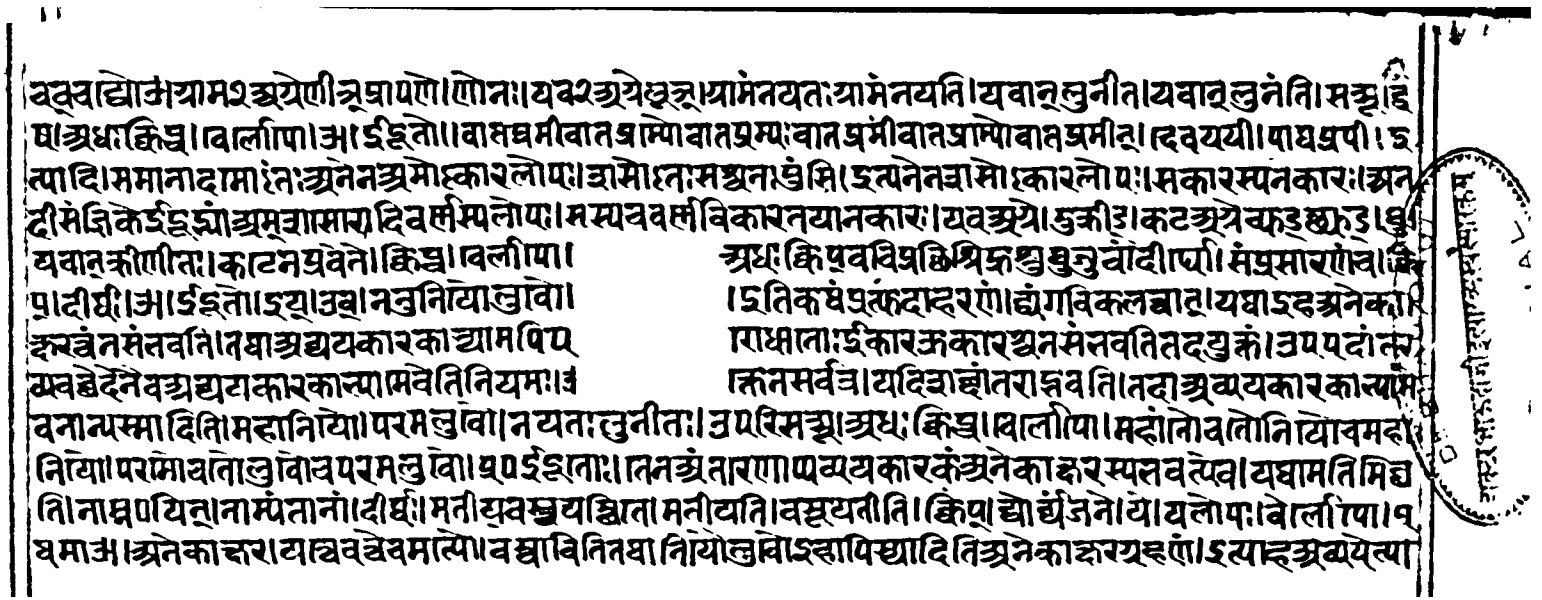

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

दि।एतत्सूत्रनिर्देशेनेत्यादिसूत्रस्थव्यवस्थितार्थत्वात्।अवगंतव्यं।।५एष्टृधृङ्भ्यस्तृच्।धातोरिवर्णोपधस्यगुणः।धातोरिवर्णोपधस्यगुणवतस्तृजादेशः।एमानेवति।मि।अव्यादृ
ङ्भ्यस्तृ।दृधृङ्भ्यस्तृजादेशः।इङ्इतावित्त्वंकार्यमित्यादेशाश्रयकार्यप्रत्ययदेशाश्रयकार्यप्रत्ययदेशाः।
पंचम्याधाक्रियाकरणेत्याक्रोशः।।इण्स्त्रीवा।स्त्रीमिईकारोतास्त्रीप्रत्ययस्त्रीवर्तिधातोरिवर्णोपधस्यगुणवतस्तृजादेशः।इङ्इतावित्त्वंकार्यं।।इरवाप्सूशमोः
।मन्नमीडम्स्त्रीधप्सूशप्सूश्वाम्नामादितिक्तिक्लिन्नधातोरिवर्णोपधस्यगुणवतस्तृजादेशः।इङ्इतावित्त्वंकार्यं।।इरवाप्सूशमोः।मन्नमीडम्
मंत्रणादेशः।अधःद्योजनासंयोगाउपरिसूत्रकार्यं ननुदेलाइत्यत्रत्वेमतिरुभयस्यद्यद्यमानत्वात्।इङ्ग्रहनदी।
त्यादिनासिलोपः।कथंतर्हिनदीत्याह।संनियोगात त्यादि।तथापिसवर्णग्रहणंनिमित्तत्वात्द्योजनाद्येतिसिलो
पोनविष्यति।संनियोगलक्षणस्यावर्णस्यग्रहणं निमित्तत्वादितिभावः।।इङ्इत्यद्यप्यद्यत्यानिवसर्वनामानि
वच्चद्यत्यसर्वनामातस्यषष्ठीङस्।अवमंयोगा ।।इणंसुगमंत्रकः।सिंव्यंजनांकंमिःरफसोःनुत्वेसूत्रनीवि
सूत्रमित्यद्यत्यानंतरंमाणेस्त्रत्ययतोविज्ञास्यते।इत्राणावाक्यप्रत्ययः।सर्वश्विष्टश्रसिःअकारस्त्रयतोविज्ञास्यसूत्र।
कार्यंतुभवदश्रम्मदश्चिपबहुनिसुब्णसांपञ्चानपसूत्रेणपञ्चकृपणविकल्पपञ्चावेव्यंजनादीविज्ञास्यितअकारस्य।
दीर्घः।विनक्त्वेश्रतिसर्वनाम्नाविनक्त्वेस्त्रियांङीः।अव्ययानांविनक्तेरंसनवासूश्रहापिविनक्तेश्चिदूर्वश्रुतेश्रुत्वापिवक्त
व्यविनक्तेरंत्यात्तूदूर्वश्रुतिप्रतिपत्तव्यं।तत्रापिविनक्तिपूर्वेषिउकारसकारनकारादिविनक्तीवर्जयित्वाश्रुतिश्रुतव्यंतत्तु

एवबङ्कलत्वात्।तनस्युवकयोः।आवकयोःयुष्मकासुअस्मकासुयुष्मकानिःअस्मकानि।इतिसर्वनाम्नएवश्रेत्या
तूस्वरात्।पूर्वकृश्चाद्यः।सर्वनाम्नाविनक्तेःसर्वनामसंबंधिन्याविनक्तेरंत्यात्तूस्वरात्पूर्वाःकृतवतिःउमुसकारा
नकारादिविनक्तीवर्जयित्वा।अतोन्योक्तविनक्तिर्यद्ग्रहणंनशब्दंतेतत्तएवविनक्तएवमस्त्रानिनिएवयूयमस्वरइतिपरः
सूयते।विनक्तेः।पूर्वईश्रकृःइत्यकमेवापवनिस्त्रगमेतिविदारणेःपंचमीद्योस्वरादुक्षादःरुक्षादविकामनोरव
क्षुधोंशहृद्भः।निंदाक्रमितेपवतिःपचतक्रिक्र मितेतिद्विःलिंदृकिःईकारेविज्ञास्याख्यातस्यवाश्रकृ
आख्यातमंबंधिन्याविनक्तेरंत्यात्तूस्वरात्पूर्वाः कृःइत्यद्यःकथंबङ्कलेःयथानिक्षनेश्रुपाद्यतेनाश्रंत्या
तूस्वरात्पूर्वान्त्वन्नयंकप्रत्ययांआगमोपिश्र निक्षनात्।एवंकिइत्यादिषुश्रज्ञातादायार्थेप्रतीयते
श्रनेनतिप्रायोगेपिइत्यादश्रकृप्रत्ययः।इति। कइतिसामान्यनिर्देशात्।बङ्कलमवगम्यातइत्यादा।
कप्रत्ययश्चबङ्कलेइतिवकारेणकृप्रत्ययोपिकृवितुबङ्कलंनवतीतिवदितव्यं।यद्ग्रहणंविनक्तेश्चपूर्वइश्चात
।आख्यातस्यतिङ्सिश्रवणंयवद्यंथावः।अप्यधिकारात्तुङुवोरुदित्त्वात्।यत्रूश्रस्योयक्षायाः।अश्रावुयावमणि
यावमणिःयावण्वःयावकामणिरवःमणिकःयावादिन्यः।स्त्रार्धकात्ततएवबङ्कलत्वात्।कप्रमिःरफसोःश्रज्ञाते
ऊमायेः।वतिबङ्कलत्वादेवश्रज्ञादिश्रार्धेषुकप्रत्ययः।तथाचवृद्धिरुक्तः।श्रज्ञातऊर्मितेविवर्मज्ञायामन्यकंपनत

दद्युक्तनीतावप्यात्। इत्युवाच्येवकारस्मृतः। अशुकाकस्यायमश्वाऊसितोवाऽश्वाश्वकः। अज्ञातेऽत्रादिनाकः। अत्र
अज्ञानमपिकस्यसंवेधिवदश्वकनिकविज्ञाषविषयवदुपदृष्टव्यः। नचुनःशब्देनदृष्टेनतेदेववस्तुनविज्ञातेः। अत्रादिद्याद्दत्यिवत्र
योगाप्रसंगात्। नविज्ञविनातज्ञाह्लोकप्रयोगमदीति दयायामितिअत्रकंपेनगम्यमानेदत्यर्थः। तत्रयद्यपिमामदानेने
ददंदत्तलक्षणानीति। अत्रविधाःअधीअवक्रकाधीष्व। अत्रकंपार्थेदास्यामितवमोदकान्। इदंदानं। नावान्यस्मिप्रदास्या
मिलदोर्योकर्मण्यित्याटयामिरदेडोर्यीइतिव डार्विधनीतिः। तथापिमामदानात्मिकानीतिस्थिदृश्यते। त
स्यापवअत्रकंपाद्युक्तवात्। नालददंडोः। तावा र्दिमात्मकत्वादित्याद्यएहकीत्यादिआडूदवीः। इणग
तोयंवमीहिःअस्मिःअदादेःवावइत्यनुणाद्येतत :अवसीडवार्मणः। एहिस्मितोअत्रकंपितंएहिएहकिः।इ
कारंविश्वय्याख्यातस्यवादिद्याह्यस्यइकारा नूदवीःतत्तुक्तनीतिःअकुत्रआमंत्रणेवसिः। ऋत्वन
दीः। इहाऽत्रतत्रयत्रसिःअव्ययःयुष्मदःसुः। एषोविना। एकत्वेवर्तमानस्यः। त्वदस्यनःएषोवि। तवममऽसित्वन्मदाकः
त्वातऽतिआदेशाः। युवेनसिआक्षनायुवखनायुवखनाएवःयुवखनाकाः। आर्यकाःस्त्रियामादा। ममानजसूः। गृहयंव
मीऽसि। इरअमनऽभमकमासिअव्ययः। अग्रेइणगतिःइतनीसिःसिऽद्यतन्यांसिवृइणाद्यादःइणोगानमोमाम्मयो
गाः। अतिअऽधत्यादिनिषधयःतिलअल्पेतिलैतिलकः। अज्ञातेकाः। हन्काः। ऋत्वोहन्हन्हन्काः। अज्ञातेदेवदत्तइतिसंज्ञा

यम्पत्रामोदवदत्तकाः। अज्ञातेकाः। हृश्वकप्रत्ययोकडिः। तीयातायनार्थेःमप्रत्ययोःतस्मिन्। स्त्रियांऋतःस्त्रीऋतः। स्त्रीऋत
स्यामावाकारश्चअमिस्त्रीऋताकारस्त्रीऋताकारएवणायस्मान्नआमःस्त्रीऋताकारपरःतस्मिन्। पूर्वतीतिहृस्वः। अएवअकारः
ऽरवऽकारःतेः। अनाअकाराआएद्यतप्राप्नोतिकाःअकारः। कमाएद्यतेः। इकारेकाःप्रत्ययोःकस्मिन्प्रत्ययेपाकाःकिंवशि
ष्टकोःस्त्रीऋताकारपराःकऽतिअकारस्योच्चारणार्थत्वात्। अस्वरऽदकाराःहृदीतव्यः। प्रत्ययऽतिविषयसप्तमीइयंप्रत्य
यविषययःककारःतस्मिन्नित्यर्थः। सर्वककाराः। प्रत्ययेनचनिघरतियतप्रत्ययग्रहणंतदन्तात्। पूर्वसूत्रो
काःकृप्रत्ययोस्त्रीऋताकारपराः। वुणादिस्थाय नीयः। आदिग्रहात्तृबुत्रूवाःकापिऋताकरणादितःबुण्
बुत्रमभाहतप्रस्त्रीऋताकारपरोहृदीतव्यः। क प्रत्ययिस्त्रीऋताकारपरऽपूर्वसुअकारुऽकारुआएकऽ।
सर्वस्त्रियामादा। सर्वाऽतिसिद्धआकारमयाता विधास्यः। अव्ययः सर्वश्वकुः। सूचकाःयोगिः। अहायाः। उड्ड
स्त्रियामादा। ममानाः। उड्डाऽतिसिद्धः। ततःकस्यऽयंउड्डकुसितावाउड्डाउड्डिका। अज्ञातेकाःककाराःयतःस्त्रियामाद
कसमानस्यऽड्डाः। उड्डाःशब्दआकारस्यऽड्डाः। ककप्रत्ययोसिःअहायाः। इतिपरमतैःमातःउड्डः। कस्मायसुड्डाः। स्त्रीत्वत्
उड्डिका। अज्ञातेकाःस्त्रियामाः। ककाराःयतःसमानाकप्रत्ययाःपाआत्यउड्डाद्दस्यत्रकारस्यइकारः। पचंपठा। यवनेणा
विकाएवनेणाविकाः। पठतीतिपाविकाः। एकत्रप्रत्ययेग्रहणेसुवेतिवकारग्रहणमात्रेबुत्रादितीयबुणुत्रवोः। बुबुकामनाकाः।

दयुक्तनीतावप्यालाङ्गस्यवाचेयवकाम्मुतः। अश्वकाकम्पायमश्वाऽऽक्रमितोवाऽश्वाश्वकाः। अज्ञातेऽत्यादिनाकाः। अत्र
अज्ञानमपिकस्यसंवेधिवद्यकनिकविद्याधविषयवदुद्दृष्यः। नस्यनःचेनहृपेणतेदेववस्यनविज्ञातेः। अत्रादिग्रहस्त्यवस्य
योगाप्रसंगात्। नन्विह्यविनातशाह्मलोकप्रयोगमदृति दयायामितिअत्रकीपेनेगम्यमानेहत्यर्थः। तत्रयद्यपिमामदानेन
दृष्टंफलंहृणानीति। अत्रविधाः। अधीअवज्ञकाधीष्व। अत्रकेपायंदास्यामितवमोदकान्। इदंदानेनावान्यस्मिंप्रदास्या
मिसदोषोकर्मण्यित्याटयामिरदैडोऽर्थोऽतिव्
ग्याएवअत्रकेपाःशुक्लवासःनासदृदंडोः। तावा
तिपेवमीहिः। अस्मिःअदादेःवावहत्यत्रणाद्येतत
कारंविश्वेष्याआख्यातस्यवा। दिग्राह्यस्यइकारा

उर्विधनीतिः। तथापिमामदानात्मिकानीतिस्थिहृत्यतेत
र्हिमात्मकत्वादित्याद्यएहकीत्यादिग्राह्यहृदीः। इणग
ःअवर्णेऽवार्ल्णे। एहिस्थितोअत्रकंपितेएहिएहकिः।
नूहृदीःतत्तुशुक्लनीतिःअकूत्रुवत्रआमंत्रणेवसिः। ऋस्वन

दीःइहःत्रुतत्तयत्रमिःअव्ययःशुभ्मदःसुः। एषांविनाएकत्रेवर्त्तमानत्वेः। त्रदृसुनःएषांविः। तवममडमित्रत्मादारक
द्वीतःइतिआदेशः। गुडेनमिआधनागुडधनाएदःगुडधनाकाः। स्वार्थेकः स्त्रियामादाः। समानजमूःगृहयैव
मीडमिःइरअमूनडमकमामित्रव्ययः। अत्रेइणगतिःस्तुतनीमिःमित्रद्यतन्यांमित्रइणाम्यादाःइणोगांनमामाम्मयो
गाः। अतिअडधत्यादिनिषधाःतिलअल्पेतिलैतिलकः। अज्ञातेकाः। हहकाः। ऋस्वोहहोहहाकाः। अज्ञातेदेवदत्तइतिसंज्ञा

यम्पत्रामोदवदत्तकाः। अज्ञातेकाः। हृश्वकप्रत्ययोः। कडितीयतायनार्थेमप्रत्ययोः। तस्मिन्। स्त्रियांकृतःस्त्रीकृताः स्त्रीत्व
ग्रामावाकारश्चअमिस्त्रीकृताकारस्त्रीकृतः। कारएवएषायस्मात्। ग्रामःस्त्रीत्वताकारपरः। तस्मिन्। पूर्वतीतिहृदीः। अएवअकारः
इरवइकारः। तेः। अन्। अकाराआएद्यावयाप्नोतिः। कः। अकारः। कमाप्यतेः। इकारेकः। प्रत्ययोः। कस्मिन्प्रत्ययेः। काः। किंवशि
ष्टेकःस्त्रीकृताकारपराः। कडतिअकारस्योच्चारणार्थत्वात्। अस्वरइदकाराहृदीतव्यः। प्रत्ययेऽतिविषयसप्तमीइयंप्रत्य
यविषययत्रकाराःतस्मिन्नित्यर्थः। सर्वकाकारः। प्रत्ययेत्रनत्रनिवरतिःयत्रप्रत्ययग्रहणंतत्रतदन्तात्। हृदीहृत्वो
क्तेः। कृप्रत्ययोःस्त्रीकृताकारपराः। बुणादिस्त्राय नीयः। आदिग्रहात्। तृबुन्नुवा। काषिकृताकारणादितः। बुण्
बुन्नुममाहतश्चस्त्रीकृताकारपराहृदीतव्याः। क प्रत्ययिस्त्रीकृताकारपरइतिहृदीवुन्नुआकारुइकारुआएजइ।
सर्वस्त्रियामादाः। सर्वाइतिसिहृआकारमयातः। विश्लेष्यः। अव्ययः सर्वत्रकः। सूचकार्थेः। मिःअहायाः। उड्ड
स्त्रियामादाः। समानाः। उड्डाइतिसिहृतनः। कस्यइत्यत्रउड्डाकमितावाउड्डाउड्डिका। अज्ञातेः। काः। ककाराःयतः। स्त्रियामादा
कसमानस्यइत्यः। उड्डाःग्राह्यआकारस्यइत्यः। काःप्रत्यावसिः। अहायाः। इतिपरमतैःसमाताउड्डाः। कस्मायसुहृत्। स्त्रीत्वत्
उड्डिका। अज्ञातेः। काः। स्त्रियामाः। ककाराःयतः। समानाकप्रत्ययेः। पाःआत्यत्रउड्डाग्रहम्यत्रआकारस्यइकारः। पक्वंपक्वा। पक्वनेणा
विकापक्वनेणाविकाः। पक्वतीतिपाविकाः। एकत्रपर्यायादरणेःस्त्रेतिवकारःभावमात्रेबुन्नाहितीयबुणुत्रावो। बुबुकामनाकाः।

ना।आस्पापधा।सूत्रकार्यो स्त्रियामादा।सिः अद्दा।विती संज्ञाने।वर्त्तमानकश्चित्तावतेतेद्वान्यःपदैकाधाताश्रुश्नूना
मिनम्यो।चेतनेवना।ईषियंघ्या।सिवेदिविदिकारितोतात्पाद्युःसुकुमा।कारितस्या।स्त्रियामा।सिः अद्दा।तकक्रुगम्य
दमनेनक्तीति।अत्रपवादित्यश्च।स्त्रियामा।सिः अद्दा।पवृ।पवतइतिस्तुण्ट्रावायुसुकुमा।आस्पापधा।पाकः।इतिस्थितेएव
मीत्यामू।अकारा।अत्रप्रत्ययः।स्तताकारायश्च।परेस्त्रीस्तानान।उत्र।पुत्रस्यइच्छा।पुत्रकाम्या।काम्यवाकाम्यश्च।ततःस्वा
सिप्रत्ययादयः।अत्रक्रअस्यलोपः।स्त्रियामा। सिःअद्दा।पुत्रकाम्यनेपुत्रकाम्या।इतिसुनवीक्यंनवति।
यतःपुत्रस्यइच्छा।इतिवाक्येइच्छाइत्यश्चणणं इच्छा।इतिनावेनवाक्यंसिप्रत्ययेसतिसिद्धिः।पुत्रका
म्यनमितिसुनवीप्रत्ययोसुइनवति।अ। तोनवाक्यं।वर्ज्यधिकारात्।यका।मका।यद्।नद्।सित्य
दादी।अकारअव्ययः।अधःतस्यवा।अव्ययः मा।अकुस्त्रियामादा।परमेतेनयत्नदोःअनेनइकारनि
षेधः।सिःअद्दाम्यमते।वर्ज्यलाधिकारात्तुनइकारः।जीवप्रमाणधारणेसुनिद्दिस्मृद्दा।अतएववर्ज्यनात्तुजीव
नात्तुनेदनात्।आविष्यकः।स्त्रियामा।अत्रापिवर्ज्यलाधिकारात्तइकारः।इतिपंडितश्रीगोकुलणविरचितायांवृ
क्षद्दतिष्यनिकायांद्वितीयःपादःसमाप्तः।।छ ।।एणाद्युष्मद्दस्मद्दोः।युष्मद्दअस्मद्दसुप्रत्ययेषुतःकंवावाविकाल्पनाःसुष्मद्दअस्म
द्दोःमेबंधीवेऽइपदपरेवर्ज्यविवर्त्तमानषष्ठीचतुर्थीद्वितीयाद्भुतीनीपदंवमूनमूएआदेशपामशायथासंख्यंविकल्पि।।
युधमिधारफेमाः।युष्मद्दअस्मद्दआम्।एषांविन क्तासुराभिःसमाकेःसमानःततःसूत्रेणयुष्माकेंअस्माकंस्तानिवि
कल्पनवमूनमआदेशाःतफेमोः।पुत्रयधमिसुष्मद्द अस्मद्दश्चवर्ज्यीत्यश्।एषांविन्यमन्योःअकोलोपःसूत्रकार्यो त्र
फामाः।पुत्रयधमिःसुष्मद्दअस्मद्दश्चामुधषेषांविधा नूत्रामः।समानःसूत्रकार्यं।पुत्रामिरफानद्दःआम्।विपर्ययविं
धानेननियमानेश्चनसुधेः।अनोविनक्तिसर्वासुम मेनात्वमूनेमूनमादयः।।षष्ठीचतुर्थीद्वितीयासुऽतिद्वतिक्रम
निर्दिशानूप्रथमायामपिवमूनमादयोभवंति।एकंद्दाधेवाःपाणिमानुषेमसुयस्मिंतेराऊमेबलमुच्चुश्चकिंवानीताऽवस्थि
नाःइतिवाल्मीकिः।नघाणायकेनविनीतोवा।इत्यादिसुकालिदासः।गायकेनविनीतोवा।इत्यत्रप्रथमादिवचनेपिवामूआ
देशाः।ऽद्दाधेसूत्रेप्रथमायाश्चद्विवचनेनायांयांऽतिपाणिनिनायांप्रथमायादिवचनेवाम्।आदेशोभवतिवरुविस्तृतो
यायामपिऽकवंवःऽनवैवनःऽनतेवुष्मानिःऽनतमस्मानिरित्यर्थः।।एआभ्यांद्विवचनेवामूवनोवावाम्।द्वितीयाऽआभ्यांदिलाऽद्वयोर्ना

वः द्वित्वे। तस्मिन्। घप्रातिः। लत्वेते किंतत्कर्मपदं काघ्राघ्रेति। इति। एतौ। इतीति किं। वा। शब्दे। इति कयोः। पदे। युष्मदस्मदोः किं विशिष्टयोः
पदं परे कर्मणि। पदात्। पुनः किं विशिष्टे पदे निघ्ने। का। सुप्रतीघा। षष्ठी चतुर्थी द्वितीया सुकिं विशिष्टासु वर्तमाना सु। का। द्वित्वे। क
ङेयघासंख्ये पुनः कयैव विकल्पेन। युष्मदस्मद्संबंधी ङेश्च पदपरः द्वित्वे वर्तमान षष्ठी चतुर्थी द्वितीया ङेतीनी। पदत्वात्
नि। इमा आदेशा यामः। यघासंख्ये विकल्पे। आमधसिः रफा। युष्मदस्मद्षष्ठीबहु। एषां वि। युवावौ। पञ्चमस्थानिनि। एभ्यः
सूत्रेण विकल्पे। वामनौ। आदेशा मात्रास्थानं। एवं दी यते पात्र। इत्फक्रेफ्रेहेति। चतुर्थी द्वितीययोरुदाहरणानि नत्व
वेति। आसु। इति षष्ठी चतुर्थी द्वितीया इत्यर्थः। नः। युघमाघ। युष्मदस्मद्। अघघमा। एषां युवावौ। अस्मोवा
मसमानाः। अवन्मदोरः। चघमङ्घनमदीतयोः षष्ठी उस्। एकस्मिन्नावेकत्वे। तस्मिन्। तस्येमे वा तामानौ। द्वितीयाअ
ादिलोपः। वा। अमाअङ्घामाः। द्विः। आ। आदिलोपः। त्रिः। अद्य। द्वयोः। पूरणी। द्वितीया। तस्मिन्। प्राघ्रेति। लत्वे। किं।
नत्वे। पदं। काघ्राघ्रेति। इति। एतौ। इतीति किं। ने। मः। इति कयोः। पदे। युष्मदस्मदोः। किं विशिष्टयोः। युष्मदस्मदोः वर्तमानयोः। का। ए
कत्वे। पुनः। किं विशिष्टयोः। द्वित्वे। मदः। चतुर्थयोः। किं विशिष्टे पदे। परे। कर्मणि। पदात्। पुनः। किं विशिष्टे पदे। निघ्ने। का। सुप्रतीघा। षष्ठी
चतुर्थी द्वितीयासु। किं विशिष्टासु। वर्तमानासु। सुक्। एकत्वे। अपरे। घ्राघ्रेति। किं। कर्मणि। पदे। कः। घ्राघ्रेति। द्वा। मा। कर्मणी। मत्यौ। द्वितीयायौ
कर्मणि। पुनः। कयैव। पुनः। कयैव यघासंख्यं वा। एकत्वे। वर्तमानयोः। युष्मदस्मद्। अद्मद्। मैबैधी। ङेपञ्चमी। अनेरा। पदपरः। इति। एकत्वे। वर्तमान। षष्ठी। चतु

र्थी। द्वितीया। ङेतीनि। निघ्ने। तेमसमा। आदेशा। यामः। विकल्पे। यघासंख्यं। द्वितीया। पणित्वात्। मसमा। आदेशा। यामः। युष्म
द्। अस्मद्। षष्ठीङसुधः। एषां वि। अतएव। वज्ञापकात्। सूत्रेण। अमदोरकत्वे। इत्यस्मात्। ज्ञापकात्। तत्। षष्ठी। एकत्वे। वर्तमानयोः। युष्मदस्मदो
। स्थाने। अमदी। भवति। युष्मद्। अस्मद्। स्थाने। अद्मद्। पुनः। एषां। तवममङसि। विभक्त्या। मदतवममसूत्रेण। वा। तामः। इत्यादेशः। एवं
दाम्यति। पात्र। अतएव। वक्ष्यति। ङत्रसुस्मैदाम्यतीत्यनेन। उदाहरणानि। नाः। मिः। पादाद्यवयवावष्टब्धमध्यप्रदे
शेऽपि। पादादिः। तस्मिन्। नघ्राघ्रेति। नलत्वे। किंत नत्कर्मपदं। काघ्राघ्रेति। अदेशात्। किंविशिष्टात्। एतानुवं
वमनमादीनां। कार्षं। पदं। युष्मदादीनां। कपदस्य। दीर्घादीनां। कपदस्य। पादाद्यवयवावष्टब्धप्रदेशे। वर्तमान।
युष्मदादिकसंबंधी। ङेः। पञ्चमी। वमनमादिकआदेशः। यामः। रुद्रः। विश्वेश्वरः। देवः। देवलिः। युष्मद्। अग्रेकृतदेवता।
देवित्वं। एवं। भगवन्नाघः। अस्मद्। पापनाशनः। रा दतीति। रुद्रः। अथमावि। विधिकर्मकालोकर्षकृष्टनिरादः
तीति। रुद्रः। विश्वेनगतः। तस्य। ईश्वरः। विश्वेश्वरः। दीव्यतीति। देवः। विष्णुमित्रफमोः। युष्मद्। आम्। एषां। सुरामिमामाकं। समानाः। कृ
ष्णगात्रे। देवता। कृष्णदेवता। मिः। अह्नायाः। नागवन्नेमिः। अंत्रमंतः। अस्मद्। आम्। एषां। सुरामिपापनाशायतीति। स्फटयतीति। पाप
नाशनः। मिः। पापनाशनोस्मुपायास्फटाकारस्य। कः। कर्त्तामिव। देवः। किंनामा। रुद्रः। किं विशिष्टविश्वेश्वरः। पुनः। किंविशिष्टः। कृष्ण
देवताकपं। युष्माकं। यएव। युष्माकं। मत्व। अस्माकं। वा। नगवान्। ज्ञानवान्। नाघः। प्रभुः। स्वामी। ईश्वरः। इत्यर्थः। रुद्रः। तणी। इविश्वे

किंवचिष्ठायोवर्त्तमानायोः क्रियारतः परत्वात् परत्वेन विनक्रियाऽङ्गमङ्गं वर्त्तमानईदैद्युष्मदादिकत्वणेऽतलोपेऽङ्गऽद्युष्मद्अस्मदोः
द्वे वचनेऽन्त्यस्य यसौ वि न्यमन्यौ न्यमुस्थाने न्यम् अकारः अतिशयेन युवद्मदः अतिक्रांता स्त्रीवा तिस्त्रौ अ
तिक्रांता मांयेनः तिवयैः तेनोः तिमन्यौ वङ्घौ न्यमः एषां न्यमन्योः अकारः अथवा युवद् मदः आम्रः अति द्यामतिक्रांताः मामतिः
क्रांताः तेनतिद्वयेऽतिवयैः तेनोः तिङन्योः अतिमन्योः कृते ममामेद्वयेनिपातोः निधानात्तु अतिद्वयैः द्वयेवाछषः अतिशयेन युवद्मदः अ
तिक्रांताश्चायेनेऽतिद्वयैः तान् अतिद्यान् अतिक्रांतान्मांयेनेऽतिवयैः तान् अतिमान् द्यास् एषां आन् द्यासुममान
द्वे अयेऽत्रयुवयोः युष्माकौ वाऽत्रः युष्मत्पुत्रः युष्मत्पुत्रमिर
मोः अथवाऽयेयुत्रोः अन्यतियुष्मत्पुत्रः युत्रः मिः पदीतायुष्मद्ईयप्रत्ययः युष्मदएवद्वद् तवायंवदी
यः त्वदादिन्याः द्याषः यईयस्तुदितश्चतियोगविनिपा मानईयप्रः अथवाऽन्यंवदितः वदीयः ईयस्तुदितश्चतियोगविनिपा
तईयप्रः द्वयुवावोवि युवयत्रआवश्युवावोवि घघमाः आद्यावोधिवक्रौशीलेमषांतेद्विवैविना वदैत्येवैप्रयोगेनभवति अतोधत्वे
तेनवदैतीत्येवैवाक्यैकृतौ तत्सुसुप्तिङंगो नभवतःप्रवर्त्तेतां किंकतरौ युवावोवोकेष्वतिमिन्नद्वतेषु द्विवाविषुकयो
द्विवाविषुयुष्मदस्मदोः वद्यस्यनानमित्रयोः आतमंवंधोविधिर्बलवान् इतिन्यायात् युष्मदस्मदोरेवद्विवाविना प्रत्यया
प्रातिपन्नयोः नममामम्यङ्ङ्याद्यायुष्मदस्मदोर्द्विवाविषुद्वत्रोर्धोयथायुष्मदअस्मदतोद्विवाचीयेप्रत्ययेनिमित्तभूतेषु ३३

वआवादेशाऽङ्गंयुष्मदअस्मदपंचमीत्याम् एषांविद्युवावोवा आवैवौजनाअतिश्रेयुष्मदअस्मदअतिक्रांताद्युवीया
तेऽतिद्वयैःतिःअतिद्युवाःतिःअतिक्रांताआवांभ्रातेऽतिवयैःतिःअत्यावादिःतिःकृतेममामेद्वयेनिपातःअतिद्वयैःतिस्त्राए
षांविद्युवावोवा आवंअत्रयद्यपिममामार्थेवङ्घवचनंतथापियुष्मदस्मदोर्द्विवेवर्त्तमानत्वात्वाक्यकालेयुवआवौऽतिद्वि
यनेयुष्मदस्मदोःसंज्ञातौ श्रीनवीद्विर्द्विवचनमाश्रित्ययुवावोवायुननर्वतएवा प्रत्ययलोपलक्षणन्यायात् आवैवौजनादोइत्यावैजा
नोः किमर्थंपुनःश्रुतत्वात्युष्मदस्मदोरेवद्विवाविन प्रत्ययाद्वीताःइत्यादःश्रुतयोरधिकारेप्राप्तयोरित्यर्थः तत
यदायुष्मदस्मदीएकत्ववङ्घत्वयोर्वर्त्तेतेममामप्र कृतिश्चद्विवेतदायुवावोवानभवतइत्यर्थः तथावोकौ ममस्थे
तेयादेकत्ववङ्घत्वेयुष्मदस्मदी ममामोवर्त्तीतेद्वि वेनयुवावोवा तदातयोः पत्नीयुष्मानतिक्रांतोतः अतिक्रांताऽ
तिप्रत्येकंसंबध्यतेतद्यथात्वदायुष्मद्ईयश्चतिश्च वामतिक्रांतोतोतोअतिक्रांतेतेयुष्मान्द्यातेऽतिक्रांतेतेयुष्मांलिं ३तिसूं०५५
गत्वात्रूपेघघमाः आःएषांविआमावाम् ममानःयुष्मद्युवयोःपुत्रःयुष्मत्पुत्रः पुत्रमिःरफमोःपदीतापाद्यात्तदम्यतः
युवयोःषष्ठीयुष्मदीयः त्वदादिन्याःद्याषःयईयःस्यात् इदंयद्यपिप्रत्ययलोपलक्षणन्यायेनद्विवचनेदृश्यते तथापियुवावो
नभवतःअंतम्यत्रनोपात् एतऽङ्गंभवति द्वयंसूत्रात्तु एषांविनक्रावंतलोपः इत्यतःअंतलोपऽतिवर्त्तीतमवअर्घविशात्तु
मसम्याःमैबाधेतेतानिदंतालोपमतिः युवावावित्यर्थः इदंअंतलोपानाश्रित्यमाद्यादिनाकोनम्यविहितत्वादिः एवंममावाम्

* कृतेममामेत्यर्थनिपातः अतिवर्षः ३ अथवा अतिक्रांतोतोयोतोअतिक्रांतोयुष्मान्द्योतोअतिक्रांतोयुष्मांः५

मिः। द्वौ। जनौ। अमिः। आदिलोपे। वमिः। अवा। आम्। मिः। द्वौ। जनौ। वति। प्रवर्तेते। कथम्। न। केवलैः। अस्मत्। अस्मदा। किंतु। वनिः। आम्। किंविशिष्टैः। परैः। कर्त्रैः। युष्मदादिभ्यः। उङ्। मङ्। अम्। एषः। आमोवाम्। ममानः। युष्मत्। अस्मत्। प्रथमाद्वितीयाऽ। एषौ। वि। युष्मा। वौ। आमोवाम्। ममानः। वकारो। पादानादिह। प्रत्येकं। प्रथमे। न। कत्वचनौ। अतः। आद्। अम्। अचेति। अम्। तावत्। द्वितीयैकवचनं। आवा। तत्र। स्वरितञ्। कारो। कर्थं। द्वितीयाया। एवनङ्। स्यते। इत्याद। द्विवाद्यधिकारादित्यादि। युवावौ। द्विवाद्यधिकारोक्ता। स्वञ्। कारेणैव। संबध्यते। आमः। संनवतौ। तौ। द्विवाचीयञ्। कारङ्। इति। सूत्रा। एकृतः। आद्। वयीशौ। काङ्। इति। नावः। वशाद्। न। नञ्। प्रत्यकं। चिन्न। चिन्नकिंनिर्। द्दिशाद्। वा। ङ्। इति। सूचयति। अन्यथा। द्वैद्वसमि। एकपदे। वकारो। पि। न। ङ्। न। नयात्। तेन। प्रथमाद्। वचनस्य। अकारस्य। पि। आम्। सिद्धएव।। प्रत्यानुशासः। आत्। मिः। द्वौ। जनौ। वाम्। ङस्। न। वति। प्रवर्त्तेते। कर्म। आत्। कस्य। शसः। किंविशिष्टस्य। मः। परस्य। कः। त्यः। युष्मदादिभ्यः। युष्मत्। अस्मत्। वाम्। एषौ। वि। आनुशासः।। समानः। इति। परः। शमते। युष्मत्। अस्मत्। अग्रेऽतिशा। मतिक्रांताः।। मामतिक्रांताः। तः। निर्दृष्टौ। अतिवयौ। तानृतेसमासः। शाद्यन्तेऽए। वमदै। द्वैवञ्। अवं। वद्यमदैते। प्रथमाभ्। आदिलोपे। मिः। ङिः। ङिरोसमूर्वः। सद्दिवित्रक्या। वर्द्वीतङ्। इतिसविन्नक्षी। तयोः। न। वतः। प्रवर्द्वीते। कोङ्। इति। एतौ। ङ्। इतीति। किं। युष्मत्। अस्मत्। कयोः। युष्मदस्मदोः। युष्मदस्मदोश्च। मविन्नक्ष्योः। विन्नक्षिमद्दित्ययोः। युष्मदस्मदोः। युष्मदस्मदोश्च। मविन्नक्ष्योः। विन्नक्षिमद्दित्ययोः। युष्मदस्मद्। अस्मद्। ङस्। एषः। सूत्रेण। युष्मत्स्थाने। विन्नक्ष्यामदङ्। यम्। अस्मद्। स्थानेवयम्। अतिवयं। वद्। मद्। अतिक्रां। तामोवां। ममानुवा। अतिवयं। अतिक्रांतामोवां। अस्मानुवा। अत्यदं। तस्मिन्। अतिङ्। न्यै। अतिमद्यौ। ङ। एषो। वि। सूत्रकार्यौ। अथवा। युष्मत्। अस्मद्। अग्रेऽतिशा। युवावा। युष्मानुवा। अतिक्रांताः। मोवां। अस्मानुवा। अतिक्रौनः। अस्मातस्मि। शाद्यं। वद्यौवत्। अतवममा। तवङ्। अममङ्। अतवमम। तौ। अत्रादिलोपा। ङमुः। द्वि। न। वति। कोङ्। इति। एतौ। ङ्। इतीति। किं। तवमम। कयोः। चन्मदोः।

संप्रश्नरितद्दीदनीणांप्रसंगइति।तत्किमर्थंस्यस्त्रानत्रास्मत्यहणंइत्यास्त्रानेप्रसीगावा।यदात्रास्मादिप्रसीगआनादयआ
देशाउच्चार्यंतेतदाएवंनसवतीत्यर्थः।नवति।किंतत्एवं।कस्यचैतस्यकथामैतस्यएषांवाद्यश्रादीनांकस्मिन्नुपरस्यादेः
किंविशिष्टस्यादेः।अस्त्रानिनि।अस्त्रानिनिइतिकोर्थः।अप्रसंगिनिइति।अप्रसंनिगिइति।कार्थः।अनादेशनिवद्।मद्।एषांस्
।त्रेणएवं।एत्रत्र।युष्मद्।अस्मद्।षष्ठीचमः।एवीवि।युवावि।सूत्रेकार्यीवद्मद्।डिएषः।एवैअतिक्रम्येवद्मद्।अतिक्रांत
स्मिंत्रअतिक्रांतेतस्मिन्।अतिक्रांतोमांअत्यस्मैतस्मिन्
।दि।एषः।एवैयुष्मद्अस्मद्।षष्ठीश्रसाएषांस्थानेसमः।
समानः।एत्रआदेर्व्यं।आकारस्यलोपआदेर्मिनसुं।
अत्रैकस्यत्रैतस्य।कथामंतस्य।एषांयुष्मदा।
।पुनःकिंविशिष्टेव्यंजनादेः।अतिश्रम्येवद्मद्
तस्युसुएणएंश्रादेः।अत्रत्रादियहणंकिमर्थंहलेव्यंजनेइत्येवंक्रियतेसत्यं।व्यंजनेत्यकेव्यंजनादेरगम्यते।ऊनःवर्ण
यहणेतदादेरकार्यमेवस्यात्।इतिपरपरिभाषया।नावात्रादियहणंआदिमध्यांतद्यवहारार्थंतेनआदियहणंवि
नासव्यवहारः।पुनःमतएवनत्रसतः।इत्या।हाआदियहणमित्यादियुवयोःयुष्माकंवाषष्ठःयुष्मत्सुवः।षष्ठमिश्र
चव्यंजनीतस्ययसुनोरित्यनेनसाधनेआदेशसवति।वयिअधिहत्यमयिअधिहत्यश्रोमोमिः।अन्यस्माद्युक्तंन्युक्तकि ३६

सतिएषांदेशानांएकदेशेनानिवंलुप्तोपनप्रत्ययहतमितिनिषेधात्।अत्रविरामव्यंजनादावुक्तंइत्यादिनाघादेराद्यनसव
तीत्यर्थः।।१८।रेः।सिः।रफसोः।प्रष्ठेनानिलनसकारेणयुक्तः।किंयोगेतिआद्येकस्यांविभक्तौ।किंविशिष्टायांविभक्तौव्यंजनादौ।रे
रमिः।स्यामूसूत्रेणआद्यं।रफसोः।अतिश्रयेरोः।अतिक्रांतंराद्येयकुलेनेअतिरिणी।तान्यौसूत्रेरुस्त्रेा।अतिरिइतिस्थिते।
इतीयान्यामूसूत्रकार्यीकुलइतीयान्यामूश्रकारादीर्घत्वमतेतिश्रम्येअतिरायमतिक्रांतं।यकुलेनश्रारिणी।तान्यौरु
तमसमासेअतिपूर्वः।घाणवद्वेषंअत्रइकारेत्रा।के
इतिस्थितएएकदेशविकृतिमनन्यवत्इतिन्यायात्।रेरा
हणवार्यंश्रेतात्रापिश्राद्यं।अतिक्रांतंराद्येयकुले
कुलेतत्।क्रेतसमासः।पूर्ववद्वेषं।।एत्रश्रष्टनः।श्र
क्ष्यश्रष्टनः।कासुपरासुविनाक्तिसुकिंविशष्ट
।सुसर्वासु।श्रष्टन्।श्रेषंसमीप्यम्।सुपासूत्रेणनकारस्यश्राद्ये
समानः।प्रियश्रष्टन्।श्रप्रियाश्रष्टेयस्यश्रासौप्रियाष्टाः।प्रियाष्टायस्यांसाप्रियाष्टा।मिः।आसूत्रेणश्राद्ये।समानःरफसो
।श्रन्यच।इकारः।आश्राकारस्यश्राद्यं।पुनरपिश्रष्टानाकारस्यइकारश्रा।परश्चलोपी।।१०।अतसमा।आमि।श्रादिलोपः।त
दएवमीडामित्यादौ।श्रकारः।डमिःस्मात्।जस्भ्यांशस्भ्यांजस्शसोनयोःषष्ठीत्रसूत्रवति।कश्रा।क्रञ्जनेकयोःजस्शसोः।
किंविशिष्टयोःसर्वायाः।पुनःकिंविशिष्टयोःपरयोःकस्मात्परयोः।श्रष्टनः।किंविशिष्टादष्टनः।तस्मादिति।कोर्थः।इता

कारात्पूर्वसूत्रात्। अश्वनः सर्वासु इत्यतः सर्वग्रहणमनुवर्तते। तच्चेह सम्बध्यते। सर्वेषाम् आकारस्य
। अकारश्चान्ते। पुनरश्व इत्याकारस्य उकारश्चान्ते अश्वौ अश्व इति स्थिते। अश्व पञ्चम्। इत्यणिकृते। तादवि शेषणमाह। अश्वकिमर्थं तस्मा
द्ग्रहणं अश्वनो विशेषणार्थं। तदेव विशेषणमाह। किंभूतात् अश्वनः तस्मात् ऋतकारात् इत्यर्थः। यः पुनरृतकारस्तेन न
नवति। अऋतकारात्। आनन्त्यवति। नन्वृतन्त्रेत्यत्र आकारः क्रियते। तत्कथमृतकारस्य संज्ञा। सत्यं। तस्मादेवतस्मा
द्ग्रहणमित्यादि। अश्वनूजस्त्रसु। अश्वनः सर्वी सु। सूत्रकार्यं उकारश्च। तेन। अश्वन्शब्दस्य सुप् लिंगौत
नः। इतिविकल्पः सिद्धः। शश्अर्वन्नर्वं अर्वन्सि वैजनात्। अर्वंति। सिः। रफसोः। नसिअसिः। तस्मिन्। अ
सिः। नविद्यतेनत्र यस्य अभावनत्र। सिः। व्यंजना नवति। प्रवर्तते। काः। आङ्। काः। सिः। अर्वन्। किंनवति। अ
र्वंति कः। आसीयत्यर्थे। सिर्वर्तीतप्रत्ययश्च इत्य र्थः। अर्वंतंनवति। कः। अर्वन्। आङ्। कथंवत्। यदिकिंनवति
। अनत्र। नत्रवर्जिताः। अर्वन्। आङ्। अजस्। सुप्। सूत्रेण। अर्वन्। आङ्। एप्। सर्वत्र। आदेशः। उनयत्र। मनोरनु। अर्थः। अनुपेगः।
अर्वन् अर्वंतिशब्दैः आर्वंतेः। इदमार्षरागान्न। अर्णु। सूत्रकार्यं। हल्हिरादौ। अनुपेगश्चामिः। रफसानसंज्ञ अर्वन्नद्यां
यङि। पूर्ववद्वेषे। अर्वन्। सिः। घुटिवा। व्यंजना लिंगौतन। अर्वन्। नत्र पूर्वः। न अर्वंतीति। अर्वेरुरविपर्ययः। इत्यनेननस्य अ
कारात्। नकारोत्र यतः। क्रियते। अकारः पूर्ववत्। क्रियतेऽनेविपर्ययः। ततअ। घुटिवा। रषुवर्णेभ्यो। २शमोवमघवा।

सिः। डिः। मघवन्। सिः। औङमैत। वैजना। मौयागौत। मघवन्। सिः। घुटिवा। वैज। लिंगौसनवा। सिः। अव्ययानवति। प्रवर्तते।
कः। मघवन्। आङ्। किंनवति। मघवन्। कस्मै। परतः। विनाक्तै। नाकक्तैविनाक्तै। सिः। कथंवा। विकल्पेन। विनाक्तिं। अनङ्। सि।
मित्रद्यूतिं। मघवन्। आङ्। डुमण्वन्। डुङ्। विकल्पिं। मण्वन्। अ। सिः। अ। जस्। सुप्। सूत्रेण। मघवन्। आङ्। एप्। मघवन्। आदेशः। उपरि। औङ
मैतउनयत्र। मानात्र। वङार्षं। अनुपेगश्चा। मघवन्। मण्वान्। नावः। माणवक्यं। वणवयकीर्तिनयहणात्। नवार्षयण। हल्हिः
। मघवतश्छंदसि। इदमार्षरागान्न। अणु। हल्हि ः इतीयनादेशः। यदिविनाक्तै। सिः। वा। इत्यनुकंकथंवैतर्हि। मा
घवत्यादि। इत्याह। परमतनहिलायत्व। अपरेषां काशिकाव। अमतेसिः। वमण्वान्। सर्वत्रवा। आङ्। अश्व। वङ्गलार्षत्वात्
। मघवन्। आदेशः। हल्हि। इतिवचनात्। नो। उङ। इक्ष्व नानो। उदङ्। उबोक्षः। टेयोः। उवोक्षः। प्रयोगी। उकारः। अप्रयोगी
। अमैतस्थवा। इतिदीर्घत्वे। विकल्पेनदोमघ वनूङमि। ऊ। जस्। घुटिवा। अजगजर। जरासिः। अवायाः। जूस्
सिः। व्यंजना। नव। कः। जरा। आङ्। किंनवति। जस्। कस्मिन्परः। विनाक्तिं। अरकथंवा। विकल्पेन। जरा। अधश्चमा। अजस्। हल्ति।
याअजस्। सूत्रेण। जरस्। आदेशः। उनयत्र। अरिम। उनयत्र। दीर्घोत्। परलोपः। उणमयैजरस्। उपजरयोः। जरसावा। उ
पजरसं। जरा। जरश्च। इति। निपातः। २४ त्रिवद्वाराः। त्रिश्चवद्वास्त्रिचत्वारः। तयोः। षष्ठीउस्। वद्वरावा। आङ्। स्यां। ङि
नद्याणआ। ईङ्। तारिति। तिङ्। वनङ्। वतिङ्। तवतस्। अघवा। तिमाघवतसाव। अघमा। अ। आदिलोपः। विनैजनैं। विनक्ति

तस्यांनवतिः कोऽतिगणेतो। इनीति किं। निमुक्तवतस्तु। कयोर्नवत्वविवक्षेः किंवक्षिष्टयोर्वर्त्तमानयोः। कस्यां स्त्रियां कर्म्मो
परक्तविनक्तिः अकनत्वात्। इदमस्त्रियामिति एदैविवक्षेः रवविशेषणे। नसमासस्येत्यादेः स्त्रियांवर्त्तमानयोः तिः तन
यदासमासप्रकृतिः नाकत्वं स्त्रियांपुंनंऽमकयोरपिवर्त्तते। वर्त्तेतेति विवक्षेरिलिंगः स्त्रियोतदापितिः इवर्णतोयोत्व
नाण्वा विवक्षारजस्सामसूत्रेणेति इवर्णतस्टआदेशः। तोरंसुरोरः। स्त्रिवक्षारः। तिमासूत्रकार्यीनत्रयवानपुंमकास्यामा
लीपक्रियतेतत्रतत्रकृतिषेधनात्कथमा। दिशाऽत्यादेः। स्त्रियश्चश्रेत्रिवक्षारः। स्त्रियाश्चश्रोयस्यकुल
स्यतत्कुलेस्त्रियतिसूः स्त्रियाश्चतेयश्चकुलः। श्रुतकुलेस्त्रियवतसूः। सिःनपुंमकाः। विवक्षेरः। कुलंमिन
पुंः अकारः। वाशब्देनयतत्सूत्रयतिः। नकृत्रम पिकार्य्यीनाम्नेतत्रिवक्षेरीविनाक्यानवतीतिनिश्चितेपक्षे
षष्ठ्यादिः। स्त्रियश्चवेऽत्यधिकारेण। तोरंसु रानत्वरसूत्रवर्त्सेऽत्यनेनेतरत्रैसिध्यतिः किमनेनसूत्रेण।
ऽत्यादेः। बाधकेऽत्यादिरर्थेवर्त्सेऽत्यस्यबाधकासुरित्यनेनसूत्रः। अग्निवद्वसीत्यग्निवद्भावात्। अनेनसूत्रेसुरुक
रश्चः। बाधकस्यबाधनंबाधकबाधनं। तदेवस्त्रार्थः। प्रयोजनमस्यसूत्रकरणस्यारहननामिनकारस्यलुक्साम्नाम्
नस्मिन्दीर्घेडारणयोगात्दीर्घतः। अमानपश्चतुनलालातः। कोतोतावितिकोर्घः। तिसूवतस्त्रीः। कंनपश्चतुनदी
र्घेकस्मिन्पनश्चामिकंविशिष्टेआमिमानेः। त्रिवक्षारः। आमुत्रिवक्षेरीः। आमिवक्षः। दीर्घेमामिमानेः। इत्यनेनपश्चं।

दीर्घेत्रंननामिदीर्घेऽतिअनेनपत्तिषिध्यतेः। एतेसूत्रवा। इमिः। आदिलोपवामिः। अव्ययाद्यात्तिलनतेः। कः। त्रादशकंपा
त्रेतिदीर्घेः। कस्मिन्पनरामिपरः। किंविशिष्टेआमिमानेः। कर्मधवाविकल्पेनाद्यश्चामिवक्षेः। सूत्रेणवादीर्घेः। रषवर्ण
प्रत्यदादीत्यदाद्यादियर्यांत्यदादयः। तषेः। आमुः। आमिवक्षः। दीर्घेमामिमानेः। अमिः। आदिलोपविज्ञेनविनक्तिः। त
स्यांनवतिकः। अकारः। कस्मश्चेतस्याः। कर्षांत्यदादीनां। कर्म्मोपरसूतायांविनक्तौ। अत्रासूत्रे। इत्यनेनवानवर्त्तेतेः। अनि
ष्टस्यातः। इष्टोऽस्त्रियविकारेणोपहतनिहतौ। त्यदश्चतदश्चमिः। अत्यदादीः। अकारः। यत्रमिः। तत्रतस्यव
। अन्यत्रतुकाम्। यद्यनदायस्मिन्नत्यत्रः। तत्र। स्मिन्नेतत्रात्रः। सप्तम्याः। त्रयस्त्रयः। विनक्तिसंज्ञेत्यादिः।
सूत्रेणविनक्तिसंज्ञायां। त्यदाद्यत्रः। अकारः। सर्वनाम्नइत्यादिः। मनुकर्षेदृष्यतेनइत्यत्रमीयतेज्ञाय
तेनिश्चीयतेनहितत्सूत्रकरणमस्मिन्। मत्यं। णषोविनक्तावंतालाषइत्यनेनेवसुभ्यदस्मदोरंतलोप
स्यमिहत्वात्। नहिसनवत्रत्वाल्लुप्यकर्मनसनवतीतिवेतानेवासुभ्यदस्मद्भ्यांव्यवहितत्वात्। अन्यथा सूत्रीमवक्ष्यत्यंवे
दितिः। त्यदाद्यत्यम्यंत्यदीयः। त्यदादित्यादयोवाषयर्थेईयःस्यात्। इतिपरमते। ब्रह्मातश्चईयसुहितोऽत्यत्रयोगविना
गात्। ईयः। दपरगममंमिः। रफमोः। यदिविनक्तियदांनस्यात्तदाअत्रईयप्रत्ययेपिअत्रैस्यात्। शेषंकिंकः किम्
सिसंज्ञेनाकमिः। रफः। नवतिः। कः किमशब्दः। कैनवतिः। कः। कस्मैः। विनक्तिः। किम्इमिः। अजम्। त्यदाद्यत्रंमकारस्य

अकारः। किंकःअकारेणसहककारादेशः। उपरिरफामाःअन्यत्रोकारःम। इतीयंजंहसर्वेभ्यः। अवर्णेइवर्णे
एकिमकस्मिन्। कोलेकदा। कोलेकिंसप्तदाऽपत्यदाहन्ने। किंकः। किमकिंविद्येतयस्याःअसौ किंवान्। तदस्यास्तीवत्व।
सि। अत्रसंतः। व्यंजनेयागोनसंसकेऽकियमाणेवावाकोनऽकप्रतिषेधदेवनत्ववति। अतत्रनानायदिविनऽकयधिक
रोनगृह्यते। ततोऽत्रापिवत्रप्रत्ययेककारादेशःस्यात्। उणदाःहम्मीवाष्ठीडसनहिअहितस्यअहःडसमसिर
फोःनवतिपवर्तेतकमः। कस्यदकारस्य। ककषोदकारेत्यदादीनांकस्मिनूपरासो। किंविद
दहःहिवर्जितस्यऽदमःअत्यदादीअकारे दाहम्मी। अव्ययंसर्वनाम्नः। विकल्पेनोत्वाशुरान्अका
राम्। शावीकातनःऽकारेअआहिघषमा अत्यदादीऽकारस्यअत्रेऽकारेअ। ओमसः। सिद्धि।
द्विरिमन्नामिरफानवति। कःमकारः। क। स्यदकारस्यकेषोत्यदादीनांकस्मिनूपरासो। किंवशि
ष्टोमा। विनाक्को। अदमःमिःत्यदादीअकारः। सोमसः। अव्ययंसर्वनाम्नविकल्पेनअकोसोवासिलोपेशअकारः।
अत्रमिलोपेशनतुकिमर्थंवेतत्काविति अधिकृत्य। सिर्विशिष्यतेनह्ययंविनकिंवैव्यर्थवती तिसत्यसोमाविनाक्कोपर
तावत्समानानामेषोदकारसोनवति। नान्यस्मिनूपरतः। इतिप्रतिषेधंधीतनयुक्तार्थनिनवेति। प्रत्ययलोपेलक्षणान्यपि
सत्यपिऽत्यादः। साक्षादित्यादिः। अदसःऽत्रः। ङेअसोऽत्रोस्मिन्नित्यदःऽत्रः। ऽत्रमिः। रफसोःअदसोविसर्जनीयस्य

×किंनवतिऽयमनवति×

तऽतस्यवंतःऽडःऽस्यावसिःअव्ययानवति। कंसः। कस्यतकारकषोतकारस्यत्यदादीनांकस्मिनूपरासो। किंविशि
ष्टोमा। विनाक्को। त्यद्। तद्। एतःत्यदाद्यंशकारालाअव्ययःसर्वविकल्पेनअकोनस्यवसुरारफसोः। तद्ऽत्रम
सऽत्रोरुपतितत्सऽत्रःमिः। रफसोः। पदांतेदकादस्यतकारः। ङेऽदमित्या। ऽदसाऽस्यमाअयम्। त्रिषुसिः। व्यंजनेऽम
सूडिःसुंभोअङशष्मनोरङ। नवति। कः। ऽदमःशब्दः किंनवति। ऽस्यम्। स्त्रीलिंगेऽत्यर्थे। अपरेनवति। कःकस्त्रीऽदम्
ङेकसुंसिः। ङेत्रिभागः। कस्मिनूपरासो। किंवा शिःसुंभोसः। विनाक्को। ऽस्येस्त्री। ऽदम्सिःत्यदादीअकारः।
स्त्रियामादामानःसवाभीऽदमस्त्रिनेऽदमि यमित्येसुंसिः। ऽस्यम्। व्यंजनेस्त्रीसिः। ईकारांतात्। अस्यैसमानस्त्री
दमसिः। त्यदादीअकारःसङऽस्त्रियांत्रेणऽदम् सुनेअयम्। व्यंजना। सुमसूसिः। सोतमद्रातात्। व्यंजनेसंया
गोऽदमसिः। त्यदादीकारःसङऽस्त्रानसुंसः। कानिमित्तानावे। ऽदम्सुंतेऽकुलसिः। नसुंसः। अकारः। य
यिऽस्त्रिलिंगेअयम्आदेशःऽतः। ततऽस्यमादेशाघतिविद्याघानावात्। नसुंसकेपिअसोघात्रातिघवऽस्यमादेशऽ
त्यादः। तऽकप्रतिषधविनित्यत्वान्नसुंसकाभ्यामालीपपिऽतेऽदम्सुनेअस्यैजनेनगितिकारः। घात्रातितस्मा
कऽतिऽस्त्रैवक्तव्यमितिचेत्। तत्असुकाभ्यपियदणेव्यनिचारार्थोऽतितत्रैवविवक्ष्यति। तेनअत्रमपिनात्रीति।ऽ

दम्। उत्र। अयं पुत्रोऽस्मीति इदंपुत्रः। इदमश्च ईजनो अनुमिः। व्यञ्जनविद्यते यस्यसोऽयं व्यञ्जना। तवति।
कः कत्रादिदमकिंसवति। अतसवनि। किंविशिष्टः इदम्। अनक्। अकवर्जितः। कस्यां परतः। विभक्तौ। किंविशिष्टायां
विभक्तौ। व्यञ्जनादौ। इदमः पंचमी स्याम्। त्यदादीः। अकारः। सूत्रेणअत्। अकारादीयोः इदमः निसौ। त्यदादीः। अकारे
सम्बुद्धौ। सूत्रकार्यं। एसबाधनार्थो। तस्माद्धि मूनिः। निसौ स्वाने निरधुडुडवेत्रे। रफसोऽमोकः। इदम्। निसौ। त्यदादीः
अकारः। अव्ययमः। अत्। दोः। हमीः। सिमिस्याः। एकारः। इदम्। उत्रः। अत्र। सिः। रफसोः
मः। उस्वारोऽनुटोमोरनः। टाङसिङसामत्। वादोमो। तयोः। सप्तमीउस्। अनः। सिः। रफसोः। तवतिकः। अनः। किं।
विशिष्टः। आदेशः। कस्य। इदमः। किंविशिष्टस्य। अकवर्जितस्य। कयोः। परतः। टोमाः। किंवि
शिष्टयोः। विभक्त्योः। इदम्। टा। षष्ठी। सप्तमीउ। सूत्। त्यदादीः। अकारः। सम्बुद्धेः। सूत्रेण। अनआदेशः। इ
नटा। अवर्णेऽइ। एत्रैः। उ। सिवा। एअथा। इदम्। टाउ। सूत्। त्यदादीः। अकारः। दाहमीः। अव्यटः। सर्वे। अकः। इनटाउ। सिवा।
यस्यैतस्य। एतः। षष्ठी। ङसः। इः। स्याः। अउ। एअथादादेशाः। अथादेशयोः। तस्मिन्। हयोः। पूरणी। द्वितीया। तस्याः। डाः। यामु। प
नः। सिः। रफसोः। अनवः। कः। एतः। किंविशिष्टः। आदेशः। कस्य। एवस्य। नकेवलैतस्याः। इदमः। टा। कयोः। परतः। टोमाः। किं
नकेवलोटोमाः। द्वितीयायाः। वक्ष्यउ। कघङनैः। विषये। कस्य। अउ। कयनविषये। कंवितस्थेवा। एतइत्याकारीतः। अ

दादीनामेतदशक्स्य। एकदेशः। इदंएदयतेः। तनत्। दाद्यउ। ईकशः। एतइशक्स्यैवएनआदेशः। दिशाअउ। कयनविषयः। कंवि
तास्यैववर्त्तीतत्यर्थः। धर्मादिदेशोमाहाय। अउ। अक्षः। पश्चादर्थअउ। श्चादेशः। वादेशः। अउ। कयनमित्यर्थः। तच्चइदंवेकंवित
स्यैव। अनेकंवितस्थविषयेमप्तमीत्यादेः। कंवितास्यैवअउ। कयनविषयः। एतदशक्स्यैवअनइदमउशक्टाउ। सिद्धिः। द्वितीयानि। त्र
सूत्रेइकशः। अउ। कयनविषयादेशः। एतइअस्। त्यदादीः। अकारः। यमम्। अउ। कारलोपः। यावत्। अनवत्। वा। विरामे
न्यायात्। पुनः। अकारलोपः। व्याकरणेषु। न। सुम
धीनामाणवकउपाध्यायः। प्रयुंक्ते। क्षेत्रोऽयंदेवदत्तोऽइ
अधाणिश्रि। नाम्येतयोः। एअ
सम्बुद्धौ। इत्रेणएनआदेशः। पुनः। अकारालोपः

का। अकारः। इइअध्यायेनो। अधिघ्वीः। अधीतमाणवकः। सदं
नुमिजिक्रीडामिनिआवि। आविक्रीत्यादिनापोरंतः। इवार्णो
यू। दरकारः। अमोमिअव्ययाः। एतत्। अमुत्यदादीः। अकारः
विद्। अम्। अकोऽइदमूअमुत्यदादीः। अकारः। दाहमीः

घटं। अम्। लीमूप्रायेणो। णोएणः। आइदूवर्दीः। पंचमी। द्विअवि। नाम्येतयोः। एअयूः। दरकारः। अमोमिः। अव्ययः। इदम्। अमु
त्यदादीः। अकारः। सूत्रेणः। एतपुनः। अकारलोपेहतवर्त्तीनां परिहः। परिवर्त्तीतयदः। तेपरिवर्त्तमानेघटी। अत्यः। प्रयुंक्तेक्ष
तोयंदेवदत्तनामिनस्थाएणः। अरः। पंचमी। द्विअवि। णएणंयः। दरकारः। एतत्। त्यदादीनां। अकारः। इनटा। एवैरात्रिमि
रफः। अधिघ्वीः। इइअध्यायेनअधीतमाणवकः। स्त्रियोसमर्थाः। सिः। अद्याः। अमोमिः। अव्ययाः। एतत्। टाः। त्यदादीः। अ

कारा एतस्य चाद्य। अदसमि। नसुँमा अकारः विमर्शः अएऽअव्यया। अकोराफा विमर्शस्यारफः अधिस्वऽऽअ
धीयेतस्मा निष्ठाक्तामिनसुंमा अकारादः एतदाषष्ठीत्रसा त्यदादी। अकारात्रसिवऽअयूशोनना शीलमि। नसुंमकस्य
का। अघोमि। अद्या एतदृत्रसा त्यदादी। अकारएतस्यवा। एनत्रसिवा एअयू। प्रवृत्तात्वा। मि। नसुं। अका। सुआममः। इत्या
दियोज्ञी। एवंऽइदमोपि। यघाऽमंऽकेऽउलमानया। आषा एनेपरिवर्तेय। नसुंमकेऽत्यदाद्यूर्नाम्नि। नित्यवासू। म्यमोर्लोपि।
तऽकेंप्रतिषेधवु। द्वितीयामपि विधेयसप्तमी। वात्रअमो। त्नावे। दकारस्य व्यवहितस्यापि एतशब्दस्यए
नआदेशो। नवत्यव। यघा। एतत्केंऽकमानया। अ षाएनत्परिवर्तेया। त्रमयत्वे। इदमस्तुइदंकेंऽकमानया। अ
षाएनेपरिवर्तेया। इतिमकारोवयवत्रनवतिवेत्र तस्माद्भितद्। डसिः। सिमसिरा। उत्तयत्रसिः। व्यंऽजनवतिक
सिमा। किंत्नवतिसिरा। किंविशिष्टः सिमुपरः क स्मात्। तस्मादिति। कोर्थी। इदमः। किं विशिष्टात्। अना
कारात्। तस्मादिदमा। इतिकथमेतत्। यावतानेतरस्मात्। एतस्मिंवयप्रहृत्तिः। प्राप्नोति। नवुऽइदमः। तस्यव। अत्रुच्यते
दिति। सत्यं। एतदेवंसिद्धवतस्मा। ऽसएणेऽत्यघा। अनंतरस्मात्। एतदृत्रसः। प्रहृत्तिः। सिद्धा। किंतस्मा। ऽसएणेन। एनिःपूर्ववि
नामिद्धिः। यंऽसमरेनादेशो। प्रतिषेधकव्यौ। वक्तव्यमित्यस्यायमर्थः। टा। ओसि। नऽइति। सूत्रस्यहेतौ। एतस्यवाद्या। दयोहि
तीयायांविनः। इतिवक्तव्यौ। एवंसिनसुरंसूत्रमित्यर्थः। आङियांतत्रसूत्रे। सिषा। मंतऽइदमः। ङेर्ह्यस्यव। अनेतरस्मात्सह

सिमिद्धातस्मा। ऽसएणेनऽइत्यादा। कुविदित्यादितस्मा। ऽसएणो। अत्रविसरनित्यार्थंविकल्पार्थंतत्रऽडोमयीणे। ऽइदमःसिसु
त्यदा। अका। दोहि। सिसि। एकारेनित्यममामवात्। मन्नर्षिरा। ष्टम्यत्रतः। मन्नर्षी। जसू। नवुमन्नवातरुपयश्चऽइतिममामाः क
र्त्तव्यः। तस्यवुमन्नर्षिरा। ष्टम्यत्रनित्यममामोर्नाजसू। ऽसरङेरा। मन्नवतेरुपयश्चऽइतिअकथनेजयोर्मुर्धन्यः। अमू। अकारा। ऽसऊ
ऽऊगमा। गत्रंतिममागत्यर्थत्वादिना। कर्त्तरिनिष्ठाक्तः। एंवमोयधया। वनतिनोत्या। पैवमलोपः। आ। तश्चऽअतः। अतोऽऊ।।
गताःप्राप्ताः। कातमन्नर्षयः। कंगताः। ऽयीं। किंऽ णेः। किंविशिष्टेऽमः। यजनाध्यापनदानप्रतिग्रहादिनिः।ण
निः। एदियजनादिकियाणिमन्नर्षिर्युयाऽइऽ दमश्च। ऽइदमः। पैवमीडमि। नवः। कः। निमुं। किंनतिनिर्दे
शः। किंविशिष्टः। निमुपरः। कस्मात्। ऽइदमः।। किंविशिष्टात्। अकवर्जितात्। ऽइदमः। निमा। त्यदादी। अका
रा। निमिद्धा। णेसुबाधकः। ऽइदमश्चः। ऽइत्यनेन निमुस्थानेनिः। धुटिबहुवचे। एवंआदेशेरिति। स्थिता। ऽइदमः
पदेमः। एहुऽइवेवी। एकारस्यईकारः। रफासाः। ऽइदमः। निसुं। त्यदादी। अकोरेअव्ययः। सर्वनाम्नः। अका। निमिद्धा। णे
वेऽइदमः। पदेमः। उवेमानुाऽइणे। मावोसि। मिडिसिः। आद्दिलोपः। सिलोपः। नवतिकः। नकेवलेऽनर्वेति। मिलापे
श्चऽइत्यस्य। ऽइदमः। हकारः। सोपरः। ऽइदमश्चसिश्त्यादी। अकारा। ग्रधुऽअव्ययः। सर्वनाम्नः। अका। सिमः। सूत्रकार्यं।।
ध्यवत्रवुंमातुः। ऊनोनावः। ऊंचं। सिनऽसुंमका। अकारा। मऽसिनवति। किंतनुऽऊंकः। कस्यवर्ष्मोत्रस्या। किंविशिष्टस्य

परस्य। कस्मात्। मातृ। कस्यमातृ। अदसः। यदि अत्र विधेयत्वात्। अत्र मत्र प्रधाने। तथापि अदामाने नेन उत्तरेण संबंधः कि
ञ्चा मादित्यनेन प्रधानेनैव। विशेषणं विशेष्यनावस्य प्रयोक्तुरायत्त्वात्। तेन अदसो मकारात्परस्य वर्त्समात्रस्य उत्त
प्रवर्त्तमाने। अदामात्रस्यैव विसर्जनादेर्वर्त्मस्य प्रवर्त्तनात्। इतिमात्रग्रहेण दर्शयति। वर्त्समध्यास्यति। अदस् अमात्यदा
दी। अकारः यावत्संस्तवस्य द्विर्धिरितिन्यायात्। पुनरपि अकारस्तोपेऽदमूश्चिते अदसः पदेमः। उत्तरेमातृ। मात्रुत्तरो अ
दस्शस्। त्यदादी। अकारः इमिमस्यवनः। अ दानुरतिश्चिते। अदसः पदेमः। उत्तरेमातृ। आकारस्य ककारः
कघमितिवत्। कथमितिवत्। नात्र ककारस्य। उत्तरेअपि ऊनीनाथ उत्तरौ तनवत्तरेनहेतुना इतिअथा
देश। बहुववनौ। वर्तिवीणि। इत्यादिबहुव। वनीनागणस्यहववकालवेति। इतिहस्वदीर्घप्लुतादेशौ
ततः स्थानेतरतमइतिन्यायात्। ह्रस्वस्य ह्रस्व। दीर्घस्यदीर्घः। ऊकारः प्लुतस्तु लोकप्रतिनियतविषय
इतिनोदाहृतः। अदस्। न्यस्। त्यदादी। अकारः। अक्। अकारोदीर्घोद्यदाकार्यो इतिश्चिते। अदसः पदेमः। उत्तरेमातृ।
ष्ठपाहबहुवेत्री। पतृमि। वैजना। बहुनौ नावो बहुवेतस्मिन्। उमि। अव्यया। ईमि। आदिलोपो नवति। कः एतृ। किंनवति।
ईत्। किंविशिष्टोसूनिष्पन्नः। कबहुवेत्। पुनः किंविशिष्टः एतत्परः कस्मात्मातृ। कस्य अदसः अदस्जस्। त्यदाद्यत्वैअ
कारः। जसः सर्वज्ञः। एवं अदेशइतिश्चितेन अदसः पदेमः। एकबहुवेत्री। अदस्। न्यस्। त्यदादी। सुटि बहुवेत्रे। अदेन्यइतिश्चि

तेएकबहुवेत्रे। अदसइतिनपुंसकेलिंगपियषा। अदस्। अत्यदादी। अकारः। अरीमूपदइतिश्चितेअक्षाक्रियासुदाहर
णंदेक्षेस्। त्यदादी। अकारः। क्रियामादोमममानः। अरिम्। एत्रैअदसः पदेमः। एकारस्यद्विववने निष्पन्नत्वात्। उत्तरेमातृ।
इतिऊखमवनवति। ऊगिटीकायामुक्तंऊखेअस्य ऊकस्यवा नवति। ननुमध्यहरणमिदंदीर्घसंज्ञानास्ति। कथमेकारस्यदी
र्घऊकारइतिउतरं। दीर्घाश्चिमहाप्राणेपरस्यमहाप्राणस्यओतरतस्मात्घवतीयात्तदिकंदीर्घादीर्घादीर्घऊकारइत्युक्तं।
सर्वेतनः। बाहुल्यात्। उच्यते। अदस्। न्यस्। त्य दादी। अकारः। अक्षयः सर्वना। अकथुटिबहुवेत्रे। अदसः पदे
मः। उत्तरेमातृ। ष्ठश्अपोनदः। अपोआपस्तासि। द सिः। नवः। कादः। कस्य। अपोशब्दस्य। ककारः
कस्योविनाक्को। विसर्जनीयविषईयाअप्रशब्दत णाश्रेतदऊठानकारनिमित्तइतिश्रेअप्। तिमुः। अपोनदः
सुः। अयेअप्। योनानाआपोयायोः। तश्चपीता। त्योसुश्चो। पैवमीन्यास्। अपोनदः। अप्ऊखाडुः। आपो
बिनत्रिकर्मणेणः। अस्यापधायाः। आरावर्यप्रघमः। इतीयोबः। मिः। यदिविसर्जनीयकारोनाविद्यते। तदाअत्रापि
म्यान्। इतिव्यतिरेकार्थः। धश्विरामः। विरामव्यंजनादिः। अनद्यादनद्विवैशिः। वाविरामेविरामः। व्यंजनमादियेषांते
व्यंजनादयः। विरामश्चव्यंजनादयश्चविरामव्यंजनादयः। तेषां। अन्तश्चोश्चनद्विश्चवैशिश्चअन्तश्चनद्विवैशयः। तेषां
अपमीनांषष्ठआम्। आमिचडः। उदीर्घमामि। व्यंजनीतस्थयमुनोरित्यनिदेशात्। अनद्यादइत्येतस्य अन्तइत्येतस्य

नेनउत्त्वै। विरामव्यंजनादिश्च। दस्यदः। पदांतपंचमेपंचमः। नवति। कः। दः। कर्षोलिंगानीश्च अनड्वाहन्नहिवैमीनौ। का
विराम। नाकवत्लेविरामव्यंजनादिषुवा। अनडुह्श्च। अनड्वाह। पंचमीस्थाम्। अनडुह्श्चवाशाहन्उत्त्वै। विरामव्यंजना
दस्या। दपव्यंजा। दपरगमनेअतश्चादसुपुवैः। घ्राननाअनड्वादोयस्मिन्कुलेतनु। कुलैघनडुत्पसि। नपुंसा। अनडु
दश्च। वाशाहन्उत्वेअनेनदस्यदः। वाविराम। दस्यत। एदवंधने। णानः। उपसर्गातीतिकिप्। नदिहदतीत्यादिनाउपवाद्दः
स्यदीघः। वालीपाउपानदश्चतिस्थितैश्चनिषा मूसूत्रकार्यव्यंजना। वाविराम। अन्यत्रदपरगमनै। विहृत्म
स्याम्। अनडुपंगश्च। सूत्रकार्यीयहिभ्यादेरा वव्यंजनाद्दातदा। विरामस्तुनेष्टापिविविध्यसू। नरवलु
सकारसकारान्यामंव्यंजनेमाक्षीनि। इत्यादि व्यंजनमित्यादितेनविनक्तिसंबंधिनिप्रत्ययसंबंधिनिवा।
इतिदर्शयतिनि। अनड्वाह। उपानद्विद्वन्मूत्र नडुदोनावः अनडुत्वाउपानद्दोनावःउपानत्त्राः। विडुषो
नावः। तद्वोनावः। अनडुदेश्च। इतीयमत्रउपंगश्च। सूत्रेणदस्यदः। आद्यो षष्ठ्यमः। ततः स्त्रियामादा। समानः सि। प्रहाया
यकारेपितहिआनीति। इत्यादा। र्यानष्यते। अनड्वाह। अनडुहिमाधुः। आनडुहौ। नावश्चाष्टीयप्रत्ययः अनडुदश्च। पर
मेतादिवद्वहितयो। अतोनतस्मिन्व्यंजनकार्यी सुमातरः। तद्वित्यकारस्यअघुटस्वरादौ। मङ्क्षस्यत्यादिना। सूत्रेअघु
दश्चस्वरे। प्रतिपादितमग्निः। अतोनदर्वे।।४४।अग्निधासाश्च। अग्नेश्चधश्चअग्निधासः। तयोः। षष्ठीउस्। नवति। कः। दः। कर्षश्च

तस्यकयोः लिंगयोः। अग्निधासा। इकविरामेनकेवलैविरामव्यंजनादिषुवा। उषाश्चेयश्चैसचैसश्चवश्चैसनो। श्चैसुश्चतयावस
र्जना। उरवयाश्चैसते। उषयाश्चैसात। उषदाश्चैसतेक्विप्। वालीपा। आदेर्नित्त्वैधनामयणे। इषंगलोपः। सिःन्यामईषदप
रिसमाप्तिः। कल्पः। उषाश्चत्। उषाश्चत्। कल्पः। ईषदपरिसमाप्तौ कल्पादेश्यदेशीयाः। कल्पप्रत्ययः। उपरिव्यंजनाद्यः। सर्व
श्रमिधासाश्च। सश्चदः। वाविरामेः। अन्यत्रदपरगमनै। इतीयंयश्चोषेश्चधश्चतनः सिः। रुफसः। पर्सेअर्षंमगातोवा। पर्सीनिधं
सते। पर्सीनिधंसते। पर्सीनिधंसते। किप्। अनि दस्त्। वालीपा। न्याम्। ईषत्परिसमाप्तः पर्सीवत्पर्सीवद्द
उपः। ईषदपरिसमाप्तौ। दस्यदः। सर्वत्रसूत्र णासश्चदः। उपरि। व्यंजा। वाविराम। उक्तयंयदपरगमनेषु
दश्चषष्ठीते। दश्चउश्चयश्चषष्ठीतश्चदश्चषष्ठीतः। इत्येवआदिर्यस्यतेनइजादयः।
स्त्रश्चषष्ठीता श्चइजादयश्चस्त्रश्चषष्ठीतइजादः। यः। तेषांआम्। आमिवइजादीषुमामिसानो। द्वित्वविधि
स्पर्द्धिश्चेत्यादिषुघघमः। अवर्णपरौ। इजादिर्यजेः क्विपिसंप्रसारणेवनिर्दिष्टइत्यादा। यजादीनामिति। नवा। कः। डः। क
र्षोलिंगानीकिंक्विप्शानीदंश्चषष्ठीतानोनकेवलैस्त्रश्चषष्ठीतानीत्यजादीनांवा। कविरामे। नकेवलैविरामेव्यंजनादिषु
वा। मधुश्चेयलिदास्वादनो। लिदश्चमधुलेढिः। मधुलेढिः। क्विप्। वेनीपा। मित्याम्। ऊमिनोमधुरेति। मधुलिट्
पाशाः। ऊमिनतरुतेनीघएवपाशाः। उपरिव्यंजना। मर्वत्रदस्त्रश्चषष्ठीत। दस्यदः। एकत्रवाविरामे। हितीयेऽपरगमनै। दृ

तीयेऽर्थेऽषष्ठ्यमः सिः रुत्वसोः सुपूर्वः। विद्याघ्वेवशने। सुष्ठु विशति। सुष्ठु विशति। सुष्ठु विशति। क्विप्। वालीपासि। त्यास्। प्रकृष्टः सुविरसुविष्टरः प्रकृष्टेतरतामो। तरप्रत्ययः वीजना। सर्वत्रदशाषष्ठ्यां तरुपसर्गाविरामोऽपरगमने। अधःअर्थेऽषष्ठ्यमः। सिः रुत्वसोः षष्ठ्यमः। त्यास्। वर्त्मनावः षष्ठ्यै। तावोतावे। कनश्चजसलुक्दशाषष्ठ्यौ। तावितावे। वाविरामइति। यकपरगमने। अधःअर्थेऽषष्ठ्यमः सिः नपुंसः अकारादशाङ्पूर्वः पञ्चम्यां। दिनावि। अर्घाः। षष्ठ्यशाङ्ङसिङ्शेषे। शेषनाशाङ्ङसि। क्विप्। प्रस्थीत्यादिनाक्विप्। दीर्घश्च। वालीपासिः त्यास्। मूशाङ्घा। लोनावःशाङ्प्राङ्ङै। तोवोनावे। वीजना। दशाषष्ठ्यां। वाविरामाः कपरगमने। अर्थेऽषष्ठ्यमः। सिः नपुंस। अकादेवशाङ्ये। यजदेवशाङ्जै। शुजैशुजैशुजैराजंराजं। ब्रह्मैवंसूक्तयोः। तमाशाङ्यैयरिक्षाजमित्यादि। संप्रवक्ष्यते। शेषाम्पुंवीशेषौविवादधर्षेदिशाभ्यश्चिदैः। क्विविजैवशुजैविवातमाशाङ्जैमेवा। शेषेवेत्यै। यजतिदेवेत्यायजनः। देवत्यायजति। क्विप्। स्रष्टविश्वजादीनांसंप्रसारणं। यकारस्यइकारः। अवर्सिरेवै। वालीपा। देवेज्यस्त्रितमिः त्यास्। वीजना। देवेजो नावदेवेष्टंतवो। तावो। शुत्रकार्यं। जस्यडः। वाविरामाः उपरगमने। अर्घाःषष्ठ्यमः। मिः नपुंसअकारादः। रङ्क्रश्वी। शुजविमयी। रङ्क्रोशुजतिः। रङ्क्रोशुजनः रङ्क्रोशुजति। क्विप्वेलीपा। मित्यास्। रङ्कशुजोनावः रङ्कशुष्टवै। तावोतावे। वीजपाण्वालषौ। धृष्टादेवणवआदिर्यस्य। आसीदादिः तस्य। दाडस्। गमिः। नवत्यिकः। गाकस्यहस्य। किंविशाष्टस्पृस्यदादेः कस्य। दस्यालि।

गस्याक्कविरामः। नकेवलेविरामे। वीजनादि षुवः। लिंगसंबंधीयादादिअव्ययवत्कारगकारकुऽविरामविषऽवीजनादिकिंवत्त्यथनिमित्तसूतिः। गोदृढीऽऽदृष्टपृष्टरणे। ऽगोदाद्दिगोऽगुणीदोषिः। मसृद्दिषः। क्विप्। वालीपा। मित्यास्। अर्यंगधुकुब्रह्मयाम्। वोपृष्टोष्टगोधुकाः पृष्टेष्टतरतामो। तमप्। वीजदृवृत्तर्यंतिसूस्थधः। दादर्दस्यगः। उपरिवाविरामः। द्वितीयेगपरगमने। त्रयोऽअर्थेऽषष्ठ्यमः। सिः रुत्वसोः। दामन्। अर्यलिदश्राद्भोजने। दामलेदः। क्विप्। वालीपासिः। वीजनाऽदशाषष्ठ्यां। वाविरामलिंगांतत्। अत्रैकारोदादिर्नास्त्रिअतोमगवौ। धषवः। वर्यैऽवस्यवर्यैः। वर्यैः। दृशाआदिर्यस्यांतेऽगादयः। त्रयोर्यैसूदृगादयश्चवर्यैऽगादयः। ततस्यां। आम्। त्रयवः। तिः। प्रवर्तीतः। कःगः। ाकस्यां। लिंगानां। वर्यैतीतानां। वीकेवलेवर्यैतीतानां। दृशाऽऽत्येवमादीनां। क्विविः। रामेः। नाकवलैविरामेवीजनादिषुवः। वावूऽसिः। त्यास्। ऽघदृषरिसमाक्षिः। वाकुः। वाकल्याः। ऽघदृषः। रिसमाक्षिः। कल्यप्रः। वीजनासर्वत्रसूत्रेणवस्यगवौ। वाविरामेदितीयेपरगमने। अधःअर्थेऽषष्ठ्यमः। सिः रुत्वसोः। दृष्टकृऽत्यादिः। निदृषाविषासायांः। दृषृदृतीयेत्येवंशीलः। दृष्यतऽत्येवंशीलः। दृषानीत्येवंशीलः। दृषिधृषिशुषीनजिरातवर्यैश्चषट्वर्यैटवर्यैः। शतिनस्यणत्वौ। षपरगमने। दृष्टकृ। क्षितेऽसिः। त्यास्। दृष्टकोनावः दृष्टकर्त्तृतावोतावो। सर्वत्रसूत्रेणगवौ। शाकुवेषौ। दशिरेषेरुणे। पञ्चपतिपः पत्नीपतिः। क्विप्। वालीपा। सित्यास्। दृशोनावः दृष्टकर्त्तृतावोतावो। सर्वत्रसूत्रेणशाश्चगवौ। शाधुवेषौ। नडुकि

MEMORIAL

मश्वित्र्यरूणं। वजान्यामन्यतेवगौनाश्वि। वजहगादीनां मित्कक्रतो। मत्वी। वर्यरूणीसंयोगांतलोपमपिबाधित्वाग
वधी ततोवर्णवर्णांतसनिगवस्यवरितार्धत्वात्। पश्चात्। संयोगांतलोपसलिङ्दैवच्यमाणेसिक्षेत्रवति। प्रत्यवतीति
क्किपिरूतेश्चुत्वेगलोपनावो। ज्ञापितएवा। प्रत्यङ्क सुङ्क्तिसुजेरसमासासुर्युटिअन्यथापरत्वान्नित्यत्वाच्च।
पाक्संयोगांतलोपेकथमिदंस्यात्। तत्सनर क्रवसुग्रामवेति। अन्येषांतुसंयोगांतस्यैवश्रुतालोपइति
रवजिगतिविकल्पो। स्वज्। अतएववर्क्तनात् रवञ्जरंवञ्जति। स्वंजतः। क्विप्। वालोपासिंतरामूश्र
त्रसंयोगांतलोपसिद्धं। रवनमनस्पोहगादि शुरुक्षिजादीनांचयाणांचक्यंतित्रेपियजादित्वात्।।
ञांतप्रशंसगत्यर्घाःपाताः। ष्वप्सुदादीनांसुद्र आदिर्ठधेतसुद्रादयाततोनवति। कःकर्त्री। गः के
वोलिंगनो। कर्मवावाविकल्पेना कविरामा नाकवलीविरामा। वीजनादिषुवा सुद्रावो। वित्यादुसु।
द्रुतिसुच्यतः सुद्रुतिक्विप्। वालोपासिल्यामू। सुद्रोनावः सुद्रुंतत्वो। नावो। वंजासर्वत्रसूत्रेणएवस्यगत्वे। वावि
रामेगपरगमनं। अधःअधोषष्ठयमः। कर्मवेष्टस्यादि। पदोद्दशमद्धांतरुत्वे। वाविरामेटवेरुतीयत्रयोषेषष्ठयमः।।ध
एवद्दवर्धी। दृश्यद्दवर्धीसूद्दवर्षिद्दवर्धीवैतयस्यत्रामोद्दवर्धीति। तस्या दधातिधेश्वाक्रियालक्षणमधीमिति।
धत्तातस्या। द्वितीयत्रादिर्यस्यात्रामोद्वितीयादिः। तस्या। आदेश्चुडधीः आदिर्वडधीः। आदिर्वडधेस्यनावआदिर्वड

र्धत्वंसिनसुंसाअकाऋतमिवऋतवत्। नऋतवत्। असृतवत्। सि। अद्य। धनो। रितिश्रवयवावयविसंबंधेषष्ठीरूपाद्दा।
धातारवयस्पतिःद्दवर्धीतिस्था। द्वितीयादिरितिवा। अवयस्यवविशेषणं। किंकर्दृआदिर्वडधी। कस्यअवयवस्यसा
ता। किंविशिष्टस्यअवयवस्याद्दवर्धीतिस्था। पुनः किंविशिष्टस्यद्वितीयादेः। काविरामानाकवलीविरामवीजनादिषु
व। अपरंसवति। किंकर्दृसत्। आदिर्वडधी। कर्मवेषुसः किंवजवति। अस्तवत्रूवति। निष्टवीः यङ्लुंवरणेनिष्टवति
निष्टवतः निष्टवति। क्विप्। वालोपा। सिःन्याम्। निष्टवोनावः निष्टवंतत्वो। नावो। वीजना। सर्वत्रसूत्रेण
धीतस्यधेनोः आदेश्चुडधीरंगस्यघत्वेदृश्यद्दा। लोता। उपरिवाविरामोद्वितीयादेरुपरंगमनं। अधःअधो
षष्ठयमः। सिःनसुंसाज्ञानेबुधअव गमने। ज्ञानेबुध्यते। ज्ञानेबुध्यतः। ज्ञानेबुध्यंति। क्विप्।
वालोपे। सिःन्याम्। ज्ञानबुधेनावः। ज्ञानबुंधं। नावो। उपरि। वीजना। सर्वत्रसूत्रेणवस्यनः। वाविराम
द्वितीयश्चुटोद्वितीयाः। धस्यदः। अधःअधोषष्ठयमः। सिः। नसुंसकानर्दनर्दज्ञाद्दइगर्दतिगर्दतः गर्दंति। ङ्गृगार्द
राङ्गिशब्दनिवलिवल्लिचेषुरन्ताः। अनयत्या। गर्दनेइतिस्थिते। गर्दनेइतिभावेष्टे। गर्दनभावेङ्गतेगर्दनभावेष्टइनका
रितेक्षत्वेषेइन। इतिलिंगस्या। गर्दनयतिगर्दनयतः। गर्दनयंतिक्विप्। कारितस्यावेलोपा। सिःन्याम्। गर्दनोनावः
गर्दयंतौ। तवो। नावो। वीजनाद्दवर्धीतस्यादस्यर्यः। उपरिवाविरामा। अन्यत्रश्चुटोद्वितीयः। अधोषष्ठयमः। सिः। नसुंसा

अकारगणसंख्यानोगणाङुरादेश्चङ्।अस्यवलोपः।स्थरादेशाःपरनिमित्तिकाऽतिन्यायात्।अस्यापक्षयानदीर्घ
सुपूर्वःसुङ्गणयतीतिकिच्चाकारितस्यावालीपा।सिःवैजः।दामन्।अयेलिङ्याशादेशेदामलेङिञ्चिवा
लीपा।लिंगोतनकारस्यसिः।वैजना।दत्वाषष्ठीत।वाविरामेअत्रवृतीयादित्वमस्मिंपरेधातारवर्त्वेन।विपूर्वःऊ
पङ्क्षयरूपरोषः।विङ्क्षयतीतिकिच्चावालीपासिः।वैजावाविरामे।अत्रवृतीयादित्वेनाग्निगोअथ।ऊस्थघरणे
गोदाग्धिमङ्क्षिषाकिच्चावालीपासिःवै जनाःस्वरूपेदादर्द्धेशगः।वाविरामेगम्यकाःदकारोप
देशेनबलादिदंप्रागेवआदित्वंवार्णेचद्व कारस्यदादेर्धीतावात्।दादर्द्धेशगइत्यनेनगत्वेनग्मा
त्।षण्मङ्क्षाःमङ्क्षूअत्रआद्यैअमङ्क्षाःसि षोतयोःषष्ठीउसुरमिःविसर्गः।कलवतिकैःरःपक्ष
स्यअंतस्यकयोरंतस्यमङ्क्षाःसिःषोःकवि रामानकवलेविरामे।वैजनाःक्षिप्तवंसदःअत्रेःङषी
धीतिभवनयोःङपूर्वःसद्ङषतेःसद्ङषात्सद्ङषैतात्।किच्चाअतएवमङ्क्षाःसिःषोरित्यैतारवज्ञापकात्स
दःङाङ्क्ष्यमनावःवालीपाःमङ्क्षःस्थितेःसिःन्यांसुपूःमङ्क्षन्यामितिरफसाःविमर्जनीयानलवति।वाधि
कारात्।विसर्जनीयैवैजनारफस्यविमर्जनीयालत्वेतावत्वैजनानविसर्गः।तर्हिमङ्क्षःसुङ्क्षत्वंकथं।विसर्गोनि ४६
वेनरासुपिःइतिपरसूत्रेअस्याधीःरफाद्विहितायःसुप्।तस्मिन्नुपरविसर्गीरफस्यनलवति।यथागीर्भिनि

सर्गीःमङ्क्षुनविसर्गीःतर्हिमङ्क्षःसुङ्क्षत्वंकथंविसर्गीःनिवेनरासुपिअत्रउष्कारात्परःसुपविहितःअतोरारफ
स्यविसर्गीःनिषधःअमतेसुदादीनांवानुबन्धीतःतद्धलादेर्नलोपःराद्विहितवतिवामङ्क्षुषीयत्रेरफासुपूःतत्रगीर्षु
धूषीमङ्क्षोनावःमङ्क्षुस्थातत्रोसावेःस्त्रियामादाःवैजनामङ्क्षाःसिःषोरः।ऽरुरारुरुःउपरिफेरसोःदिवीयरे
फलोपरागमनेउलयत्रारफासाःअधः।तापवामेःसिःअधयाःआङ्ङाशासुङ्क्षायोंःआङ्पूर्वोःआशासनेआशास्म
नेआशासनानिःआशासनंःसेपदादित्वात्। न्तावेकिप्रज्ञासेरिङ्यक्षयाःआणवैजनयोःरित्यज्ञा।
आङ्ङाशासुङ्क्षायोंःऽस्यापिस्त्रियांजापयिस्य ति।किच्चाआशीरितिज्ञापकात्ऽवंषष्ठेःआकारस्यस्वरूपं
त्रैवःवालीपाःआशिःषुधमित्यामासुपूआ शिषोतावऽशीस्मातावेतावेःस्त्रियामादाःवैजःमङ्क्षुषा
शिषोरः।ऽरुरोऽरारफसोःन्यांमिःरपरग मनेःउलयत्रारफसोःअधः।तापवामेःसिःऽरुरोःऽरुरु
उरुवःऽरुरोगतयोःषष्ठीउसुःऽरुवऊरुरगऽरुरोःप्रथमाऽनवतःप्रवर्तीत।कोऽतिगतोःऽतीतिकिं।ऽरुरुःकया
वैधनाःऽरुरुरःकस्यरऽरुरोःधातोःकर्मयथासंख्यऽरुस्थानेऽरुरुस्थानेऽरुरुःकविरामानकेवलेविरामेवैजना
दिभ्यःगृनिगरणेधगिरतिगिरतःगिरंतिगिरतिकिच्चायदागरणेगरलेगरणीनिगरणीःतदामेपदादित्वात्।नावे
किप्राऽदेतस्परत्वेणऽरुरुनामिनोवीऽरुःवैजनाःनिमित्तान्नावेगिरक्षिते।सिःन्यांम्।सुपःप्रत्यक्षेगीःगीर्षय

घ्यमः। साधु आय। न हूव हूत हूकरणेत्र माधुत हूः। ति साधुत हूत्तः साधुत हूः। ति। किच्च। वालीपः। सि। च्याम्। साधुत हूः। नावः साधुत हूः। तावि। नावे। व्यंजा सर्वत्र सूत्रेण आदिधुटः कस्य लोपः। घकारो वर्जिष्टः। दृश्यघ्नी। ति। वा विरामाऽप रंगमने। अघोषघ्यमः। सि। न सुंसकारो अय। अवरुद्धपालेना गोरुतः। किच्च। वालीपो। प्रथमा ऽअमांसअश्नंसुम अत्रेदुपवकपाकं पक्वमिच्छति। क्षेत्रो वीडुच्छणा राज्ञा। अत्या म। मत्वर्थीस्या ववर्यीघ्र किरसवालीनिमित्तात्पूर्वस्य कपरगमने। कघसंयोगाद्यः। ततः मांसंपिप। हतीति किं पिबुद्धिस्थस्य वलोपः। नि मित्तात्तो वः। घस्य मकारः। ततः किच्च। वोली। सि। व्यंजसंयोगो तस्य कारलोपः। नन्वआदेर्धुटः। इत्यत्र नित्यत्वात्। ना स्तीलोप्या वि। इदंभूत्वात्। सैयोगाधिकार धुनः संयोगाद्येर्धुटः। इत्यत्र सैयोगग्रहणं हतौ। तत्रेह भू दित्रव अनित्यार्थमित्याह। पुनः संयोगत्वा दिति। यदि रेफात्परस्य वलोपः। तदा मकारस्यवलोपः। ना न्यसत्यर्घीतेन। ऊर्क ऊर्ज्यमिति मिदे। ऊर्ङबलप्राणनयोः। ऊर्ङश्च सुरादेश्च। ऊर्ङयति। ऊर्ङयतः। किच्च। कारित स्या। वालीपा। सि। च्याम्। व्यंज। परमनेरि। रारि रिसवर्णे इत्यनेन धुटो डुकारलोपः। घ्रमतो। हितीयो नन्वतीत्यक्त मघ चवर्यदृगा। वा विरामा। हितीयगपरगमने। अत्र संयोगो तालोपेनवर्ति। राज्ञस्पवलोपः। अत्र उजकारः। अतो नलोपः। पण लिंगो तना लिंगस्यो ना लिंगो नः। लिंगो तस्य नकारः। तस्य नवर्ति। कालोपः। कस्य लिंगो तन कारस्य

ङ्कु विरामे नाकवली विरामे व्यंजनादि सुवा सवि। मि मरक्कश्चा अन्। घुटि च। व्यंजा लिंगो तन। राजन्शी वस्याम् लिंगो तनण वे राजनि। राजसु। राजनु। राजो नावः राजवै। तावि। नावे। इदंवत्। नलोपः। दनु हिमा। स्यसनी दि। सिवौ। अडघमचादि अचि। अदादे व्यंजना दिस्याः दि सिवौ लोपः। नन्वलिंगग्रहणं चादिवद्यत्रघातो नविष्यति। किं लिंगग्रहणेन। य द्येवं त्रयादि विनक्रिपरिघ्र करणाद्यघ्रति। विरामं माश्रित्य हल्ङा नित्यत्वान्नालोपः कर्घेनस्यात्। इति नवै। व्यंजना दि। विनाक्रो नकारस्यामेनवात्। सर्वदा लिं गमेवावगम्येत। तस्माद्वर्यो विरामलिंगाद्यर्थवतो वा नविष्यति। किमर्थं लिंगग्रहणमित्याह। घ्र नलिंगेत्यादि। तेन धुटीहतीय। इत्यादिर्धातोरपिका र्यीघ्रपपद्येन। पहन्नमंबुद्धिः। नामि। अव्यय मंबोधनंसंबुद्धिः तस्यानत्ववर्तिनघ्रवर्त्तति। कालोपः। कस्य लिंगो तनकारस्य कस्यांपरतः संबुद्धिः राजन्। त हन्आमैत्रेणवमिः। त्यामैत्रेणाधीहमि व्यंजा अत्र लिंगो तन कारस्य लोपः। घ्रघ्रः। नेन निषिध्यते। हृदकरणादित्यादि। नपुंसकस्य घ्रा घ्येति। वरुवि। इत्याह। नपुंसकस्यतिमात्रो वाऽ त्यपरः। तन्मत्रा लंबनमात्रं। दृसामञ्जस्यादि। अत्र गातादृकर्मनइतिनित्यं। सामन्२आमे०मि०आमैत्रेणा। नपुंसकाप रमतेनपुंसकस्य वा। इतिसूत्रेणविकल्पेनलिंगो तनकारालोपः। घ्रमतेलिंगो तनकारघ्रनमंबुद्धौ। इति एकयोगमिहृत्व घ्रघ्रकसूत्रकरणंतज्ज्ञान् विकल्पः सिद्धः। पण नसंयोगो। संयोगस्यांतःसंयोगो तन्नघ्रमैयोगो तश्चनसंयोगो ति। घ्रघ्र।

माअलुप्ताविलुप्तवत्तनलुप्तवत्। अलुप्तवत्। सिःअस्या विधीयतेऽनिविधिःकार्यःपूर्वशास्त्रो विधिश्चपूर्वविधिः।तस्मिन्। तवतः पूर्ववतीति।कोनकारमीत्यागोति। किंवद्भवतः। अलुप्तवद्भवतः किंविशिष्टोनकारमेयो गोतिलुप्तावपि।कमतिऽवीविधोकर्त्तव्या।मति।कस्मिन्पूर्वविधौकर्त्तव्यलिंगोतदीर्घादिके।एतस्मात्सूत्रात्तृयःपूर्वोविधिःसघुननीमिकरणमपेक्ष्यो।अकारोदीर्घोघापूर्वोतीतित्यादिनाविहितकार्यसिद्धिमित्याह।घुनःसंधिर्नेवति।एवं।तस्यनामप्रकरणबहिर्भूतत्वात्तद्यथाराजन्सुत्रैवस्यति।अन्यद्व परविधिरपिस्यात्।देडिघुकरिष्ठ।पूर्वमाप्नोत्यदाहूवीस्यवत्सीस्यविधिनेदाऽतिसिद्धाप्राप्तिपक्षे धः।कथंस्यात्।पूर्वविधौसलिंगोतदीर्घादिककर्त्तव्येति।तेनराजन्यामित्यादि।अकारादीर्घोघाघ वतिसिद्धा।धुटिवद्भवत्रेऽत्यतेनसर्वंति।तद्यथा। द्यागोतलोपेलिंगोतनकारालोपःपिनवति तद्यथा।राजन्सुत्र्याम्।निगासुप्।लिंगो।विद्वान्सुक्ष्यांसुगमं॥५९७॥सुसदो।इसुवत्रमूत्वादासवऽसुसूदोषः।तषो।आम्।नामिकाघोघाधानिविद्यतेयस्यसोयाघवान्।तस्मिन्।रमिःरफसोः।नवतिकंकर्त्तारःकस्यऽसंज्ञातस्या घुनःकस्यचसंज्ञातस्याअयंकस्यादोसूत्राद्दस्य।वा कस्मिन्पूर्वे।घोघवति।मर्षिमधुमूदोसूत्रतीयाचतुर्थीपंचमीत्यासूत्रेणमस्यारफः।षेरगमने।मर्षिमधुमूदोसूसुप्।रफसोः।नामिक।ज्ञाघासवाटीकायासुकै।ज्ञासादोदोसूत्राद्दस्य।दाघान्वालवति।तत्रनीघ

पदेऽघनत्राद्दवत्।दाघादाज्ञाः।दाद्यौदाघस्योदाति।दाघतिः।एवं सर्वत्रसुप्।ज्ञाघासवा।दोषु।दाघस्यानुऽसुसदोर्यो।लरऽतिसूत्रैत्रै क्रियतीलकारमंतरेणस्यादाघाघवान्।वार्सा — — सैनवतीत्यादि।तर्हिउत्तरत्रवक्रियमाणमित्याह।वकारऽद्धाद्यैमपिसूत्रयतिति।तनघोघवतिरानवति। अघोघनानवतिऽतिद्याख्यत्रैबलात्। अस्यारफस्यघतियोगीविसृष्टःसाधितानवति।अन्यघा।सृयरिरधनेरुसादेमडिमिऽतिप्रत्ययसुत्वात्तुपत्वासवि स्यात्।विसर्गश्चित्तेपक्षेपरसूपंनवत्येव॥५९८॥ धुटांतृधुट्आमुत्रयाणांऽरणाःतृतीयाःमिनव।कंतृतीयाःकथंधुटांऽतिकोर्घीवर्सानीकस्मि नूपारःघाघवतिपारःकिंबहिष्ठोघवतिमामा न्योऽतिघट्टतेविनकिंवीघाघवतिःयोषि गमनेलिरवलेरवनेलिरवाविन्नसूर्वीःविन्नेलि घतिःकिंघाःवालाणांतिसुधुटीतृःस्वस्यगःपरगमनेऽमाऽोश्वाघाम्साऽलसीर्घाऽलसाःचरूपाकोऽचरुःवर्त्तति।तःअस्थिःअधःयस्त्रिया।मेऽप्रसारणेऽवर्णतवगलिमादैत्याःइतिन्यायात्धुटांतृःअंतस्यस्थदाःनवर्यश्चटवर्गीयागेःदस्यजाद्दएऽघोघाःवयतऽतिघघमः।मिनवतिःकाःघघमाः।घ्नव्याघाघपारःकथंधुटांधुटमितिकार्घीःवर्सानीषष्ठुप्।दशषष्ठौ।सूत्रेणऽम्यटःपरगमनेःज्ञानःअन्यो ज्ञधत्रवगमनेःज्ञानैऽध्यतेकिंघावालीसुप्।दवत्रर्घाविस्यनाः।सूत्रेणधर्म्यंपरगमनेऽघऽछा

MEMORIAL

यो।ऋद्धाती।ऽिय प्रत्ययसूत्रेणावेष्ठ।नङ्।वर्त्तीति।अत्रिति।उपरिगमिष्यमो।द्वा।उनयत्र दिर्नावि।आया।षष्ठ्यमा।दरवावि
रामविरमणो।विरामः।तस्मिन्।सवतिकः।प्रथमः।नकेवलेप्रथमः।इतीयावा।कविरामऽतिको।ल्लीः।ङाङ्ङेदेकेधुरी
वर्णानो।वाघुशिः।व्यंज।वर्गहि।वाविरामप्रथमः।तृतीयश्च।विश्वदीः।देवदीन।विन्नोतीति।रकिच।अन्त्यदिन्नअन्तेषंग
लोगः।वालीयाः।सिव्यंज।ङ्ङेचेर्घोति।दम्यधः।वाविरामेप्रथमः।तृतीयश्चाङ्शरफसो।विरफश्चसूचारफसोतायाः।
षष्ठीत्र।सवति।कः।विसर्जनीयः।कश्चाने।क
र्घः।ङाङ्ङेदेः।नकेवलेविरामेघाषवतिनपरेयो
षयोरत्र।इत्रिरितिवेत्।मत्वीगाङ्घनामाधिका
ण।ङ्ङेवागावेगङ्हेति।तङ्देकश्चापि।अधिका

योःस्थाने।रफसकारयोः।कविरामविरामऽतिका
षवतिश्चाघोषवानत्रकश्चव्यवहितयोःघोषवदाघा
रार्थंयथा।एकस्मोगोरत्र।एकस्मोगोरत्रइष्टतोगोर्थे
रस्यमात्रेणाङ्ङेोरधिकाराःप्रवर्त्तीता तदास्मोगोघ्न

नामाधिकारोनसवति।गिरधुरासि।व्यंजाऽरुराः।रफासः।ङ्ङस्मिरफसोः।पयस्श्चाम्सुपु।रफसोः।अघो
षवतश्च।ओषसवावा।गिराधुरासुप्।ऽरुराः।नामिकरपरपरगमनोपरमते।नरात्सुपि।इत्यनेनारफस्यविस
र्जनिसवति।रफात्सुपारत्वेपिपरत्वरफस्यविसर्जनीयानसवति।त्वमतेसुङादीनांवाऽरुतावच्यवस्थितवाधिकारात्।विसर्ग्रेनिसवतीतिज्ञापै।नघाङेङिवा
त्।विश्वचात्।ऽत्यादावपिधुटोऽनीयः।दृका
जनादिर्यस्यत्रासोव्यंजनादिः।विरामश्चव्यं
रानङ्गीनपुमान्नपुंसकतस्मात्।सिअम्
अस्या।सवतिप्रवर्त्तीता किंकर्हिनत्कार्यं

रानसवतीति।।ङ्ङविरामव्यंजनादि।विरमणो।विरामःव्यं
जनादिश्चविरामव्यंजनादितस्मिन्।उक्तसिःनपुंसःअका
रस्योमातायाः।षष्ठीऽसालापनोलापःतस्मिन्।अपिमि
कसति।लोपेपिकृतोलीपोपिस्थानो।किंवशिष्टयोः
स्थानोः।विहितयोः।कस्मात्।नपुंसकलिंगात्तत्तत्किंकार्यं।ङेतृत्रङ्कविरामेनाकवलेविरामे।व्यंजनादि
वाविरामिविशेषेव्यंजनादिकिप्रत्ययानिमित्तहृतिं।नपुंसगलिंगपरऽविहिताजिसिअनश्चअमतीदृतएतेपि
ङेतश्चङेत्रङ्कार्यंङ्गतदत्रापिनपुंसकलिंगाकिहिङेशुतत्रऽविरामव्यंजनादिऽत्यत्रसमाहारद्वंद्वस्यनपुंसकत्वं।
पिङनीनवति।सूत्रद्यातृलैदावत्वदवत्स्त्राणिकवयःकुर्वंति।अथवावङ्ङी।दसाधितङेङ्कद्यातुरूपंङेङनीन

वति। नञुसकादिति। एवमन्यत्रापि विहितविशेषणमुच्यते। नञुसकाविहितायाः स्यमोर्लोपः स्यात्। तेन नञुसकाद्विहितयोः स्यमोर्लोपो नत्ववतीत्यर्थः। यद्यपि बहुनिश्चयोः सियस्यमबहुश्रेयान्। अन्यद्यपि बहुश्रविहितविशेषणमन्यारब्धं नविद्। यत्तविधिस्तदन्तस्यप्रतिपत्तिन्यायात्। नञुसकोत्तस्यापि व्यञ्जनोक्तोनकारलोपः स्यात्। ततो विहितविशेषणार्थं नञुसकादिति। एवमपि। नन्वङ्गस्यमध्ये कार्ये कर्तव्यमित्याह। इयमेकैकस्य नहि। तस्य वस्तुतत्त्वात्सूत्रेणापत्तत्वात्। नञुसकस्यैवङ्गस्य ष्ठीः सञ्ज्ञेयत्वात्। तत्रानावाक्यस्यङ्गस्यायमिनूवा। लिसुवाक्। मिनञुसकस्यत्वात्मङ्गस्य व्यञ्जनाद्यङ्गाः। तिश्रतोनवतङ्कमितिप्रतिषेधात्। विरामघघमत्रि तीयोश्रतोर्थतिदशासामर्थात्। नवतः। विरा मघ्यञ्जनादाङ्गकंङ्त्यादिकान्। अत्तवर्ज्यहगादीनौवित गच्छं। वाविरामघ्नमकारः। इतीयागका रश्चासु। श्रेयस्यनि। इत्यानेनः। पैघायस्यङ्गस्यतत्ङ्गलै सुपष्ठि। मिनञुं। व्यञ्जने वि षयेनि। नकारलोपतिदेशबलात्तत्रावक्ष्यमाणश्चपित्तदाहरणेषु विरामव्यञ्जने। क्ता निकार्यणिलक्षया नि। सुश्रेयो। विहस्मा। इत्यानेनाविहोमायस्यङ्गस्यतत्ङ्गलैसुविहत्। मिनञुं। अत्तर्षि। वि रामव्यं। तस्पदा। वाविरा। मकारः। सु। श्रेयो। ऽमस्मा। इत्यानेनामोमायस्यङ्गस्यतत्ङ्गलैसुषुं। मिनञुं। सुंसोश्चु त्वाह्ल। संयोगी। माङ्ग्यां। सुश्रेयोवत्। वारश्चेत्यानेनाश्ववारायस्यङ्गस्यतत्ङ्गलैसुवङ्। मिनञुं। वङ्गरो वा। ङ्गरौ। ५१

रफामा। सुश्रेयोदिव्। इत्यानेनाद्योर्यस्यङ्गस्यतत्ङ्गलंसुङ्क। मिनञुं। दिवत्रुंहनेनप्रवर्ल्मोरुषा। श्रेयश्रीसुश्रेसुश्रवश्रीम नेऽवयाश्रेसतेवत्ङ्गलंतत्तवषा श्रत्। किञ्च। श्रद्विदवु। बलीमि। नञुं। श्रमिश्चमाश्चवाविरा। दवश्रेयो। यङा। यज्ञदेवश्चजादे वस्योयजनि। किञ्च। स्रपिवनि। मेप्रमारणौ। दावज्ञस्थिता। मिनञुं। दृशाषष्ठीवाविरा। ऽदमुभिः। नञुं। श्रत्र श्रव्यञ्जनेत्नकारश्रत् कंनत्ववति। परस्यतत्रुंमकेऽतिसूत्रेण। श्रदादेशाघनिषधः। श्रमाताःपितृहृदबलात्। दृश्यतेपंडितश्रीणाल्लविरविताग्रंथस्तु ङ्गदृष्टिटिप्पनिकायांदृतीयःपादःसमाप्तः॥ ब। ॥ अव्ययीलोपश्रव्ययीनाव। अकारोनाविभक्तिश्रमूश्रंवमी। नव्यतिनोपदयापवर्ययानीत्यर्थः। श्रन व्ययमव्ययंनत्ववतीत्यव्ययीनावः। तस्मात्। अव्ययीश्चपैवमी। त्रसिश्रकारोलोपतेनायस्यश्रासोश्चकारोनःन स्मात्। विनञ्जनेः। प्रकृतौ स्त्रियांनकृदंकमादियोर्घीश्चानिसि तिविनक्रयः। तास्यं विनक्षीषष्ठीबहुश्रामुश्रा। मिवसुः। दीर्घमामिपश्रसूमिव्यंजनाद्यं। नपैवमीश्रंवमीत स्याः श्रपंवमीः। षष्ठीडसिनद्याएश्रा श्रामूयङ्वं। नपदपदश्रमूर्ङ्स्थानेकामांस्थानेविनक्षीनांविहतानांऽत्यर्थाहारः॥ कस्मान्विहतानांश्रव्ययीनावः। तस्मात्किंविधश्रकारोनाऽतः। कस्याःश्रैपंवमीः। पैवमीः स्त्रीनेनत्नवतीत्यर्थः। उपश्रायङ्कंचेत्रउपङ्कंनत्रश्चउपङ्कंनकोर्थीङ्कंनस्यममीपंइत्यर्थः। ङ्कंनसिश्रव्ययीनावा। मिस्थानेश्रमूश्रादेशाःनतोश्रकारलो पः। नञुनञुंसकंकाश्यमालीपः। श्रस्यश्रमोलाक्षणिकत्वात्। कष्टश्रेयश्रितः। कष्टश्रितः। सिरफमो। [illegible]

×यत्रनिपदोक्तस्थानेश्रमूश्रादेशानीयेतानत्यादेवर्णान्। श्रमेरपिग्रहणंनिपदोक्तस्थानत्ववतिङ्गलिङ्गः ×३×उपङ्कंनस्यसमीपं। उपङ्कंनो। कोर्थः। ङ्कंनस्यसमीपंयमि ×उपसि। श्रव्ययीकरोमि। अन्यथाकृत्वेत्यर्थः॥

×तनङ्कद्
×प्रोमो?

×अव्ययानर्थी
लोप××

×अमोपिग्रहणं
पदोक्तस्थान
त्ववतोऽत्य
र्थः।३

स्यगार्ग्य [illegible] ऽनयत्रषष्ठी द्विवचनेऽमाऽमिवाऽकारस्यएवैऽएऽय्।गार्ग्यीयारितिस्थिते।कुलमिनसुंपञ्चकाराएकुलं
ऽतिस्थितंततःसमासंगार्ग्यस्यकुलैऽगार्ग्यायाःकुलेवा।गार्ग्यकुलेगर्ग्यकुलेतस्थालोप्याविलक्रत्यऽत्यनेनगार्ग्यऽष्टस्यकुलऽस्य
यमवर्त्रषष्ठीषष्ठमाविभक्त्यालोपः।निमित्तालोपेऽअधऽनयऽऽय्।ऽतिनिमित्तेऽतत्।गार्ग्यादिविदाद्याःबञ्चेषष्ठीतश्चरुषवाऽत्यनेन
नविकल्पेनद्वितीयत्रत्रर्घस्थानेवाऽअपत्यप्रत्ययस्यएयस्यलोपः।यत्रालोपस्तत्रनिमित्तालोपेगर्ग्यैगर्ग्यीऽतिस्थिते।ततःस्त्रियाणामकञो
षाएकविभक्तिकाएकंगार्ग्यऽतिरूपंस्थिते।अपरंगर्ग्यरूपंतत्तः गार्ग्यकुलं।गर्ग्यकुलऽतिस्थितेसमासेसुंपञ्चकाराद्यऽभिपरमं
तेऽसमतेसिद्धेसुंघागर्ग्यस्यापत्यंएयगर्गादिभ्यऽइञ्ञ् ञिगार्ग्यस्थिते।तघागर्ग्यऽतिलिखिते।गर्ग्यकुलोत्यत्रवान्गार्ग्यो
ऽगर्ग्यीऽग्रेर्ग्यकुलंगार्ग्यीगर्ग्यैतत्रयत्रषष्ठीऽस्य रऽस्यऽकुलऽमिनसुंपञ्चकाराएसुरागमः।ततःसमासः।गा
गार्ग्यस्यकुलैगार्ग्यीकुलं।गर्ग्यस्यकुलंगर्ग्यकुलैऽत यत्रतत्रस्थालोप्याषष्ठीषष्ठमायालोपः।द्विवचनंघा।गर्ग्यऽगा
र्ग्यस्यापत्येऽगार्ग्यीएयगर्ग्यादिः।ऽर्घवत्।गार्ग्यऽतिस्थितेऽनगर्गकालात्यत्रवान्गार्ग्यीवगार्ग्यी।गार्ग्यगर्ग्यीषष्ठी
ऽसाऽमिवाएवंवएऽय्।गार्ग्यीयारितिस्थितेकुलऽमिनसुंपञ्चकाराएसुंकुलाऽतिस्थिते।आर्ग्यायांकुलेगार्ग्यकुलं।गार्ग्यकुलेगर्ग्य
कुलेतस्थालोप्याएसर्वत्रविभक्तिलोपः।निमित्तापगार्ग्यगर्ग्यऽतिद्विधास्थिते।पूर्ववत्।सहपाणामकञोषएकविभक्तिका।कृते
सिद्धेगार्ग्यकुलं।गर्ग्यकुलंतद्विबञ्चेलुक्।विधानात्।नसिध्यति।कघञ्कौ।गार्ग्यीकुलेगर्ग्यकुलमितिं।गार्ग्यकुलमि
त्यत्रनवतिऽत्यादौ।गार्ग्यस्यस्त्रीत्यादिएकस्यगार्ग्यस्ययकुलैतत्गर्ग्यस्यस्त्र्यादिऽरुघस्यापिगर्ग्यीणीगर्गपत्यानीऽतत्रे

×ऽकतत्रकस्मात्कञाणबञ्चेत्यादिनाबञ्चेविधानात्सिध्यतिर ×गार्ग्यऽ

×तत्रगार्ग्यस्यापत्यंतत्तगर्गादिभ्यइञ्ञितिगर्गादिभ्यइञ्ञ्।ततःस्त्रियांङीप्।ङीपःपकारोऽनुबन्धःकिमर्थःङीषःषकारोऽनुबन्धःकिमर्थःङीषःषकारोऽनुबन्धःकिमर्थःङीषःष

वीप्सने। ङस्। अस्यामङ्गवत्वेऽस्य स्थाना मा एधक्षातारा कारस्य लोपः। अघाए घत्रिटीपदस्य तकारः। वांमि। अव्ययनदमिन
ङो। अपादीयानयस्मान्नदपादानेमिनङेएअकाएनयएए किंकर्ट्टेनतकारकंकिंनवति। अपादानेऽपादानमेङैतकिंयस्मात्
। अपेतिविश्लिष्यति। अपरंनवति। किंतत्कारकंसत्किंयस्माङ्गवति। किंकर्ट्टलयैं अपरेनवति। किंतत्किंयस्मात् आदान्न
वाएक्रातिवा। ङस्तत्रविश्लेषीयङ। तैकारकंअपादानमेङकङङ। ङस्तत्रसमुङङतैकारकुंअपादानमेङकङङ। ङस्तत्र
स्थादवयवरूपाङङतैकारकंअपाएकुंपेवडमि। डमिरान्
। पर्ल्लमिनङैएअकाएसुपलक्षलएयतूवणति। अस्मिएअस्यादा।
दएणस्योपरि परस्थसुरैङ्कवमपायेपादानैं। अ।
तत्कारकमपादानमेङ्गेनवति। याङ्पंएवडमि।
दात्यादीनौपत्ती हिर्वचनङ्गाङ्हितीयवचनस्य
नः नाम्यंतयोः एकारः। अत्रनीतावर्तीनेतयेङ्गः। नीश्चाश्च
नीवोः आघीयषांधात्रोनेतीतिघोनीत्राघीनोनीत्य
घीनोत्राणाघीनोवक्षत्रेमप्राया गयतूनयङ्गेतत्कारकंअपा
दानमेङ्गेनवति। नघानयार्थे। वोरडमि। डमिरान्पत्रद्वयी। उविज्ञीनयवलनयो एविज्ञा। वयनअस्मिकएतदादिवास्तुएए
उपाध्याया। पेवएडमि। डमिरान्। सुधिहवी। ङङ्अध्ययने। वाताअस्मिएअदादेएसमानदी घीः आगमआगमैएकाति। ङ
तूकारितेएङनुएङनलिंगएअकारालोपः। आरंमिंतिस्थितेवणति। अस्मिनाम्यएएकारः एअया उपाध्याया दधस्यनेतू
क्रादीत्यएः। अत्र आख्याता पयोगमङतिसूत्रे। उएयोगनियमङ्गवीकविषो यङ्गेणायआख्याता कविषा। उपाध्याया दीर्घो
ति।

५५

अपादानमंज्ञोत्पवतीत्यवमपायेऽपादानैङत्यस्यएएसूत्रस्यङ्गोत्रोबलमवलोवति। वक्तव्यमस्मिन्बलैअवलोवति। आवधिरे
नविवक्षतै। अपादानेनवति। ङस्यापिवक्तव्यं। मित्यादि। यतङत्यादि। अवधिमावमाघीस्यतिवियङ्गः। धावङ्गतिशुद्धयोः। धावङ्गतो ङ्गमरतीति
वर्त्तमाणेवंङ्गङ्। अस्मिन्मर्त्तदीवः। सुङ्गनेधक्रवादेङ्गः। असंख्यकएणसङ्गरः पेवएडमि। अत्रङ्गेएगणनकारलोपः। अस्यूपेएडमि। पल
ङ्गालपत्रापनसम्मगत्यर्थी। ङ्गएणएङडागमोपतनतः सिःरकामाः यतङत्यादिसामान्यात्राघीयङ्गङ्गसङ्गयते। नसुनश्चलोअव
लत्विति नावः यदाख्यजयादित्याः अपाये मङदामी नैंचलैवायदवाङ्गलैं। ङ्कवमवत्तवादेङ्गादएपादानेघकीत्रिनैं। एन
ङविश्लेमस्यङ्गनयनिश्चयात्। ङाङ्गापादानैं। नङङ्ग धर्मलङतिकएमसंख्यायतङतिसुबाहरनावानूं परयाकर्ट्टसंङ्गयया।
ङाघाङ्गूङ्गावएमनअपादानैं। नङङ्गं। मैसुकंमस्य दिविश्लिष्टिक्रियारंभात्तावद्यतः। यादवावधिनावेन अपा
दानेघकीत्रिनैं। ङङ्गङ्गयङ्गाविरामघमादाघीनांसु। एमंख्यानें। अर्थद्वारः घेत्येकंमेबध्यते। ङ्गयुष्माथीनौविरामाथी
नौ। घमादाघीनांवक्षत्रेनोपयोगे अपादानस्यवएसं। ख्यानैंकघनैंनवति। इतिसूत्रेकनविङ्गङ्गो नविवक्षनवक्तव्यो। अव
धेरिहापिविद्यमानत्वान्ङस्यापिङनघेति। नहिकार्यङ्गाङ्गावेवअएयोनवति। किंनहि वित्तप्राप्तावपि मघादिङ्गूधर्म्मपेंए
डमि। ङ्गयङ्गनेन। सुएगोयनएयएएसुङ्गिजकिंङ्गयः मनः। सुएवएणएपरोक्षाएयएसुङ्गिवर्ब्बनैं। अस्यामस्यापत्यादिवंङ्गनाविशेषे
कवर्गस्यवगः। गस्यङ्गकारः। पपरगमनैं। वएनेन। अस्मिएअस्मंख्यकरयोएनिमित्तेलोपश्च। मघाविरमति। विङ्गवी। रङ्ग
कीएवति। अस्मिन्विषयङ्गपरिस्योरमः ङतिघरास्मिएवैं। धर्म्मानुङ्गमाद्यति। धर्मपेंएडमि। घङ्गवी। मदीहार्षमदः वएनि। दि

× अवधिरित्रेनविव
क्षितमित्यवनस्मि
न्नाबलः बलनरा।
स्मारङ्गाः नदीवङ्गा
क्रादिवेगः अनरा
ङ्गाः। नस्मात्तनद
पादानघकीत्रिनस्य
× सामान्यवादि
त्यधीः ६

वादर्थत्वाद्व्याकरणादीनांणदीर्घः।यएवंलक्षणोहर्षकारीसउत्सवदेवइत्ययमधर्म्यो।ध्रुवाप्राप्तीतिःप्राप्यवर्तनोनिवर्त्तमानस्यअधर्म्यास्वर्ग्यादिरावर्तिनास्तिकस्यध्रुवाधर्म्यीप्राप्यानेनैकरिष्यामीति।नेनोनिवर्त्तते प्रमाद्यतिअध्ययनंपंडसिपराङ्मुखी।जिङेयंडिचणेनत्रिनाम्यंमायाणएकारः।एत्रयः।विपराभ्यांजिरित्यात्मनेपदे।अवङ्स्तैपराजेरसोढः।पराभूर्वस्यजःङयातर्धातोःप्रयोगयोग्यस्यढः।अमदनीयेनविवक्षितोऽध्ययनादिरर्थः।साअपादानसंज्ञास्यविद्यमतेऽहाणिच्छिक्षतापायस्यविद्यमानत्वा नूनघादिःयदादौलसोमान्येनोदुःखमवदध्ययनैःकास्यतदा णस्तेत्रक्तः।इतिनदाअध्ययनेःध्रुवाप्राप्यनतेनि वर्त्तनइतिसिद्धाअपादानसंज्ञाउपाध्यायादंतवासिनाअंतर्ध्रु धाड्ढाधावर्त्तमा।अत्रिणअदादेणङुद्दोत्याणक्ष ङ्सुद्विर्वचनैङस्याः।द्विर्वचनैङस्याः।द्विनीयःधस्यदःअ न्यस्यानामाकारस्यअकारलोपः।नाधाघ्वदाधातु रित्यनेनअन्यासदकारस्यधकारः।आधाघ्वअदधातोर्धी स्यतकारः।परगमनेतकारस्यअंतरवाहस्यारफः। णविमार्यैरप्रकृतिरनामिपवुनरपिारफः।परगमनैःअत्रसूत्रेअंत र्धिायनादत्रनिमित्तीछतिःयेनेतिकर्त्तरिटतीयाद्धात्रअंतर्धिव्यवधाननिमित्तैःयेनकर्त्रात्मनोऽदर्शनैऽत्र तिसउपाध्यायःअपादानसंज्ञोनवति।ध्रुवतेअत्रापि।अवधिरास्यवः।शैगपंपंडसिंडमिरात्।ङारसिविसर्गीःवर्त्तेऽण। वास्यवर्त्तेपरहूपंलवेअयोषायकारएणामनोजायतेःजनीघाङनीवावर्त्तेपानदिवादेःजाजनेविकरणेजादेवाः।। अत्रजनिकर्त्तृप्रकृतिःजन्यर्थस्यधातोःकर्त्तराङारादिःतस्यप्रकृतिःशैमलक्षणोर्थः।साःअपादानसंज्ञोनवति।ध्रुवते

अत्रापिअवधिरास्यवाहिमवत्।पंपंडसिंअत्रशैगपनलोपःगंगाअहार्याणप्रभूर्वणहूपवैतिअत्रसुवप्रनवःसुवःकर्त्तृगंगादः। प्रभवोयोअर्घाहिमवदादिमाःयादानसंज्ञोनवति।ध्रुवतेअत्रापिअवधिरत्रअवधिहिमवत्।पंपंडसिंअत्रशैगपनलोपःगंगाअहार्याणप्रभूर्व भूवंतिःअत्रसुवप्रनवःसुवःकर्त्तृगंगादःप्रभवोयोअर्घाहिमवदादिमाःयादानसंज्ञोनवति।ध्रुवतेअत्रस्यअवधिरत्रअवधिहिमवतो गंगाप्रत्ययेनिनतःप्रथमतःपलत्यनइतिःप्रासादंस्थमनेअकारलोपेःआसनेअमूनेत्रेअकारादःप्रश्नेईक्षदर्शनेवर्त्तेयतेःअधिपा अंस्याधीःप्रासादमारुह्यप्रेक्षतेःआसनेउपविश्यप्रेक्षतेःइतिगम्यमानत्वात्।अधिपूर्वस्यासंस्थेधकर्मणि हृतीयाअधिकरणेचमप्तमीपाठ्यानिःअतएवैवविधप्रयोगार्थमाकांक्षानिवर्त्तयतिःअधिकरणेवैवम्याउपसंख्यानेकर्त्रनेनवतितउक्तेःप्राप्यकारणेइंद्रियाणिइतिवेषांदर्शनेनेनमनेतेनाइंद्रियैर्वस्तु यमधिष्ठानेप्राप्तोतीतिःनपर्युदासोगारम्माकांक्षेतिसवपरि हृतत्वात्।पर्युदासःसदृग्जलोकवाक्यादिद्वियमधिष्ठानमधिनिष्ठतीति प्राप्यकारिमनसिद्धीनहृयंकेवलंमवीयंबंधदाम्।व्याकरणस्यऽदृश्यते।यद्यपुनरप्राप्यकारित्वमिंद्रियाणांश्रुतिपत्रात्मन्मनेनापिःप्रकरणः क्रियायाश्चेतोनावान्त्यात्मादोअवधिनयाविवक्षितोःयेषांकेविवक्षातोदिकारकाणिनवैतिअत्रउपचारान्विवक्षाःयथाप्रासादस्थाः समनछात्रान्प्रेक्षयानू।इंद्रियेमनोप्रेक्षणेतथाचोक्तंःप्रासादस्थाःकिमाचक्ष्यान्यान्प्रासादस्थःकुमानिदकरोणस्थापिकर्त्तृत्वमिंद्रियस्यवि वक्षयाःइकिम्कस्मात्।ऊलतःपंवपतम्।ध्रुवतेदाक्षःकिमज्ञानेऽक्षःानवत्रमित्रैवमेवदीर्घः।पालेटलिधुत्राडमिरात्।कारकः

× क्रियाणां आधारः। अधिकरणसंज्ञं भवति। ध

BHAU DAJI LAD MUSEUM MEMORIAL

×व्यतिरिक्तः५

×व्यतिरिक्तलिंगार्थवचनं।५

MEMORIAL

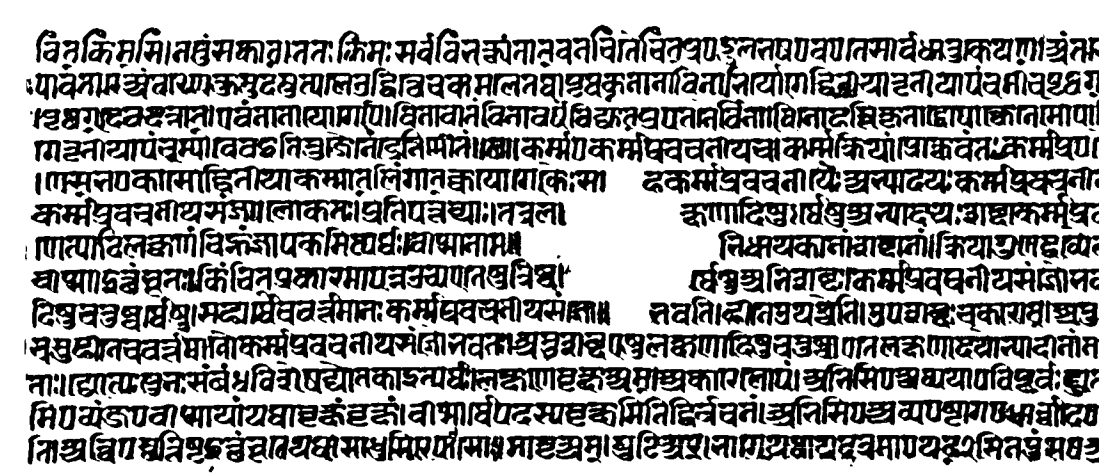

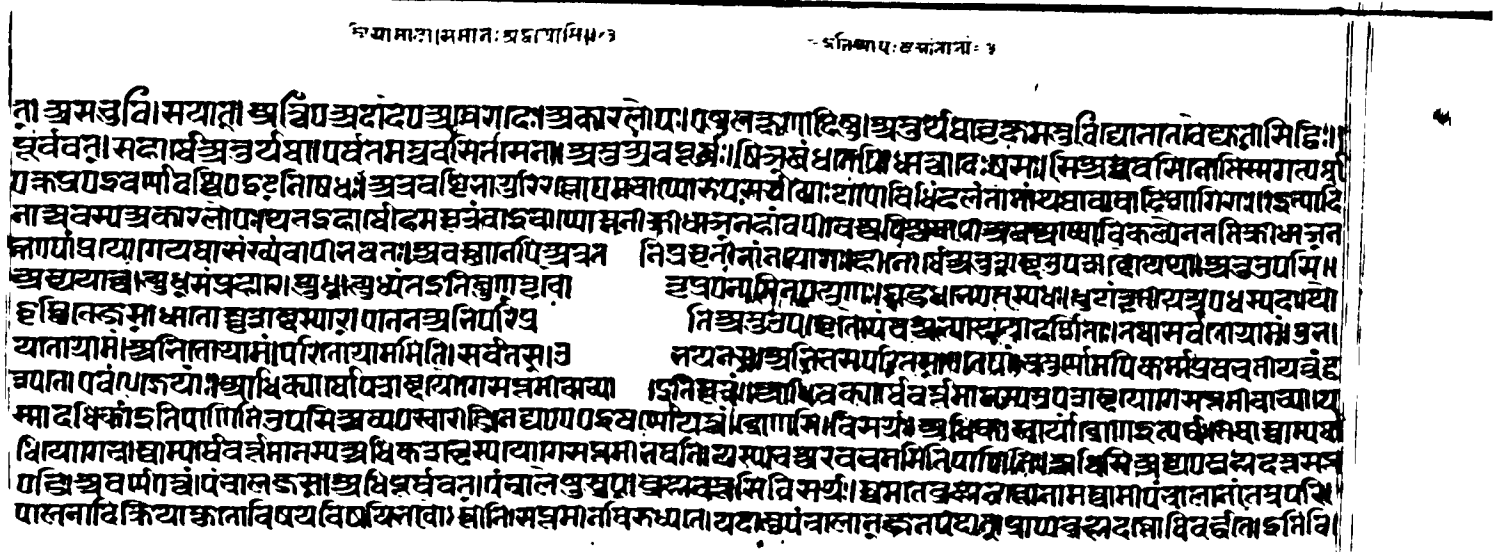

× यूपांयद्द
× सत्र?

× दो वादिकत्रत्यपदीयुद्वार्थैसंनत्वनेकरोति।३

मयमर्धः अंगंजारीरंयद्यानालसुपूवमंगंशिवमर्पयद्याकृष्णाणां।हरिभक्षाश्रितमधिपतिनाधस्करजामतारंस्फारंगतत्रानेलातपुम
नतिर्यामानाद्यामनाधाऽनारामाहैवेश्वरागःकुमदंशुविलसुन्नालसुपूवमंगंशावंगंमृन्मयमत्यद्दशवदमशिरान्नदद्दमःश्रियदाःत
षाशारागवयवस्यांगंःयद्यामिश्रावतवत्सवंशिरुवमंगंषुमादंवायदिमत्यंहत्यवकिमकाडरुजंतिमा।एतनःकाव्यंगंऽजिंतोगवा
इतिमिहयुरुकरणात्।नदाद्दाक्रमितागावाशारीरकाशितगमयमाना।अवयात्वत्ववर्त्तमानात्।इनीयाइतिमधमीद्विधघाख्या।या।
विशाणविशेषणविशाघातायनानसमविशाषणं।करणाधि करणाया।स्वस्तूविशेषणाऽस्तुफलमनाकांता।अनाकारिसंज्ञिनणका
मात्रनायाकस्मात्लिंगात्।किंविशिष्टात्।वर्त्तमानात्।इक्षा विशेषणाविज्ञाऽडाद्यनिसा।तापसमश्रमा।अकारः।अडाद्दात्।इ।
शिणःपंक्षाणः।अद्यपदि।अद्दअवोविणसिद्धद्यो। पसिद्धाऽईत्।इदंकिंदवणा।अकारागमः।अमपचदाधीः।रसुवर्ण
रवं।व्यंऽनवशाश्वाम्पषवं।षाडाःकास्मपसमकवं। निमित्तात्पत्ययःसम्पषवंकपरगमः।कषमंयागःकृशिरवाद्यः।
टा।विमोरआकारस्यात्।एअयाःपश्चात्कऽकश्चमाःअका ।रलोपःअपुपसूःहरिशरदाघणिःअऽकवादिःअविपदेशाः।
णाःअमंधःकृणदृदृऽअमाधानिसिअयणविहवंदृतनसुनणऽकृतविद्यत्यातविद्यानतंयुद्दा।युद्दयणयुद्धकणअना।नामिनस्थाणुणाःसि
नयुंपअकारणविशाषणाऽनिकिंविशाषणाणाऽनिसवं।।किमधंलऽकाणाऽतिकियतांतद्दीःदृऽकृंपनिविद्यातनंऽत्यत्रापिऽतायास्यानानवः
कर्मपवचनायाःअनिलऽकाणाद्दितीयावाविवंधिकाऽऽतयुतायाःसिःइत्याऽकलऽकाणमात्रेणस्यातः।अनावपंऽकायामाद्दा।ऽदंऽयेनाद्दि।
युक्तवंयुदाऽनंनालमिऽत्पलमिमऽणंआकारादणतद्दिभालयुत्पलोऽत्यापितालंविशाषणंविद्याता।ततऽतायाकयुतस्यातूःइत्याद्दाप्र

×नेत्रस्य अनलेन पाऽकानेत्रा।नायके नानलेन।वानरेण पर्यायकाःकिंविशिष्टे ननेत्रानलेन।प्रम नदश्चऽतवायाका नेनपाऽद्दा।प्रमननि यमितोत्तऽ ऽ ज्ञाणां आणावत्रा।अत्रोऽ ज्ञाएमानऽनः।मनु ष्यायेन।मः।रामाज्ञा वंतीपाऽद्दा।रामऽऽ मऽशंऽकरवा।वानरना म×ऽलो।२९

क्षनात्यद्यामवलिंगार्थेविशाषणात्रानत्यष्टः।।ष्टा।कत्रीणाकर्त्तृवकारतीतिकर्त्रीकर्त्तरिसंज्ञि।अत्रेऽअ।नणकोमाद्दनीया।कस्मात्लिंगात्।
ककारकाकस्मिनकामकर्त्तरिअत्रवकारागादानेविशाषणाऽइतिचत्रस्याअत्रकरणाधीःअत्रकालनाधायाःसप्तमीऽत्यत्रकालनाधा
त्याविशाषणात्यारिएकर्त्तृ।।दत्वदत्रयऽदत्रा।टा।इनयाऽकृत्रणस्त्रा।क्रियतेमाता।ऽनेनिष्टाकृपणऽकृपालनाना।ऽकृत्रा।ऽकृपातमानिष्ट
कृपएचूलाःकागाःएकस्यगत्रोआयाःपश्यमाःकत्रीतृतःऽनयत्रमिनऽपअकाराणाद्दा।कालणाकालनाधसप्तमी।कालऽनाकस्य
कालस्तावानायाःकालनाणनकोमासप्तमी।कस्मात्लिं गात्।किंविशिष्टात्।वर्त्तमानात्।ककालनावयोः।किंविशिष्टायाःविश
षणायाःकालयधाऽरद्दासऽहिपुष्पवैनिःसुपुविक सानःवयऽनिष्टादयंतः।अमंधकरयाः।मत्रबदपणऽसुःऽमि
दाधीःनावयधागासऽसुपुःनामिऽषद्दाऽदपऽ दाऽद्दातऽद्यमानाःवर्त्तमानेआनवाऽत्पयःसार्धमनुपयुः
णाद्दपरगमः।आनमाःतआनामनतः।म्रियामादाऽ ऽद्यमानासऽसुपुःगतगमुगत्रतिम्मगतःगत्पर्षकिऽपुपऽपंचमा
ऽदीर्घः।वनतिनाऽपंचमालयाःआनऽअनुमिविमाणऽद्यमानाद्द ऽतिःअतनतनावसप्तमीःगाःविन्यत्रमसमानाधिकरणतयासप्तमीऽऽक्षसुऽदद
पाऽऽद्दा।ऽद्यातम्मनिष्टाकृपऽदादीर्घः।ऽदमधाःपऽदधनन्यःतकारम्यधाःधुपाऽद्दतीयाःघस्यगाः।।स्त्रियामादामसमानऽदीर्घः।सुपुःआगतःपूर्ववत्।कालो
नावयाःगिनिमिं।ग्यायऽहमित्यदाद्यंऽअकारस्यागाःऽऽतानिमं।मानद्दात्।दाःअकारःपनस्यत्वमकारः।चेक्लेचऽरुःयाःऽकृऽ।वत्रीणान्।ब्रनऽधुक्षपन।
ऽद्दविरुक्षादणमानारुद्दपवर्यमणायासाकाःऽत्यादि।ऽकृऽपाऽऽकृ।चेक्लेऽतिःषुगृच्छवातामिनस्थाःपवाजाःकःगर्वआषाःषपधमःकत्रीनाद्दा।
मिद्दमिआमासिलापश्चासाणऽवर्त्ववत्रादवऽतत्रमिविमर्शः।नावऽत्यादिनासादवयोद्दाऽतिःकक्रिकाऽकेकनावमावद्धिशाषणानऽत्यंतमावए।

विण्वत्रेमात्रात्रुक्रयागाकम्पत्रयागाष्टेताः अत्रघण्डमाङ्स्यदत्रयषाङ्मा ङसिङमाणवमनिणवणेति। अश्विण इतीयाबाधिकाघष्ठीङ्त्यर्थादस्यघायागाघष्ठ्यन्तविण्यनिअत्रघायागाङ्कर्मणांतङ्कर्मा अग्निरूत्रङ्मानूङ्त्यणिणेवमणिणयातानघामर्वनाङ्मातिमित्रकारणाद्ङसुपेक्षुङ्यमातनङ्मर्वोविसक्रायालवेतिनघाकिंतिमित्रेनाकंतिमित्रेनाकस्मैतिमित्रायकस्मात्तिमित्रात्रुकस्मैतिमित्रस्याकस्मितृनिमित्रवसवृनिमर्वेत्याङ्णा॥ङ्मा॥स्मृत्याघ्स्मृत्यर्थकर्मणेतास्मृतिलक्षणाः। घष्ठीयर्थांतस्मृत्यर्थाः। स्मृत्यर्थानांकर्मणिस्मृत्यर्थकर्मणेतस्मिन्नस्मृणकर्मणि। अथवास्मृतरर्थास्मृत्यर्थाग्रितर्थांकर्मणिणास्मृत्यर्थकर्मणेतसञ्ज्ञामाङिरङ्णाङ्वे ।नणकामाणघष्ठ्यकर्मणिणाकर्षांकर्मणिणाभङ्तांकार्यांधभङ्तांभरणाधीनांमा ङ्णघष्ठ्याङ्सुङ्कदेताङ्स्वर्वेः। स्वर्वेष्वरङ्कारणाभद्यङ्कारः। स्याङ्कारः।प्रकामाः।स्याध्यविण्वत्रेणेति।अश्विण्नामणेङ्सुः।अश्विनाङ्मा ध्विस्वर्वेङ्कर्मणाणाङ्घाणेति।अश्विण अदादेणतामेत ।याङ्गणाणाकारः।इवाम्पीयर्वेः।उत्रस्वङ्इत्यादिङ्स्याध्यौङ्उत्रङ्स्वर्वेङ्कर्मणाणाङ्कृतिरित्यर्थभिनिनित्यङ्त्यणाङ्सुः।अस्मिन्नुष ङ्घष्ठ्यकरणाः।अङ्तृत्यर्वेङ्इयोतेतमातरंमरणातिनघष्ठ्याः।माङ्इमाःघुटिचत्रङ्रःकङ्घमित्यादिमाताःमर्यातमाङ्यिङ्आःमासिलोपःश्रमि लोपः।ङकारस्यवकारः।स्मृधिचिंतायांस्मृवणातः।मार्वेधसङ्कार्यणेणयणाङ्णिष्वार्थे।इत्यकिकारस्यणाणिर्मित्यंयागाद्यारित्यातनङ्ग्रेनङ्अत्रापिकर्मणिङ्घ्रंकषष्ठ्याङ्इत्यादि।उक्तार्थेत्रात्रुः।अयमर्घाःकर्मणिणाघष्ठ्यर्थिधायातानङ्घकर्मङ्आत्मानपादातेवकर्मणिणाङ्त्यत्रनङ्ग्रेनङ्।इतिनवतियङ्वेवकर्घामाङ्स्मर्यतङ्तिमाङ्घष्ठ्याङ्घवेवत्रात्रिङ्ःसर्यंतेदकर्मणिणाङ्मातपदाःअश्विङ्नावअश्विवङ्क्रिङ्कर्मकत्वात्।अतःसंबोधष्ठ्याङ्यदात्यादिङ्नाघत्यादिमर्षिंसमधुघष्ठ्याङ्सुमातिणिसस्यघवें।मधुङ्इत्यत्रातामिनःस्वरङ्उगमाम्मदयतेदयदानातिदिंसोपदेशेषूवणातः।अश्विणईशेईशेणश्चर्यघणातः।अश्विणअदादेणश्वाङ्श्वनवर्यं

स्मणतस्मङ्ःपरगमनोंअत्रघष्ठ्यर्घेपरस्मात्रंअधीगर्थदयांकर्मणिणेस्याधीअधिप्रवेङ्कृअधीङ्त्रा अधीङ्स्त्रार्घायघांतङ्अधीगर्थीस्मरणाः घीःअधीगर्थाङ्दयेशङ्ईशेचअधीगर्थीदयेशाःदायङ्यांङ्अधीगर्थदयेशाःतघाङ्अधीगर्थदयेशांःपर्यांकर्मणिणेषष्ठ्यनवतितदिदंनवाघांःइत्याङ्ा।संबंधविङ्क्षणावत्यर्थेङ्ज्ञानांतेरङ्ज्ञार्थस्यघेयागाङ्करणेकारकेषष्ठ्यावाधनार्घांङ्ज्ञाङ्विदङ्ध्रंस्यङ्करणेइतिसूत्रेंकितविङ्क्षांतदिदंकघांःइत्यादसर्णिणाङ्ज्ञानांतामश्नुतेणाङ्ज्ञावणाङ्ज्ञावर्त्तमाणातानाम्यादःस्तंअश्नुतादेशाःतनायघामीकागवांस्यांःनाधिकरणस्यआकारस्यईकारः।ङ्तमा ङ्ः।संघांतिङ्ज्ञातंअङ्ज्ञानामवाङ्ज्ञातकार्यांकरणाणाङ्अधिपरणा धीपरिस्त्रादादिङ्ज्ञातकार्यंङ्तिअङ्ज्ञानार्घाङ्ज्ञानार्तिमध्यावचनाःसर्णिणिर क्रांविरक्रांवायादिङ्दनदकादिकंपङ्यणिःतस्मर्णिरित्या ध्वंयमणिःतत्रमर्णिणाङ्समतःक्रियासिद्धिः।तंमत्वासाधकतमत्वाना वात्रुःकृतःकरणाङ्ः। अतःसंबेधेणवघष्ठ्याःवमत्यापि ।अत्रुकागतःप्रत्यागाकाःघष्ठ्यनागयणामत्रुकारांतिनागयणाम्या त्रुकारांतिःआःकारणकारांतिःघतियत्रःकारणंतिघणङ्ङ्ा प्रतियतनेंघतियत्रःतस्मिन्नघणेनाङ्ङ्यवणत्रुःस्मणकाःमोघष्ठ्याङ्क कर्मणिणःकस्मैकारातेःकस्मैतिघतियत्रगाघमानेर्मतिणघणेः अथदकत्रपङ्कृतातेघणङ्मातङ्ङ्यघःअन्यत्रअघनघणेअकारादणघणेः उपङ्ङ्वेः।ङ्कत्रकणङ्पात्रंतियत्रविङ्कतवाक्यांधमङ्दारङ्सुङ्ङ्कत्रकत्र्यांसुङ्आगमाः।ङ्वेमवाङ्ज्ञत्रआदाघणतनादमत्रविङ्कणाः।कारातेःअगेआस्याकारःतदंसिद्धिमाङ्ाङ्दिमाघंदिमार्घंआयङ्ङ्क्षिदिमालङ्क्षणार्घीयर्थांतदिमार्घाः।तघांअथवादिमायाःअर्घाःदिमार्घाःतघांघष्ठ्याअमाः। आमिचङ्ाःअकारणादर्घानङ्क्षिअङ्क्षिणतस्पअङ्कारघष्ठ्याङ्सुमाःङ्मिङमाणेणकांमाङ्कर्मणिणाकर्षांभत्रनांश्दिमार्घानांकिंविणङ्क्षिवर्जितामांःइङ्घअङ्कारंनिर्घातापङ्सुःदिमार्वेयङ्क्षणातारागार्घांमामपियङ्णांसत्रचाणिवेभत्रघत्रभिवघत्रि।

तः। अकारः। अन्यस्वनकारः। कुः। डिः। गुः। कः। सङ्ख्याकेतीणि षण्णम्। युक्तरणत्वरागमानाणवर्ग्यवर्गांतः। अकारः। आदुपूर्वः। कृष्णसविषया।
ता। मातास्वरणः। स्त्रा। तवणतवर्ग्यौ। चटवर्ग्यौ। यागः। सप्तवर्ग्यौ। तकारणाचणामिविसर्ग्यः। चश्चटश्चवाराघटायाघार्यांघटवर्ग्यांचटवर्ग्यांसंयोगः
चटवर्ग्यायागः। तस्मिन्सप्तवर्गायागः। सप्तदिणचश्चटश्चवाराः। चटायाचार्यांचटवार्यां। हितीयाजणघाम्। त्रिस्त्रातः। कः। कतीतवर्ग्यः। किंवि
श्लिष्टः। अनन्तरः। कोघः। प्राप्तिचटवर्ग्यांकचटवर्ग्यीयागंकस्मात्। अंतरतमात्ताडमात्रा। मङ्कः। वलङ्कः। उलङ्कः। लङ्कः। चङ्कणाकुंचङ्कः। घण
नांतः। अत्रिकणश्चटश्चणसम्पदः। तवर्ग्यश्चटवर्ग्यडः। अ ध्यः। यद्दिङ्मण्डलंषड्भिर्वर्त्तियांतः। यङ्कादायङ्कः। डयनंयङ्कः। यावियि।
द्विपन्निः। तडघाङ्कः। रागमनंतवर्ग्यश्चटवनकारस्यढकः। श्चः। षण्मिः। हृद्याघ्रयायात्रः। यावनंयात्रः। यावियिविणंनडघाषघरा
मनंतवर्ग्यश्चटवणतमञ्चकारः। स्त्रियामाढाणमित्र। ह्यायाः। राङ्कवंडसाटाः। अवमसंयागाणञकारलाषडस्यरागः।
मूनंतवर्ग्यश्चटवनस्यञकारः। घषूः। आम्रासंख्यायाः। द ज्ञाषणडाषाडाणांतडस्यणत्वंतवर्ग्यश्चटवनाः। व्यंजनसंघरुमाडघा
रंणअङ्कअत्रिकसदिंमायाः। अङ्कवर्त्तणातः। अत्रिकरणांतः। वर्ग्यश्चटवनकारस्यटकारः। अङ्कनियोगाः। अङ्कवणतिअङ्कनवर्ग्यश्चटि
नीवः। द्विपञ्चकारः। आषाषघषमः। तस्यचविद्यनविश्रः। षड्नंघश्रः। यादिविविषणनडः। ह्लाः। श्रयंषंडस्यशकारः। यदाचकारणारदिः।
तस्यबस्यकियातः। शकारः। तदातिमित्रानाघकारातिवर्त्तीतः। शरागमनंमिरफासः। अत्रचरागमनेनाघिचटवर्ग्यायागः। आतो
नङ्वंवितः। मधुलिङ्गसिः। व्यंजनदशषण्डवंः। इङ्गवनणवातः। व्यंजनंतरागमः। नामिणनामितकरणरनामीवकश्चारफश्चनामि
करनामिकारस्यः परः नामिकरणरः। यत्यत्ययविकारश्चआगमश्चावत्ययविकारागमस्तावतिष्ठतेनिवत्तस्यविकारागमस्तावन्नामिकरणर

यामोयत्ययविकारागमश्चश्चनामिकरणरयत्ययविकारागमश्चाभिः। रफणसषणमिविभर्त्यः। घश्चसः। उश्चविसर्जनीयश्चश्चविसः।
र्जनीयघाः। तिरंतरैश्चिश्चकनंतयस्यआमोवविसर्जनीयघोनरः। भिः। रफणअर्थभिसः। अश्चषण आषद्यानः। षाणकः। कस्मिंश्चकस्माद्यानषत्वं।
किंविणसः। अनंत्यधुनः। किंविणयत्ययविकारागमश्चः। अपरंकिंविणपरः। क्त्यः। नामिकारस्यः। अपरंकिंविणसः। उविसर्जनीयघोनर
ः। नवरंउविसर्जनीयघोनरः। अपिग्राह्यादनंतरणनामिनः परः। सकारायघाः। अग्रिवायुश्चषुः। नामिणयत्वंदिवागमश्चषुः। चवर्ग्यद्यशस्यगा
त्वं। आघाषश्चयमः। गामयकः। नामिकरणमस्यषत्वं। कषरागम नः। कघसंख्यागङ्काः। रयरः। गिरधुरसुषाङ्गरागईरभरः। नामिणषत्वं। पा।
त्यत्ययश्चः। सर्वेषु। एतदसिन्यादाघत्वं। अकारोनस्यघत स्यस्कः। नामिणघत्वं। आगमश्चः। सर्वेषां। सर्वेषण आम्रासुरगामिणधुटि
नणघत्वं। नामिणषत्वंत्वं। अंतरश्चषत्वं। यघामण्यिम् । धश्चसः। ङमश्चाङ्कमश्चासाविः। धुटश्चरणडरागमश्चसोनमः।
श्लाणदीधीः। नानानामिणघत्वं। मनोरश्चाणणिसङ्गी। नीयांतरयथाश्चषिसः। सुश्चसः। सुषारफणविसर्ग्यः। रघऋतिरणअ
नंतरत्वंरफः। अत्वणनामिमात्रेः। निमित्तस्मात्रियत्नामिणः। सारश्चस्यनंतरात्वणश्चार्तीश्चुरागः। हृरागः। ईश्वरश्चरफासः। नामिणघत्वश्च
श्त्याद्याः। रघऋतीत्यादिवाशब्दात्सिन्नत्रकारः। अपिर्ग्रहणंतस्यादनंतरः। षोनसायघाः। ऋणिसश्चसः। वाश्चसुपूश्चनामिकरणश्चत्रकारस्य
षत्वंनतानानत्वसुपकारस्यषत्वं। घषूरगमनं। ञुश्चलिंगयसंगः। अंगुलिसंगः। अंगुलानांसंगः। अंगुलिषंगः। अथवाअंगुलानांसंगायस्मिन्नया।
यामः। अंगुलिषंगसंगमिविसर्ग्यः। परमानस्यामः। अंगुलेः। संगस्यइतिषत्वं। घमानश्चअपिग्रहणंचजलार्द्रत्वात्। घत्वं। नाऊअंगश्चानत्तोश्च
णः। स्नातेत्तीरुक्षानां। स्निनउंसकाणअकाणनाराणस्नानमाससंख्यषत्वं। तवर्ग्यस्यषटूवर्गोणघस्यघकारः। घमातणअपिग्रहणंचजलार्द्रत्वात्।

(मात्राकारस्य छन्द ४)

DHARMA BHARATI ACADEMY

न्यग्रानाँ॥ यथानिर्मक्षिकं॥ इत्यत्रकप्रत्ययवकरणाद्वयथा॥ तद्दत्यादिः॥ इरसि॥ अव्ययं॥ याव्ययीभावः॥ यावत्यर्थेगहिका॥ अस्मा गहिकातोमिति॥ स्त्रियां॥ वर्द्धि॥
काद्दाविद्यासप्तम्यंतवाजातावाराजानो॥ पिगहिकाडुरगहिकानोडुर्गहिकांतस्मा॥ सिः॥ अमिः॥ अव्ययीभावः॥ अकारकोऽर्थेगहि
का॥ नाष्टद्विर्व्यामः॥ अतिक्रमः॥ णयथा॥ अतिसिः॥ अव्ययं॥ अतीतक्रमः॥ अतीतानी॥ अतिक्रमःधीतानी॥ उनयच॥ तस्मासमासविनक्लि
सिः॥ अव्ययीभावः॥ अमू॥ अकारकोऽर्थे॥ इतीनानामतिक्रमइत्यर्थः॥ संपत्तिनावयणा॥ अतिसिः॥ अव्ययं॥ आयतिस्तकातिस्तकानामयो
गस्यूनवानि॥ नानावाअगातोनि॥ एवमादिभ्यातुरागाच्च ॥ हदिरादिः॥ इचलोआमूतिस्तकानासितिस्थितं॥ अतितिस्तकं॥ णोऽ
तितिस्तकं॥ तस्मानिर्गतमानावः॥ अतितिस्तकादाहात् सिः॥ अव्ययीनाअकालसंपत्कपालागकालइतिउपालागम्यव
स्तेमानकालप्रतिषेधः॥ कोऽर्थः॥ तस्तकाणामाछाद नानांअयंउपालागकालोनमनवतीत्यर्थः॥ इतितसिः॥ अव्ययात्र
यथाणिनिरडसाऽडसिडसिः॥ इतियाणिनोः॥ इतियाणि णि॥ तस्याणिनः॥ तस्याणितिः॥ तस्मानिर्गतावसिः॥ अन्यस्मात्सु
कूकार्थः॥ याणिनिः॥ शादःप्रादस्तिनःपाणितिनिरत्यर्थंसंज्ञा लोकप्रख्यातिगतकार्थः॥ एषाशादःधीनवसिः॥ अव्ययात्रडस्मा॥ अनु
रघस्यअनुरथंतस्मालाक्ष्यासिः॥ अव्ययीअकारकोऽर्थः॥ रघस्यएषाअनुरथस्यअनुरथी तस्मा॥ सिः॥ अव्ययी॥ अकारकोऽर्थः॥ रघस्यएषादि
तिकोऽर्थः॥ यथाधीयाग्यतावीप्सापदाघनितिनिः॥ आनुपूर्व्यं॥ शादयलदातुयथार्थेऽनतरऽवेतिक्रमणेउदाहृतिः॥ अनुसिः॥ अव्य
एषस्यडमू॥ अनुरूपस्यअनुरूपं॥ तस्मानिर्गतावसिः॥ अव्ययीभावः॥ अकारकोऽर्थः॥ रूपस्यायोग्यत्वमित्यर्थः॥ पतिसिः॥ अव्ययंअमू॥
अकारकप्रतिऽर्थः॥ पत्यर्थः॥ प्राप्ततू॥ द्वेपंयथासिः॥ अव्ययीभावः॥ अकिंडसडसिमाः॥ यथाशक्तिः॥ यथाशक्तिः॥ पूर्ववत्सिः॥ अव्यस्माच्छीकू॥ काकि

नद्यारूढनवेकामणाऽत्यर्थः॥ अनुशब्दसमिनाअनु॥ अव्ययाद्वीप्सास्यमिः॥ अव्ययाद्वीप्सा॥ षष्ठीडसुडः॥ स्याद्वीप्सास्तिनिमित्तास्यअनु
नुशब्दस्यविनक्लिन्नाःपमिः॥ अव्ययीभावः॥ अमू॥ अकालसंपत्॥ कोऽर्थः॥ व्यवस्यअनुक्रमणाऽत्यर्थः॥ सादृश्यसमृद्धिमिः॥ अव्ययाकविद्व
तीयाया॥ ऽवयवैः॥ यत्रे॥ सदृकिरव्यासकविः॥ तस्मा॥ उनयचविनक्लिन्नाःपकिरवीसमा॥ व्ययीभावस्याकालऽतिसादृश्यसमृद्धावद्व
॥ समाताःपारम्यरायाःज्ञतिज्ञायाकार्यानुमानावज्ञातास्वाराङ्गाख्याऽकाराःततःसिः॥ अन्यस्माच्चकूःसिस्तृकिरवी॥ आत्यन्तिकावान्यादकी
र्घः॥ सदृशेकिरवाऽत्यर्थः॥ सदृशऽनि॥ पूरयदाधकृत्याऽ घथहणं॥ माकल्यं॥ सदृणासदृविअव्ययाऽदृणलिमू॥ सदृशाणःसदृणं
॥ तस्मासदृस्यसमाःव्ययीभावस्य॥ अकालसिमि॥ अकालसिः॥ अव्ययीभावः॥ अकारकोऽर्थःसदृशस्यान्यवदरतिर्यावदत्यवदार्थेपरिपूर्ण
नैततस्मादिकमपिनपरित्यजतीत्यर्थः॥ सदृभिः॥ अवा॥ अव्ययीभावसदृशितासमितिः॥ तस्मा॥ सोऽव्ययीभावः॥ ततःसिः॥ अ
न्यस्माच्चकूः॥ इदृदृशेधयाचा॥ अधिपूर्वः॥ वर्त्तमानाऽत्रिभ्य यादृशसमानः॥ इवार्थेऽत्रयतिथपतिथयादानसदृशाद्यः॥ अग्रियंघप
र्यंतमधीतइत्यर्थः॥ एवमन्येपि॥ ४॥ सतपुंतदसिःनपुंसकंचन तल्लिंगंचानपुंसकलिंगं नपुंसकलिंगायागातू॥ अव्ययीभावोपिनपुंस
कलिंगं॥ सिः॥ नपुंसकाअसुचविसप्तमीस्यातू॥ अन्विष्टऽदादः॥ आत्मगादःस्यातूनावतूकःकर्त्तासिः॥ व्ययीभावसमासाःकिंस्यातूनपुंसक
लिंगं॥ कोऽर्थः॥ अव्ययीभावस्यनपुंसकलिंगंउदाहृतं॥ अत्रविउदाहृतियातसमसूमिअव्ययं॥ आयत्तविडसुपदाति॥ आसमंसमंनामः
समंसमंमिः॥ समंपदातीतिसमंपदातिः॥ तस्मा॥ नमिन्नासावात्ततस्मिः॥ अन्यस्माच्चकूःसममत्राष्टोयं॥ अव्ययसमाववर्त्तते॥ सावि नि
राङ्डरसिः॥ अवा॥ अपरस्यनावं॥ अपरङं॥ तावेनावेऽर्थेसुसमस्यसुरवमं॥ ङेनवं॥ समस्यत्यर्थः॥ विसमस्य॥ विषमं विगतवं

समास्यत्यर्घः। निःसमस्यनिषमं। निर्गतत्वं। समास्यत्यर्घः। विसमस्यनिषमं। ङ्यसं ङ्यष्टवं। समास्यत्यर्घः॥ अपरत्वंसमस्या अयस्मसे तस्व
ण॥ उकार्घत्वात्॥ घत्ययस्या णिलोपः। मिः नपुंसः॥ अकारणेषु विनिर्दुर्नयः। समस्यषत्वं॥ इतिपरः समानः॥ तत्रापि॥ यद्गुणतः॥ ए वं नाभिकरः॥ अपर
त्वाद्दस्या॥ अनयोर्यस्या णिः समासस्वे पदार्धः। प्राधान्यमस्मिन्॥ इति अव्ययीभावसंज्ञा भवति॥ नपुंसकत्वं॥ अव्ययत्वेपदत्वं॥ वयायाणः इति अ
यो ऽर्घः। कथ्यतां बङ्कल्यन॥ अनव्ययमव्ययं नवतीति॥ अव्ययं॥ कथ्यते॥ अव्ययिनाया षष्ठ्यर्थप्रदक्षिणाषष्ठीडसु॥ उनयत्रडस्या॥ अन्यत्र न
वतियायासृ॥ प्रसृगस्या॥ प्रमृगी॥ अक्रुष्टवंमृगास्यत्यर्घः। प्रघस्य प्रघः॥ अक्रुष्टवंघस्यत्यर्घः। पदक्षिणायाः पदक्षिणं॥ अक्रुष्टवं॥ दक्षि
णा॥ थाऽत्यर्घः॥ अधःस्वागङ्गास्वाः षष्ठ्यसि॥ अव्ययीभावा अम अकारः॥ अनव्ययमपिस्वेपदं कत्वा पिस्यात्॥ अव्ययत्वादिस्वेप
दार्घप्रधानादि॥ अव्ययीभावा॥ इत्वेपदार्घस्य नत्वं अम तत्वात्॥ लिंगमस्त्रियां॥ यागा नस्या दिति॥ इङ्कुसु द्यात॥ मनपुंसकत्या॥
दिसु वंषमृगास्यषष्ठ्यस्य षदक्षिणास्याः मनपुंसकत्यादिसु त्रैदिक वंस्वागङ्गास्वमि॥ नपुंसअकाः॥ थाद्वंद्वैकवं॥ एकार्घलिंधस्य॥
याद्वंद्वाषिएकः॥ एकस्यलावः एकवं। एकत्रायागात्॥ समाहा षिएववंद्वंद्वस्यएकवंद्वंद्वैकवं॥ मिः॥ स्यानानवत्॥ किंकईएकवंत्व
वद्व॥ समाहारः॥ कस्यएकवद्वंद्वस्यकीङ्कुस्यात्॥ नपुंसकलिंगंद्वंद्वसमाहारद्वंद्वनपुंसकलिंगाङ्गं॥ यद्यपिद्व
न्तारतरयागासमाहारद्वंद्वः प्रतिपादितः॥ तथापिएकवमपिवचनात्॥ द्वंद्वसमाहारागद्वंद्वाषृद्यन्ता॥ समाहाराद्विसंख्यातिः॥ सात्स्म
माहारः॥ द्वंद्वस्यलिंधया॥ द्वंद्वनपुंसकपिधाद्य॥ इतितत्रएकवमस्ति॥ नद्वंतारतरयागात्तस्य अव्ययवस्यापधानत्वात्॥ यादवंएकवंत्रधे॥ तक
द्वंनपुंसकलिंगमितिं॥ आदाषः॥ प्रत्ययष्टादि॥ याद्विघतिसृवंः॥ षष्ठ्यागनिः॥ प्रत्वाद्यः॥ निमित्ता॥ अद्यतनी॥ दिः॥ अडादि सिचु॥ इणाः स्ताः॥ स्यामन

×मत्वा॥ अर्घकार्यामनपुंसकात्॥ तकारेणापिद्वंद्वस्यानपुंसकलिंगत्वमिति ×१

त्यधतिसिचमंत्रवंजामडन्यासौ नरस्यषत्वा॥ तवर्गस्यकवर्गनाप्राक्काध्ययनविरोधः कवर्गकलापिनाप्राक्काध्ययनविरोधः॥ कालाधः
कौघाध्ययनसंबंधतु॥ आधनाविकः॥ कर्मोपाध्ययनसंबंधतु॥ आधनापिः॥ कालाधः॥ उभयत्रकर्मु॥ कवास्वः॥ कालाधः॥ अकवफालाधः॥ इ
तिवाक्यैः॥ निर्णाद्यः॥ तस्मात्समाहारत्वात्॥ एकवचनं॥ मिः नपुं॥ अकाः॥ उदक्षवंः॥ इणाद्यतनी॥ दिः॥ सिचाङ्णस्वादा॥ इणागा॥ अडादिकः
तनपुंकाकाध्ययनविरोधः कवर्गकवर्घमिः॥ नाप्राक्काध्ययनविरोधः॥ कोघ्रमः कवाध्ययनसंबंधतु॥ आधनापिकोघ्रमः॥ कोघ्रमाधनासंबंधा॥
आधनापिकोघ्रमः॥ नसमनयत्रकवास्वःकोघ्रमाधाकः वाकोघ्रमीतस्मा॥ मिनपुंसअकोस्वःअसमेधमस्वःअकोस्वामेधनस्वा॥ द्वायंपा॥
पायतूपदआयकमयदमधीतापदकोयंदंकमसमधी तोकमकः॥ एकोदाकमामीमांसासिद्धायामन्यः॥ कः॥ यथा॥ मीमांसकः
शिष्यकः॥ इत्यत्रङ्कस्वा॥ द्वावपिद्वयतः॥ इतिसावणा भनयत्रकप्रत्ययस्यमातबङ्कलत्वात्॥ कःउनयत्रा॥ जिसणदकास्वःक
नकास्वापदकंकसमकोप्राप्तार्थः॥ त्रारावसुः॥ त्रास्वीत्रसः॥ त्रीस्त्रीसः॥ असास्वास्यस्यत्रागात्रासिवतस्वा निमित्तात्मावित्रास्त्रीसितास्व

×सु ×५ पांच ज्ञाणां ×५ रात्रङ्कास्मासिनपुंसमंगाचंत्रागाङ्करवस्वाऽरत्तत्रंवाङ् दङ्कमाद्यत्रं॥ मघुगाःवणाटलिघुत्रंवामघुगाःवाटलिघुत्रंवाऽयदयसु॥ नङ्कला ×य४
स्वाःअहिनङ्कलीनत्तनु॥ अयस्कारातत्रागास्वाऽयस्कारागस्वाऽयस्कारास्वतद्वायस्कारं॥ लिंगातनापाणिषादास्वा॥ पाणिपादं॥ मृ
दंगवादनीत्रिल्यमस्यातदस्यात्यंऽकणा॥ एवंपाणविकोमार्दंगिकाः॥ पाणविकोमृदंगवादनीत्रिल्यमस्यातदस्यात्रिल्पइ
कणा॥ हलिनस्वाऽस्वास्वहस्तस्वं॥ ऽकार्थः॥ लिख्वास्वऽकालिङ्गंबदिरादिः॥ वाऽआमलकानिवाबदरामलकं॥ लक्षाःस्वन्यो
ग्रस्वं॥ ऽक्षनिवाधोऽकवाःस्वकावाःस्वा॥ वदिऽकवाकाःतिलाःस्वामाषाःस्वतिलमाषंऽकरवंस्वा॥ एषतास्वाऽरुद्रएषतोऽहंसास्व

×माईंगिकास्वापाणविकास्व ×३

× नवति। गंगायनामदृकेकेंयां। मद्रगतद्रुशिलत्यादिशार्ङ्गिकवशिणां। मर्ण्यनकुलादीनां ×

वैयाकरणानार्येऽतिपुंवद्भावात्पदेघनः किंदितश्चिति अरक्तविकारस्यारक्तविकारार्थैः॥ स्त्रिनघत्यायारक्तविकारः॥ अयचारात्॥ नरक्तविकारः॥ अरक्तविकारात्तस्यकार्घः॥ सागविकाराष्ठेनविहितात्तद्धितपुंवद्भावोनवात्यवा॥ रागायघाकरणायनरक्तकाषायी॥ कास्वायी॥ हरितिकायाःस्यमकषाया॥ हरितिकः॥ इतिपुंवद्भावः॥ विकाराद्घेयघालोहस्यविकागालाहीं॥ एवमादिवा॥ ङ्याप्॥ लोहीईषायस्यमालालोहः॥ इदंतस्यस्त्रीगस्यानत्रितिङ्याल्लोप्याघेनापिऽदंतस्यस्त्रीगस्यपुंवद्भावः॥ यघादीर्घेकत्रीमायैः॥ कऽत्रीमानिनिनमानिनि॥ ङ्याछमानिनिपुंवद्भावेवा॥ यघादीकर्घा॥ चामीमानिनीघटीघैः॥ कऽत्रीमानिनी॥ तघाङ्गातङ्गतिवाचकङ्याछण्यिनपुंवद्भावःयघाकर्त्रीमायीयस्यमकर्त्रीमायी॥ एवंबहुव्रीमायैः॥ अमानिऽत्यत्रयघाकर्त्रीमानिनीएवंकर्म्मधरयाकर्म्मधरयमङ्गायस्यअमागारपक्षमातस्मिन्पुंवद्भवतिपुंवद्भावःमिरफामाःविहवैः॥ सुभगङ्यानणादामागाद्यः॥ अत्रनघटिःसूत्रेयाङनिकाविहितीयातकियातीकामीपुंवद्भावः॥ कऽमसमामकिंविशेषिक मर्म्मधरयमंङ्गेघकिंसर्घेमिदंसूत्रेऽनेतुल्याधिकरणाङ्गातुपुंवद्भाषितत्वादिनाएवसस्यतीत्याहनाघितपुंवदित्यादि॥ कत्रीमानीयीकत्रनायोमिःश्रद्धायाःकर्म्मधरयमंङ्गपुंवद्भावःऽतिस्त्रियांअत्रऽङ्गातरणिघतिषधःघात्रःऽदिङ्नादृनेःदत्रीमायादित्रनायोमिःश्रद्धाकर्म्मधरयमंङ्गपुंवद्भावःऐचमीमायीःपंचमनायोःघाधिकालायोगकलायोमिःअवत्रः॥ श्रद्धायाःसर्वसत्रेसूत्रेणपुंवद्भावः॥ अत्रऽङ्गातरणि॥ घतिषधःघात्रः॥ इतिऽदङ्किंतःघङ्गाछंदारिकाघङ्गाछंदारिकाः॥ मिश्रद्धायाः॥ छंदणपत्रस्यंछंदयस्या॥ मार्श्वयछंदाख्यामारकः॥ स्त्रियामादा॥ छन्दबंधूरितिघत्वंतानिष्याद्यआयदारिकाआयदारयतीतिःदारिकाःतातोछन्दबंधूदारिकाःछन्दवारिकाःमिःश्रद्धायाः॥ ङ्॥ ङ्याकारात्ङ्याएवङ्याकारःमहत्पूर्वङ्याकियतेकार्यामिस्त्रु

न्यमधिकरणेऽयन्यतरा॥ तस्मिन्नाघद्यात्तस्यातङ्गायतेकारकमंङ्गाछाघोनानतियदंतस्मिन्नत्रापिनहतिः॥ ङतःसूत्रेयाङ्गिकाकाकार्यःकरणीयःकनकत्रीनात्रेणाकऽकमंतायङ्गःअकारःकस्यमहतःमहन्नात्रस्यकस्मिन्नुपरस्यादकिंविशिष्टाङ्गात्याधिकरणमदानकवाऽस्यमहादवाःमदतुत्रऽकस्यममदावऽकःमनसाःनिमित्तात्तावामदत्रऽइतिस्त्रिंयांतावामदत्रीइतिस्त्रियांवाङनीतास्यत्यादिनाङ्यनुषंगाद्वर्यंघघमामदत्रऽइति॥ समामविनऽकिंःमिःरफामाःमहानऽतिघाघनत्रंपूर्वपुल्यधिकरणाद्यदकार्मिधमधरयनिःस्त्रियांघेतमुंनस्यतस्मुनाघपुमंमदानुनिष्याद्यआयसूत्रेऽममदानुमहानुःसूत्रेमामहद्भूतः॥ ङ्यसूत्रेतामहद्भूतः॥ मदानुङ्यनःस्त्रियांतयाःतस्मालाघ्याः॥ उत्तरयत्रउक्तोघोनामघयायाम्बतिन्यायात्॥ अमद्यानुनालाएःनिमित्तात्तावामदत्रऽइतिस्त्रि तेः॥ तद्धितानामकृतिःघधमनद्यानुद्यंतेस्वभावादव्ययेभिःचव्ययाचोर्यंङनीतास्यत्यादिना॥ ङ्यनुषंगाद्वर्यंघघमामदत्रऽइति॥ स्त्रियांतः॥ मिःरफाःवऽमसुःमिःङ्यंवमंतात्रऽनङ्योनस्यऽतिसत्रेऽनंतस्यङ्याकारागनमवतिःस्वमातत्रनिष्पादिनकिंङ्यानुःमङ्यात्रधिकरणाचेंआत्मानकारःरघादप्राधान्यंआत्मापिनाकारः॥ महतीत्रघहीऽसुःनङ्याःएवमकारवद्विशेषःमिःरफामाःमहत्याङ्गाःमदाघासःमदात्याकरः॥ मदाकरः॥ मदत्यादिविशेषे॥ महविशेषःउनयत्रानङ्गा॥ निपिनात्तावामदतीस्त्रियांएवमातात्रामकरमविमिःषुपुंवद्भवऽतिनिपुंवद्भावःमहत्रऽइतिस्त्रियांअनुषंगाद्वर्यंङ्याकारःस्वमातस्यवतामाधिक्यात्॥ पुंवद्भाषितपुंस्कं॥ ङ्यत्रयायागविनागात्॥ अत्रापिपुंवद्भावःतत्रङ्याकारागमदनःकार्यःऽत्यत्रापियायागविनागात्॥ नकारस्यङ्याकारः॥ ष्ठनस्यनस्यऽकाघ॥ नघष्ठीतत्पुरुषघटिःस्तुघटदानःस्तुण्यनऽतिलोपः॥ ङकिंमहिणवर्यंतात्र॥ ङ्यानकर्म्मणियघप्रत्ययःमिःरफामाःनवतिकनकारःकिंनतिलोपः॥ किंविशेषाहानकारःसंबंधाकस्य॥ नस्यङ्कतस्मुनाघकिंविशेषाहसंबंधिनि॥ नस्यनकारस्य

MEMORIAL

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

णप्रत्यङ्गग्रा॥तीणङ्करीचरङ्ग॥ग्राङ्ग॥ङ्त्यादिका॥ङ्घर्ङ्घप्रतिपादङ्कङ्ग॥ङ्ङकारप्रत्यङ्कङ्ग॥ग्रनङ्ग॥ङ्तरङ्ग॥ङ्ग्रमङ्ग्रघेघप्रतिपादङ्कङ्ग
ङ्ङकारप्रत्यङ्कङ्ग॥ग्राषसूत्रार्घङ्घर्ङ्घवतू॥ग्रादिकाङ्ग्रति॥ङ्ग्रङ्कङ्ग्रदीव्यति॥ग्रादिकः॥ङ्गतिवाक्यङ्कचातनदीव्यतिङ्त्यादिनाङ्गदेः
ङ्कणतस्यालोप्या॥विनङ्गिलोप्या॥ङ्कार्घीनामघ्रयोगा॥ङ्गतिदीव्यतीत्यस्यङ्गस्यङ्गयोगाः॥तालङ्ग्रङ्गः॥ङ्कङ्गङ्गदीव्यति॥ग्रादिकः॥ते
नदीव्यति॥ङ्कणा॥प्रङ्गङ्गिरा॥ङ्गवर्मी॥ङ्गलोपः॥मिविसर्गः॥दधिदध्नसंसृष्टेदाधिकं॥ग्रनेनङ्कणा॥ङ्गङ्गिरा॥ङ्गवर्मी॥ङ्कारालोपः॥मिनङ्ग्र
मकाना॥ङ्सिङ्मारविकमितिमत्रिवेः॥संसृष्टंमारिविकंतेन संस्कृतंङ्तिसूत्रेणपरमतेङ्कणा॥ङ्गङ्गिरङ्गवर्मीण॥ङ्कारलोपः॥मिनङ्ग्रय
ग्रकारादनङ्गनवन्मातसंस्कृताघेः॥ङ्कणालक्षित्रतेन संस्कृतमितिसूत्रंवक्तव्यं॥तत्याह्यएवंमारिविकमितिङ्ग्रत्रेसंस्कृतङ्गतं
नदीव्यतिङ्कणा॥तरतिधङ्तिघर्घीषवर्त्तीतालणा॥ङ्ग उनादेग्रा॥तरत्यायणा॥ङ्गमिमविवङ्गतरतित्यमलिङ्गवनयघात
प्रतिपत्रेननिमज्जति॥तघाङ्गस्मिङ्गवनङ्गवंकदेग्रा॥तरत्या एणायथानदीतरतिघ्या॥ङ्गस्मिङ्गवेङ्गस्मिनावयघातरतिङ्गतदर्थ्यो
ऽश्वामधनयङ्गातङ्गतिनङ्गवनमाघमिदङ्गदाताङ्त्यादाणा पुच्छाग्रापुच्छनतरति॥गोपुच्छंतेननदीव्यतिङ्कणा॥प्रङ्गङ्गिः॥ङ्गवर्मीङ्गलोप
मिविसर्गः॥एवंकोडङ्गनवाकोडङ्गनवतरति॥कोडङ्गविकंतेनदीव्यतिङ्कणा॥प्रङ्गङ्गिः॥ङ्गवर्मीङ्गलोपानदीषष्ठीङ्गसानदाणाङ्गसामोम
सूङ्गवर्मीयवा॥ग्रश्वामधा॥ग्रश्वामधेनतरति॥ग्राश्वामधिकः॥तेनङ्कणा॥प्रङ्गङ्गिरा॥ङ्गवर्मीङ्गलोपाङ्गस्त्रत्यायष्टीङ्गसाङ्गवतियेयासामोम
सूङ्गवर्मीयवा॥कोडंङ्गनवनतरति॥नदीतघा॥ग्रश्वामधेनतरतिङ्गस्त्रत्यानदीङ्गस्त्रत्यायाः॥ङ्कर्म्मवद्दृश्यते॥तङ्कषङ्कणा॥मतिङ्गनाङ्गघाङ्गस्त्र
त्यायाःषष्ठीनिवांतङ्गितमतिसद्दाम्यसाधनम्यधेनचादधेनां॥क्रियाङ्गतिननन्निबंधनंकर्म्मवद्भा॥ग्रपिङ्गसंबंधविवक्षायांषष्ठ्यवनद्यादे

दनेवति॥चरतिविङ्गगतौ॥ङ्ग॥ङ्गाकटा॥ङ्गाकटनचरति॥ग्रच्छति॥ङ्गाकटिकानदीव्यति॥ङ्कणा॥प्रङ्गङ्गिः॥ङ्गवर्मीतघाघेट्यांचरतिघोटिकः॥
तेननदीव्यतिङ्कणा॥प्रङ्गङ्गिरा॥ङ्त्यादा॥एवमिनिनङ्गुचरत्यांघेङ्कणाङ्गिरा॥ङ्गवर्मीतघा॥सर्वत्रसमंतातयघायुडेनचरतिगा॥डिकः॥तनङ्कघंङ्क
विदधिकारादिङ्गङ्गिस्वरस्यना॥ङ्गङ्गिरितिनरत्यांघे॥एवंङ्गिस्वरस्यङ्गङ्गस्यागायघा॥ङ्गावनतरति॥ङ्गाकिकः॥ङ्गविकङ्ग्रत्या॥तनरत्यधिकारिघघा
ङ्गङ्गिस्वाधनाधिस्वरे॥नोङ्घा॥नङ्गकः॥ग्रस्यास्यङ्गस्वरणङ्कङ्गङ्गङ्गिस्यवाङ्गिस्वरस्यनङ्गङ्गि॥ग्रन्यत्रङ्गङ्गिरवायघा॥ङ्गङ्गिदीव्यति॥ग्राङ्क
कङ्गा॥मत्येग्रस्यापिङ्गङ्गिप्रमाणा॥यघाघेट्यांचरतिघोटिकःक घेतङ्गिदी॥कश्चिन्ताङ्गिस्वरस्या॥नङ्गङ्गिरितिङ्गतसत्तोकिलङ्गिस्वरस्यानङ्गङ्गिक
ङ्गकाङ्गा॥ग्रपिङ्गङ्गिरवा॥यघाङ्गविकङ्गति॥तङ्कघघ टिकङ्त्यात्रीकायंकाङ्कदातस्वारणासङ्गविङ्कीयमाङ्घा॥ङ्कविदित्यादि॥
नङ्गङ्गिरवा॥ङ्गतिकाङ्कङ्किः॥ङ्कविदित्यनेनालक्षा नुाराध॥दत्रयितिधृंयवरा॥ग्रगावोवरणेचरति॥शाङ्गविकोनङ्ग
कणा॥प्रङ्गङ्गिरा॥ग्रातू॥ङ्गवर्मी॥ङ्कोलोपा॥नकणाघी पिङ्गङ्गचरति॥ङ्गतिमतोतरमाविदितो॥ग्रालसेपचारङ्गतः॥एणाङ्गि
त्यादियङ्कं॥तदाङ्घा॥तोङ्गलेत्यादिः॥तोङ्गलेणएणमस्यनद स्यएणंङ्कणा॥ग्रस्यार्घाः॥तदितिप्रघमंमादस्यएणंमित्युघे॥ङ्कणाघत्यया
नवति॥ङ्गतिसूत्रेनवार्थेग्रालसेपचारात्तूङ्गवंवतूस्वार्घेप्रत्यायायोनकाःयघातोङ्गलेणएणायागातूपुरुषापितोङ्गलातोङ्गलसूत्रंतावू
लिकाः॥तनदीव्यतिङ्कणा॥घणङ्गिङ्गवर्मी॥मृदंगावदनेस्त्रिल्पमस्यतदस्यास्त्रिल्पंङ्गतियरमातङ्कणाङ्गिङ्गा॥ग्रारोङ्गवेर्मी॥ङ्गतिवाक्यात्॥यतःस्मरंता॥मृदंगावदनेस्त्रिल्प
वंणावा॥एणावदनेस्त्रिल्पमस्यतदस्यस्त्रिल्पंङ्गतियरमातङ्कणाङ्गिङ्गा॥ग्रारोङ्गवेर्मी॥ङ्गतिवाक्यात्॥यतःस्मरंता॥मृदंगावदनेस्त्रिल्प
वदनत्यागातूङ्गनषोमृदंगा॥मृदंगाएवमाङ्गिकाः॥घाघीतनदीव्यणङ्कणाङ्गिङ्गा॥ङ्गवेर्मीङ्गवतू॥एवंवणावदनेस्त्रिल्पमस्यतदस्यस्त्रि

दार्लपः॥सिविसर्गः॥विंशत्यादिरणः॥त्रातात्यदेः॥षष्टिसप्ततिअशीतिनवतिवाऽङीषाधिकाख्यातुल्यः॥५२ नित्यंत्रानादेः॥नित्यअमृतघुंस
एअकारादेरातमादिर्यस्यत्रमोत्रातादिः॥तस्मात्तृपंचण्डमि॥नवतिघवतेतः॥कःकतेनमतृपणकस्मात्तृत्रातादेः॥ऊकरणाधिकघंयघोनव
ति॥नित्यंएकाःआयअधिकआयत्रातएकवअधिकंत्रातंएकत्रातं॥त्रोकयाधिकेविदत्रीनितृमंएदालापीसमासमः॥आतनत्रअधिकत्राङालापीततः
एकत्रातस्यङरणः॥एकत्रातततमः॥बित्यंत्रातादेः॥ततमट्पणएवंमार्वघु॥एकंतृअधिकेसहसृएकंसदश्रेःएकसहस्रस्यङरणः॥एकसहस्रतमः॥ए
कलक्षस्यङरणः॥एकलक्षतमः॥एकाकोटेःपूरणः॥एकाकोटितमः॥इत्यंत्रातादेः॥ततमट्पणएवंमार्वघु॥एकंतृअधिकेसहसृएकंसदश्रेःएकसहस्रस्यङरणः॥एकसहस्रतमः॥एक

पं चम्याश्चापायाग:॥ अथवानस्यालोपाद्धनिमत्तान्नावयवइतिस्थितं॥ त्यदादद्यबे॥ अकारणतत्रेदमि॥ इदमुत्राहस्या ऽकारादत्रांतत: सिअव्ययाए एवंसर्ववेत्रा॥ वाक्यस्यैवप्रक्रियाद्वेया॥ इदुदृद्यम्॥ अस्मिनूइह॥ इदामादृदृपत्यदादाद्यबे॥ अकारे॥ तत्रेदमि॥ इकारे॥ अव्ययाए ऽदानी॥ अधुनाइदमवारे ऽस्मिनूकालेऽदानीं॥ अस्मिनेनूअधुनाइदामादृदाबीमपत्यदादीए ऽकारेणावदमि॥ इकारे॥ अधःऽएवमाए ऽकारलोपाद्धमयमि॥ अव्यइहाराधारमूअयंतइनू॥ रुभ्यघ्रचग्घाएतायारग्घा॥ मध्यमेमू॥ एतस्यइचा॥ एतत्तूद्विती ए ऽअ॥ अदिनाएयाम्नेलिलत्यातेकःकत्रइदमाकोघ्रातिति॥ इतिआदाद्यो॥ इतीतिकिंएतइतक्रियारतकर्मणोराधाः॥ कर्मयद्यामेस्यंकार्यैः॥ साकल्लिमिन्नेएतस्यआदेशः॥ अकारा॥ इतःइदमवारे ऽस्मिनूकालेएतर्हिइदमाद्धीध्वनादैप्रणअत्वा॥ अत्वसंतस्यइतुमि॥ अव्ययाध्रुटिबड्डाएवं॥ नामिकरुषवंदुमि॥ अव्ययाए एतदमि॥ कःकत्रीं॥ एतदःकोऽकारतं॥ कःक्वयारुषानदुइतिकाद्यैःपत्वयंयष्वाकिंविन्नाष्टसु॥ तकारादिस्विंतसुइतिनदैतदोऽहसूरेऽपिवतकारासप्तमीबड्डवचनेऽत्याहतकारादिरित्यादि॥ अतःअत्रयतऽए ऽएतस्मात्तऽअतःपंचम्यास्तसु॥ तसुप्रएएतस्मिन्नू॥ अवतमप्तम्या॥ चप्रएत्यदादावेंअकारतनाःतस्मात्रतदःअकारादहनाः॥ एतस्माएतनप्रकारणएतद्यःप्रकारवचनेयः॥ घाघ्रए॥ त्यदादाद्यबे॥ अकारमि॥ अव्ययाबाएपंचम्याए एंचमी॥ तस्मात्पेवानाऽरणीएंचमीतस्माःपंचम्याःएंचए ऽमि॥ नद्याएएतसुप्रएसिनेवतिप्रवत्रेतोकःकत्रीतसुप्रत्ययः॥ कस्मात्तुसर्वनाम्नः॥ किंविन्नाष्टातूपंचम्येतात्तू॥ कथंवाविकल्पेनापंचम्याऽदेइयो॥ षष्ठीकिंतेहिंपंचमीइत्यादाद्यापंचम्येतादित्यादिः॥ यद्हिषष्ठीनरियंषष्ठीस्यात्तू॥ तदाविन

किंमेज्ञाऽइतिवचनं॥ अनर्घकंस्यात्तूसानिबड्डावेनविनकिंत्यस्यासिद्धिर्वात॥ याद्यवंसिद्धंसाध्येनेवासवेतइति॥ धुटिबड्डबेवे॥ इत्येवंस्यात्तूएवंत्रसप्तम्या॥ एवंत्रसप्तम्या॥ इत्यादिष्वयीनिपाचविनकिंखितिनर्घतिं॥ इत्यादावितितत्प्रएवत्कारंइतिज्ञापकादित्यर्थः॥ यदिनित्यंपंचम्यास्यादतःतत्प्रइतिनस्यात्तू॥ अतोविकल्पःअतएवकविनकिंखितिमुदाहरंतिसर्वस्मात्तू॥ सर्वेयंचडसिंडसिंस्मात्तू॥ इतिसर्वेस्मात्तसर्वतः॥ पंचम्यास्तसमा॥ तसुप्रए ऽकाघीनामए ऽअवातस्यालोपाद्विनकिंलोपाःसिं॥ अव्ययाएएंयंदूपंचमीडसिंतघायदोयस्मात्तूयत्तः॥ पंचम्याःतमुप्रएसिंअव्ययाएबड्डापंचमीस्यमितघाबड्डास्यादुतः॥ इर्वधतूतसर्वेभ्यःसिंहिंपंचम्यामित्यादादीए ऽकारात्स्यादीघःसवर्णाएंचडसिंइतिसूत्रेअस्यादीघः॥ अस्मर्वेनाम्नांएंसिंसर्वेनामः॥ व्यतिरिक्ताइएंअन्यस्मादन्यतोभवायातस्यइतिज्ञापकात्तुगाऽअसर्वेनाम्नाएंपतसनवतिएंसरातस्यामात्तू॥ यस्मात्तःपरंषांतसनिएंक्षोर्धसूत्रेचक्रात्कुरुद्वारवाधेऽत्र॥ स्यार्घः॥ उदीकस्यामरुदङ्मन्नि॥ अनायारवावधेवंनवति॥ स्मातऽनिधनातू॥ नाऽडभ्यंचन्यसुएषांदेकारलोपः॥ अतएंचम्यास्यानऽतूइतिअकारलोपः॥ अकारलोपएडभ्यमन्यइतिसिद्धेहीयतेऽकृत्यागहावसंतेमानातसावेधऽकियणः॥ दामाग्यायतिआकारस्याईकारः॥ ततस्तस्याएवदकारदस्यधःवर्यंयधमादकारःएवंगमः॥ अत्रघोयात॥ इतिकर्मकर्तरिआत्मनेपदंमाघोहीनं॥ साधेयंचण्डसिंहीन॥ उदाकृद्यातेहातिस्मगत्यर्घकर्मकृइत्यादिनाअकर्मकाद्यानूकर्तरिनिष्ठाकः॥ क्रमणदामाणाइतिकारस्यईकारः॥ त्वाद्याःउवंधाऽऽ॥ इतिनिष्ठातकारस्यनकारः॥ सिविमर्गः॥ यर्वयंचण्डसिंअयंवइर्वः॥ रुदृदसन्मनिवर्त्तेणत्रिअन्विनमि

नूकालइदानीं॥इदामाद्यधुना॥दानीसप्रत्ययस्यादाद्यवं॥अकारलोपतत्रेदमिःइकारमवेषुसिअव्ययाएथाएदादानी॥दादानीमु॥
आयतद्वा॥स्मृतादाद्यदानीमद्य॥दादानीमोप्रणअतदूपेणडमि॥स्मार्यतेस्मस्मरतेःप्रणअस्मृतो॥कधिलो॥कोदादानीमोप्रत्ययोक
स्मातत्तदःकिंवित्रष्टानूवर्त्तमानानूक्रियाकालपुनःकिंविशिष्टायाःइष्टसंज्ञानातूतदइतस्मिनूकालेतदा॥तदानींदादानीमो॥एकत्रदाद्यत्य
यः॥अन्यत्रदानींमूप्रणत्यदाद्यवंअकारलोपेमिअव्ययाच॥इहसद्यआएसद्यसआदेसद्यआद्योयथोतसद्यआद्यासमयेसम
स्यारफामाः॥अएमलोपाणाःनियात्यंते॥निइवेणएलआलय॥ कृएपत्॥निपतंतिवाइहाःतानू॥अन्यत्रइदुदेतःधातोस्त्वेइनपएआस्पा
एधमयादीर्घःनियातिस्थितावर्त्तमानाअतोसार्वधातुके ।यएकारितस्यांतपरयमनं॥असंध्यक्षरएनियात्यातेनिष्पादाताक
वाइहाःसद्यसुआद्याःकअतिधायकस्मिनूअलाधये (कोलसद्यइतिसमानं॥आयअइनू॥उनयचोतस्यालोपाविल ५समनचिएवं
किंलोपःउकोर्घोनामप्रयोगः॥अइनूवाइहस्यअयोगः ॥तिमित्रासावासमानइतिस्थितंततःसमानस्यसमानः॥सिःअव्ययाएर ततःपूर्वमनेन
फारफामाः॥स्वमातमवेत्रसद्यआद्याइत्यानंतसद्योमआद्यइत्यइ यानियात्यंते॥एवंसर्वत्रवाक्येनिःव्याद्यर्थसाधनीयेपरस्परस्मिन्नदनिएवंप्र अइनिनदीः
विःपरारफारदाविसप्रणअवसीअकारलोपसिअव्ययाएअदमूअस्मिन्नइनिअद्यइदामाङ्गाद्यचपरविधिः॥आन्यनद्यप्रत्ययःत्यदादीए नमोद्यच
अकारेतद्यइदमूवाइहस्यअतःआदेशःसिअव्ययाएपरतोपरागिःइवेएइवेतरइवेस्मिनूसंवत्सरेपरतः॥इवेस्मिनूसंवत्सरेपरागिः॥ ५उनयउनयस्मिन्नइनि
पूर्वइवेतरायोःपरअदारीचअनेनअतूप्रणआदिएतद्यइवेस्यपरआदेशःस्मिअव्ययाएषमः॥इतिइदमू॥अस्मिनूसंवत्सरेएषमः॥इ
दमःसमसमएं॥समस्मृप्रणत्यदाद्यवेअकारलोपेतत्रेदमिः॥इकारइहिरादेशः॥एं॥नामिकरणेषवं॥सिअव्ययाएरफामाः॥इवेअन्यअ

न्यतरअइतरअपरा॥अधरउत्तरा॥इवेस्मिनूअइनिइवेदिकः॥अन्यस्मिन्नइनिअन्यदकः॥अन्यतरस्मिन्नइनिअन्यतारदकः॥इतरा ५उनयस्मिन्नइनि
स्मिन्नइनिइतारदकः॥अपरस्मिन्नइनिएयारदकः॥अधरस्मिन्नइनिअधारदकः॥उत्तरस्मिन्नइनिरस्मिउत्तारदकतकः॥इवीत्यन्तएतक
रायपराधारात्तारन्यकः॥एदमसुअनेनएइसोप्रणइदर्णेअकारलोपेणसिअव्ययाएरफामाः॥उनयउनयस्मिन्नइनिउनायदकः॥ ५उनयसु॥
दउनयातूदकत्वंअनेनअकारातूणकत्वंएसुअन्यत्रदसुप्रणेकत्वंडसिएअकारलोपःसिअव्ययाएरफामाः॥किमःकस्मिनूकाले
कदिकस्मिनूंकालेकदाकिमन्ययत्तदेतद्भ्यो॥नद्यतनइति (त्यादिवा॥अनेनवाहिप्रणएकेकालेकिंसर्वेपदाप्राकिंकः कआदः
नाःसिअव्ययाएवंअन्यस्मिनूकालेअन्यहिःअन्यदा॥ यस्मिनकालेयहियदा॥तस्मिनूकालेतर्हि॥नदाकिमन्यत्यादिना
एकत्वेहिपअन्यत्र॥कालेकिंसर्वेएदाप्रणघुरस्तादाद यः॥इवेवारइआयादेशावारइआग्रवमतिवारइपूर्वेशाइतःएक
त्रसप्रणडिःअन्यार्थंवइसिःडवतियेसाएइतीयस्थान मिः॥अव्ययाएपूर्वस्याःइपूर्वेस्याःएइवीइतिसिद्धंदिशाएकत्रडिः
अन्यत्रएंचएमिइतीयस्थानंतसिःचैतनाचवर्यइहादीनां ॥इहाम्यगवें॥वाविरामेकवेंनतदिविदिशाःदिकइतिस्थितंक्वमि
वासः॥वसुवत्तेमानातिसर्वत्रवसतिइतिस्थितं॥एवंदेशाकालाद्याःस्यसूप्तमीपंचमीप्रथमादशा॥कोकाःनियतएवासरएपूर्व
स्याःदिशिवसतिपुरस्माद्गच्छतिः१पूर्वेस्यादिशाआगतःपुरस्तादागतःपूर्वेदिकुरमणीयः॥पुरस्माद्रमणीयाः॥पूर्वस्मिन्नूदेशेवस
तिःपुरस्माद्गमति॥पूर्वस्माद्देशादागतःपुरस्तादागतः॥पूर्वेदेशेरमणीयेपुरस्माद्रमणीयः॥पूर्वस्मिनूकालेवसतिःपुरस्मा
द्गमति॥पूर्वस्मात्कालादागतःपुरस्तादागतः॥पूर्वेकालेरमणीयःपुरस्माद्रमणीयः॥एइतिवाक्यानिरूढा॥दिगूग्राह्यान्नूदिगू

देशेकालार्थेत्रा॥सप्तम्यंतंवमीप्रघमंतौदक्षीतिं॥त्रानसस्त्रात्रणाश्रूवेत्रेश्रेतु॥त्रस्मात्तुत्ययः॥तस्त्रालोप्या॥उत्तमयत्रा॥विंसतिस्त्रिंसत्पा॥उक्तार्थो
नामप्रायोगः॥पुरस्त्रात्तुवारणा॥इतिसिद्धातसि॥त्रव्ययाच्च॥ततःसप्तम्यर्थेकोत्राघः॥एकविलक्षे॥पुरस्त्रात्तु॥एकस्मिन्एकस्मिंतात॥त्रायत्रा॥दिःपुरस्त
स्तु॥त्रादिर्यस्यातपुरस्त्रादादयः॥ऽसु॥ङारङ्गराऽऽसि॥एवं॥एत्रस्त्रा॥त्रणाप्रकारवचनेऽघा॥प्रकारस्यवचनेधा॥तस्मिन्प्रकारवचनेसप्तम
ङिभ्यसि॥त्रव्ययाच्च॥धाप्रसि॥त्रादिलाणात्रघवाऽऽमा॥द्वेधीतपरलोपेविसर्गः॥घाऽतिबहुत्ववचनांतेवा॥इतिवचनात्तेवा॥इतिवचनात्॥सर्वति
प्रवर्तीता॥कःकेनाघाप्रत्ययः॥कस्मात्सर्वनाम्नः॥किंविशेषात्तत्र द्याद्यः॥द्याद्यादेः॥द्याद्यादिर्वर्जितात्॥ङप्रकारवचनाप्रकारत्राङ्॥माङ्त्रणा
र्थेविशेषार्थेच॥विद्यतेऽधाद्यदवदत्रा॥सङ्ख्याऽत्यर्थेः॥त्रा ङ्त्रणऽतिसामान्यात्तस्यविद्यार्थेमाङ्त्रा॥प्रकाराऽत्यर्थेतत्रसाङ्त्रावति
प्रत्ययः॥स्यविदितवातुविशेषऽङप्रकारेत्याङ्॥सामान्य त्स्यत्यादिः॥सर्वसर्वणाप्रकारणासर्वधा॥प्रकारवचनधाप्रत्ययः॥
ऽसिङ्त्रव्ययाएवयद्वतद्वायुनप्रकारणयथा॥तत्तप्रकारण नघा॥प्रकारवणधाप्रण्यदाऽऽकारोवाक्यार्थेवत्रोतत्यादिः॥विशिष्टस
क्रियानिर्द्दिश्यस्त्रनावा॥दित्यर्थेः॥धाङ्गतिबहुत्ववचनांतेवति॥ऽतिस्त्रा दिबहुत्ववचनांताऽतित्रात्रङ्बहुत्ववचनेचाणतत्रंतात्यर्थांतऽत्यादिबहुत्व
वचनांताणांसंसत्त्वकानवंतिधादयःप्रत्ययाऽत्यर्थे॥बहुत्ववचनांतेवति॥वाऽऽङ्दिग्राद्दोवा॥तद्धितार्थवमर्थेवत्रेतांऽतिसप्तकानवंतिधा
दयःऽत्यर्थेः॥बहुत्ववचनांतेवति॥वाऽऽङ्दिग्राद्दोवा॥तद्धितार्थवमर्थेवत्रेतांऽतिसप्तकानवंतिधा

कालेःपंचधाःपूर्ववत्तधाप्रत्ययः॥लिंगांतनणसिऽव्ययाः॥द्वेधंत्रेत्रेः॥द्वित्राद्याभ्यांधकारात्स्यांद्वेधं॥त्रिनिःप्रकारेःत्रेधं॥द्वित्रिभ्यांधमाणधाचाऽऽनेनधम
णप्रण्धमऽतिः॥द्वेद्विराद्दो॥द्वेत्रिमि॥ऽव्ययावाद्धाधाःपूर्ववत्तवाक्यद्वित्रिभ्याणधमप्रण्ऽतस्मिन्प्रकारेलाणासिऽव्ययायाश्च॥एकध्यएकधाएकएणएकन
प्रकारणएकधाएकधमणाध्यमप्रत्ययाचकारात्तुधमप्रत्ययश्चणाऽबंधःतत्रद्विप्रादीणणाऽऽङ्ङेंकिंत्यांऽद्दमकिमुधमसाकार्यांऽङेंचकिंचऽ
ङेंकिंतात्यांऽङेंकिंत्यांपंचण्यांमुधमुसिरफासाः॥ङेऽकऽकिंयतकार्यांऽवर्णसंबंधेऽण्यणएण आरयाणधमणआरसिरफासाःकार्यांःकरणेधा
कःकर्तृधमुप्रत्ययः॥कात्यांघरेःऽङेंकिंत्यांकस्मिन्नर्थेप्रका रवचनाऽच्छऽदमू॥त्रानेनप्रकारणऽछां॥ऽङेंकिंत्याधमुप्रत्ययः॥व्यंजनांत
धमुप्रत्ययः॥त्यदाद्यंत्रकारलोपारघाःतत्॥ऽदमूस्त्रा नेऽतृत्रादत्रातेकात्यरगमनेसिऽव्ययाच्च॥किमूःकनप्रकारणेकधऽ
ङेंकिंत्याधमुप्रत्ययः॥त्यदाद्यत्रेकिंकःसिऽव्य था॥त्रणाऽत्रख्यातात्॥त्रारख्यातवांतमाद्यं॥त्रारख्यानमारख्यातंतस्मा
ख्यातात्॥एंचडसि॥चसिऽव्ययाःतमूत्रादियेषां ततमाद्यः॥जसनिपात्यते॥कपत्यायाः॥तदादयःकस्मात्तनाम्नः॥तिङ्
वलनाम्नः॥त्रख्यातात्र॥त्रद्यतनाऽद्यतनऽतिस्त्रा दाबाऽव्ययं त्रद्यःप्रव्ययसानेत्यामध्यप्रकृष्टःत्राद्यः॥त्राद्यतरःत्रय
त्राद्यः॥त्रयमसीषोमाध्यप्रकृष्टस्त्राद्य त्राद्यतमः॥प्रकृष्टेमोद्दयारकस्यनिर्द्दारणाऽतरःतरप्रत्ययः॥वाजातीवद्बहुनाऽतुस
तमप्रत्ययः॥ऽतिपरास्वमातनिर्द्दारणाघेःविवक्षोविनापिप्रकर्षेएवमर्थेतरतमौसवतःवाक्यंयद्यप्रकृष्टःत्राद्यःत्राद्यतरःप्रक
ष्टःत्राद्यत्राद्यतमःत्रारख्याताऽतमादयः॥इत्यानेनतरतमौप्रत्ययोप्रकर्षमात्रेविवक्षायांतरतमौहऽपतः॥यद्यत्रस्मिन्नुत्प
त्रेत्राद्यतरवणिजःमंतिनल्यवहायारफस्यप्रकर्षेणगम्यते॥ङेऽत्यादयप्रकृष्टत्राद्यउच्यतानिपातनात्॥प्रकृष्टायत्राद्यः

सर्वत्रेत्यर्थः॥ यत्रेदमाकरोतीत्यादिकानिर्देश्यानिएवमान्यपि॥ यथादेवदत्तेत्यादितीयसप्तम्यर्थबहुव्रीहौ॥ कृत्यादिनिरूद्धेत्यादि
योगेप्रत्ययवति॥ यथादेवानुकरोति॥ देववत्याकरोति॥ देवमयवति॥ देववत्यवति॥ देवमुख्यात्॥ देववत्यात्॥ देवानुगच्छति॥ देववत्
गच्छति॥ देवमयवति॥ देववत्यवति॥ एवंमनुष्यानुकरोति॥ मनुष्यमयवति॥ मनुष्यवत्यवति॥ मनुष्यवत्याकरोति॥ मनुष्यवत्यवती
त्यादिवदित्यर्थः॥ अव्यक्तानुकरणात्॥ दानकच्चरादनितोडाच्॥ अल्पार्थः॥ अव्यक्तंशब्दपदमिति॥ कृत्रिमेषुप्रतिवचनेतायत्रधन
विकारादायावस्मिन्विज्ञायमानरूपेणनव्यक्तंभवति॥ सायव्यक्तानुकरणे॥ पटतइत्यादितस्मात्॥ दानकच्च
रात्॥ अनितोऽतिवर्जितकृत्रिमेषुअस्त्रियांगडाप्रत्ययो
ति॥ पटतुपटतूनवति॥ पटतुपटतून्यात्॥ ततप्रत्यडावुव्यक्ता
दानकच्चरादनितोवा॥ अनडाचप्रत्ययः॥ तस्मादिगणे
त्यष्टगणादलोपः॥ इत्यनेनअद्विकंरकृपटतूनुहस्यइतिअतूलो
पः॥ सवेषु॥ अव्ययात्॥ अव्यक्तानुकरणादितिकिं॥ पटतूकरोति॥ अनव्यक्तादितिकिं॥ सुकरोति॥ अतीतादितिकिं॥ ऊटितिकिंकरोति॥ द्वितीयेत
दितीयादित्यः॥ ऋषिविषयेयः॥ करोति॥ तस्मिन्॥ नपरेडाचप्रत्ययोभवतिद्वितीयाद्वितीयांद्वितीयंकर्णांकरोति॥ एवंद्वितीयांबबीडां
॥ कर्णांकरोतिद्वितीयद्वितीयांबबीजन्यः॥ ऋषिविषयेकरोति॥ आनडाचूपण्डाउबंधेत्र॥ अकारलोपः॥ सवेषु॥ अव्ययात्॥ कृत्वासमू
नपुंसम॥ औरामु॥ संबाकरोति॥ सुनस्त्रियंकृत्वसोत्यर्थः॥ संख्यादेः॥ संख्याप्रवेतूयुणात्॥ युणाद्यादानुडाचूपप्रत्ययोभवति॥ ऋषिविषयेकरो

×बालाकरोतिबालेनसदृक्षतीत्यर्थः॥

ति॥ पटद्विगुणंत्रियाणाकरोतिद्विगुणंकर्णांकरोतिषट्त्रस्त्रियुणंकर्णांकरोतिकेत्रस्यसंख्यादर्शनात्॥ डाप्रण्डाउबंधेत्यत्रकारालोपः
सिअव्ययात्॥ कृत्रमु॥ प्रवेवत्॥ इदंवाक्यंऋषिरमाम्नानप्रतीयात॥ इतिकृत्रासंबंधषष्ठी॥ डाविधुनरत्येवंसमस्यनिवर्तनेऽति॥ व्याप्यवाचू
द्वितीयेयवभवति॥ समयात्तयायतयोः॥ अस्यार्थः॥ कर्तव्यात्॥ अवस्मरयात्रिसमयः॥ तस्यकालहरणंयापना॥ तस्यांगम्यमानायांसमयवाह्यात्तडाचू
प्रत्ययायांभवति॥ यथासमयंसमयंयापनंकरोति॥ समांयाकरोतिसमयव्यापनायांडाचूप्रत्ययश्चाकारमाचं॥ डाउबंधेत्यसिअव्ययात्॥ अप
त्वादिसहअव्ययंत्रअव्यकरोति॥ सहयोत्वपिछिवर्जनेतऽति
ति॥ निरव्ययंत्रअव्यकरोति॥ निर्गतेत्यारीरराहद्विनिहते
न्यामनिबघनडा॥ चबघडाउबंधेत्यसिअव्ययात्॥ रफलो
अकारःनिष्कुलअव्यकरोति॥ निष्कुलंनिष्काषणं॥ कारणे
अमूबर्बसमा॥ अकारात्॥ मध्यस्थितंनाम॥ कुलादिकंबस्तिनिष्का
प्रियमनुकूलंकरोति॥ सुखमनुकूलंकरोति॥ प्रियसुखात्यामाडुकल्पडाचूपडाउबंधेत्यअलोपःसिअव्ययात्॥ गुणवादश्चित्तमाराध
यतीत्यर्थः॥ अनुकूल्यमितिकिंसुखंकरोतिअषष्ठ॥ दुःखंदुःखेप्रतिकूलंकरोतिडुःखात्यातिकल्पाडाचूपडाउबंधेसिअव्ययात्॥ तिक्त
त्यडाउबंधेसि॥ अव्ययात्॥ कुलंगुदीस्थितस्यपीडने॥ इदमसत्वति॥ डुःखंकरोतिकदन्नं॥ शूलंअव्यकरोति॥ शूलंपचति॥ मांस
शूलात्याकाडाचूपण्डाउबंधसिअव्ययात्॥ पाकादन्यत्रशूलंकरोति॥ कदन्नंसत्याअव्यकरोति॥ सत्यंव्याधकरोति॥ सत्यादिपाशडाच

प्रत्ययाङ्गानुबंधेषु सिऽअव्ययवर्णाऽसिऽवर्जनात्॥ चवर्ग्यदः॥ चैयरोतधत्रश्रमनष्ठैण्ऽकारासु॥ सत्याकारादि॥ इतिऽअवर्णमयाविकल्पवर्मितिनि
श्चियाऽकारादिनाऽपत्यऽनसवतिसत्यकारादिनाऽब्राह्मणः॥ मऽसऽडः॥ अयकारादिप्रमदंपवनंकारादि॥ सदंवपनकारादि॥ मऽडऽसऽडात्सोवपानऽ
ऽआचर्णप्रणमवेत्राऽडाचुबंधेषुऽअत्यस्वरादिलोपः॥ सर्वत्रसिऽअव्ययाङ्॥ इतिडेर्यः॥ मऽसऽतत्रत्राद्यो॥ मंगलेवतीतमंगलघर्वेमुंडनंकारादीत्या
र्घः॥ वपनइतिकिंरईकारादिषुमानेणतप्रयोगाः॥ सर्वेषां॥ अख्यातात्रतमादयः॥ इत्यानननिपात्येते॥ बाधाःसमासोतगतानांवासमसनंसमा
सः॥ समासस्यांतेसमासांतेसमासांतगताः॥ समासांतगताः॥ ते षांसमासांतगतानां॥ षष्ठ्याआमु॥ राजादिराजादिर्यषांतेराजादयः॥ तेषां
राजादीनां॥ षष्ठ्याआमुऽत्रामिवृद्धादीर्घमामिसनांऽतृप्र स्यायांतेऽतृंतोवा॥ यषांतेऽदंतावा॥ ब्रह्मन्ऽब्रह्मतामिऽब्रह्मायाः
॥ निपात्यंतेकेःपूर्वेचार्थेः॥ कास्मा॥ ब्रह्मन्ऽब्रह्मतावा॥ कषंनिपात्यंतेराजादीनां॥ किंविशिष्टानांराजादीनांसमासांतगता
नांसूत्रावयोःसमासांतेगतराजादिनाहृत्रतृप्रत्ययः॥ ब्रह्मवा ॥ ब्रह्मतमंतेब्रह्मवयत्रनिपातेषु॥ नत्रत्रब्रह्मतृविधायमानाऽब्रह्मतत्रनत्रा ग्र
मणवस्यात्॥ नप्रत्ययःस्वतन्त्रतन्निबंधनं॥ इवर्णावर्णस्येयालोप इत्यादिकार्यंकृषमस्मि॥ ब्रह्मन्नसवति॥ इतिनिर्देवाद्राहृत्रसमुत्रयाम्नदि
कल्याधिः॥ तेनब्रह्मतावा॥ इत्यत्रंसेबंधबीयतातृप्रत्ययाऽब्रह्मतावाराजादयानिपात्यंतेइत्याहः॥ ब्रह्मत्ययाऽनत्यादिऽब्रह्मतृप्रत्ययाद्विशे
त्यत्ययोवा॥ ब्रह्मतृप्रोतावायषामितिपूर्वः॥ ब्रह्मवयवावयोवापरिइत्यक्षरस्यापरिशाद्यनत्रवाग्मिन्तृप्रत्ययेसमासांतेनिष्पन्नाःप्राकृसमासाधीतृप्रत्ययां
ब्रह्मतंकृवापश्चातृप्रत्ययेसमासांतेसमतिब्रह्मसंकृवाहृसमासांतेप्रत्ययमतृप्रत्ययाऽऽपातयहाहृसमासांतगतानांराजादीनांब्रह्मतृविधायमानतत्तद्रा
जादिसंकृवाहृ॥ ब्रह्मनविधायमानंतृप्रत्ययंकर्मधारयेविधायमानंब्रह्मतावादिकार्यस्यादित्याहः॥ ब्रह्मवयसत्यादि॥ राजादयश्चावदवयवास

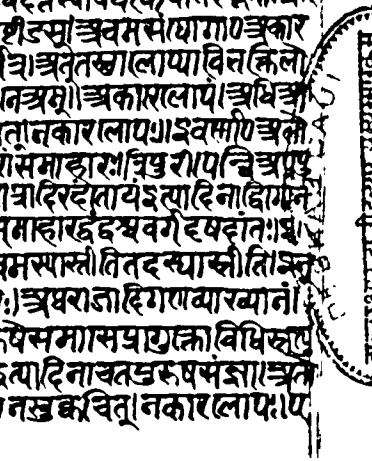

म्यब्रह्मसंनंकवाहृतृप्रत्ययांतेषांचराजादीनां॥ ब्रह्मवयवानत्रतृसमासस्यापि॥ स्वतंत्रिकर्मवेव्यवधायकोनामयद्यालोकेदवदत्तस्यावयवःवांतरंसृतान्ब्र
णाकिंणादयाद्यवदत्तयज्ञदत्तनयज्ञदत्तनयज्ञदत्तन

रमं अहः परमाहः ॥ दवानांराजाहिदेवराजा ॥ राजः मख्यराजखः ॥ एवमन्यत्रापि यथासंभवं अहंसर्वैकदेशेत्यादि ॥ सजयर्यंतंतसुषेअतसवर्तिष्ठ
णारथंहितानिधेयाराग्राह्यातु ॥ अतसूत्रत्यानसवेतियरो ॥ अतहितानिधेयहिदुसमासमसति ॥ यथाराज्ञःपुरुषोपरमंअहःपरमाहः ॥ अतहितानिधे
येशर्तिकिंपचमीतिः ॥ राजसिः ॥ कृतिः ॥ एकद्युः ॥ गारथप्रधानस्यो ॥ ऊच्च ॥ अतहिदुसमासमनूवतहितेऽकणूलिहितः ॥ अतेऽतहितानिधेयवंनासो
तिवाहतिः ॥ बाःउरःप्रधानार्घः ॥ उरःशाहाराजादोषव्यातः ॥ अतसूत्रत्यायानवतीत्यर्घः ॥ ब्राह्मः ॥ अनसा ॥ अस्मनू ॥ अयमसरमसातिसंज्ञकयाः ॥
एतवद्वारा ॥ जातीसंज्ञायांचवर्तमानाराजादोषव्यातः ॥ उपग तेअनःउपानसं ॥ इतिजातीमदङ्गेअस्वमहानसंइतिसंज्ञायां ॥ अमृतोऽ
इमाअघृताचम ॥ इतिजातिः ॥ पिंडास्मइतिसंज्ञाकालायः यमितिजातिः ॥ लाहितायःनिसमिसिसंज्ञामंडूकस्यसरःमंडूकसरः ॥ जातिः
जलजसरःमितिसंज्ञा ॥ धायामकोटात्यांतङ्कनू ॥ ग्रामब्राह्मणकोटब्राह्मणपरशुङ्कतूब्राह्मराजादोषव्यातः ॥ ग्रा
मस्यतङ्कायामतङ्कावङ्कनीसाधारणइत्यर्थः ॥ ऊद्यांन वः ॥ कोटतङ्काकोटतङ्कः ॥ सदृहस्त्रायीनकस्यचिदायतइत्यर्थः ॥ एअतं
अनूअत्तरपरःघनाब्राह्मराजादोषव्यातस्यानमतिकौतूअ तिस्यावराङ्गवनइत्यर्थः ॥ अतिअःसवकतूङ्खामिनंतङ्कइत्यर्थः ॥ अतिस्था
स्मादिकादित्यर्थः ॥ इउपमानादयाणिनिः ॥ अत्रस्वनू ॥ अधिकृतउपमानात्परः ॥ स्वनशाष्टाराजादोषव्यातपरंपाणिनि ॥ अधोकार्घः ॥ प्राणि
विषयंउपमानेयस्यातस्मादित्यर्थः ॥ घाणिविषयंउपमानेवतू ॥ स्वनूब्राह्मनसवतिब्राकर्षस्वाफलकःस्वाइवफलकस्वः
प्राणितिकिं ॥ बाघःस्वाइववाघःस्वाणः ॥ मृगपूर्वशरीरएवसःसकिंवा ॥ एवंयःपरःसकिंब्राह्मचकारतूउपमानाद्य ॥ परःविकल्पनराजादोष
व्यातमृगस्यसकिंमृगसऊपूर्वोवयवस्तंब्राकृपूर्वसकिंपूर्वसकिं ॥ एवमुत्तरसऊउपमानायघाफलकमिवसकिंफलमऊ ॥ ऊ

नहितार्थेहिणोनोंगातहितार्घोतरपदसमाहारस्यद्विर्घेघेहियुक्तंगातत्रअतहितार्घेःतहितार्थंवर्जयित्वाउत्तरपदसमाहारयाःद्वयारर्घेय
याःवर्तमानस्यद्विगाःसंबंधीनोब्राह्मराजादोषव्यातः ॥ उत्तरपदेयघाद्विवाविधनमस्यतिद्विवाविधनसमाहारेयघाद्वयानोवाःसमाहारः
द्विनूवेअतहितार्घः ॥ इतिकिंपचतिबोलिः ॥ कौतगाणः ॥ अहंद्वा ॥ अहंद्वातू ॥ अहंब्राह्मनू ॥ परानोब्राह्मराजादोषव्यातः ॥ अहंघातत्रोब्राअहंना
वालिंगात्स्यूलाकाश्रयाबातू ॥ अत्रस्त्रीलिंगंनसवतिविरवारी ॥ अहंद्विअतहितार्घेद्विगाइतिचवर्तेतानताहितू ॥ अहंब्राह्मत्परःनेयातहितार्घवा
र्जितः ॥ उत्तरपदसमाहारयारर्घेयाःवर्तमानःस्त्रारीब्राह्मराजादोषव्यातः ॥ अहंघतूतूस्त्रारीचाअहंस्त्रारं ॥ अहंस्त्रारीब्राह्म ×नञ्तत्पुरुषी×८
दृस्याःस्त्रीलिंगघतू ॥ अत्रप्रत्ययाःयमति ॥ ईअत्ययाःकर्घनस्या नूइत्याह्यायद्यपीत्यादियदापीत्यत्रसप्तम्युत्तरपदार्थेप्रधानत्वंतथ
ईतत्स्यनस्त्रियांवृत्तिर्विधानसामर्थ्यातू ॥ अन्यघानदा दित्याहीप्रत्ययाःयमति ॥ विशेषानाबहुतिसंख्याचवर्त्ततिस्त्रीत्वंनवे ×ङीत्स्वरांश×५
ननदादेरुदृष्टयाबहुतिअतहितार्घेदत्रयंतिद्विरारधनमि त्फलत्तरपदाद्विरारमितिसमाहाराणा ॥ द्विविस्यांमंजलिः ॥ द्विविस्यांपरो
जलिस्त्रीब्राह्मराजादोषव्यातवाविकल्पनाअत्रापिअतहिता र्घेद्विगारितिवर्त्ततेतद्वायेऽजल्पाःसमाहारः ॥ द्व्यंजलिः ॥ त्रयाणांमंजलौ ×ङीत्स्वरांश×५
नांसमाहारः ॥ व्यंजलिः ॥ उत्तरपदेयघाद्वावंजलीप्रियावस्यद्व्यंजलिः ॥ प्रियः ॥ कविदुत्तरपदेद्विगानेच्छंतिंतन्मतद्व्यंजलिप्रियः ॥ अत
हितार्घइतिकिंद्व्यान्यांमंजलिस्यांक्रीतोद्व्यंजलिः ॥ शब्दनपदाद्धनन्नू ॥ धनपदातूदत्तात्परात् ॥ ब्रह्मनूब्राह्मराजादोषव्यातः ॥ अवेतिब्रह्म
ब्राह्मवेतिब्रह्मऽस्ववानवतीत ॥ उत्तरत्रअस्यविकल्पनातू ॥ ब्रह्मऽस्मद्भावेऽऊब्राह्मतू ॥ मद्भत्र ॥ ब्राह्मब्रह्मनूब्रह्मद्वाराजा
दोषव्यातः ॥ ऊक्षितातब्रह्मब्रह्मऽब्रह्मामहाब्रह्मा ॥ ॥ धास्त्रीब्रह्मवैसंसावनदाहादृष्टयाः एतपूर्वोक्ताः ॥ अत्यत्ययोताःब्राह्मस्त्री

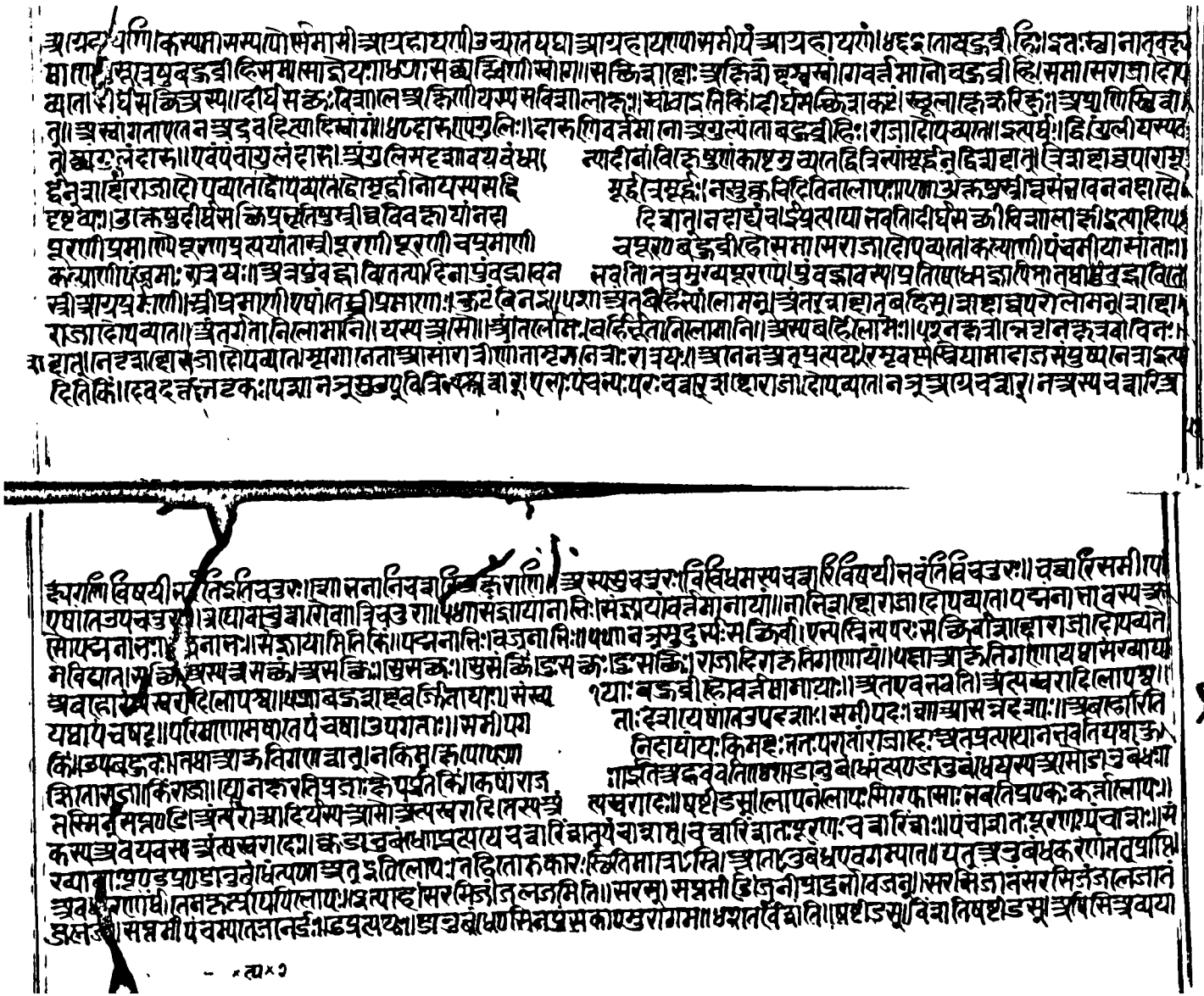

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017